

Hvad vi ved om udsatte unge 2

Individuelle og strukturelle forhold
bag udsathed

Hvad vi ved om udsatte unge 2

Individuelle og strukturelle
forhold bag udsathed

*Signe Hald Andersen, Bent Jensen,
Bodil Wullum Nielsen og Jan Rose Skaksen*

GYLDENDAL

Hvad vi ved om udsatte unge 2

Individuelle og strukturelle forhold bag udsathed

© Copyright ROCKWOOL Foundation Research Unit and

Gyldendal A/S, København 2019

Sats og typografisk tilrettelæggelse: Satsen Aps

Trykt hos PNB Print

Foto: Stig Stasig

Printed in Latvia, 2019

ISBN 978-87-02-27265-9

1. udgave, 1. oplag

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copydan, og kun indenfor de i aftalen nævnte rammer

Bogens redaktion er afsluttet i juli 2019

Udgivet med støtte fra
ROCKWOOL FONDEN

Indhold

Forord	11
--------------	----

Del I – Introduktion	13
-----------------------------------	-----------

1. Hvem er de udsatte unge – og hvor mange er udsatte?	15
1.1 Indledning	15
1.2. Udsatte unge – hvem er de?	15
1.3. Hvordan har udviklingen været gennem de seneste år?	16
1.4. Bogens disposition: Hvad betyder individuelle forhold i familien og hos den unge selv for risikoen for udsathed?	17
1.5. Bogens disposition: Hvad betyder samfundsmæssige forhold?	18
1.6. Bogens disposition: Indsatser overfor udsatte unge ...	24
1.7. Sammenfatning	24

Del II – Betydningen af sociale begivenheder i barn- og ungdommen, af risikoadfærd og af en opvækst i familier med lave indkomster	27
---	-----------

2. Betydningen af negative hændelser i barn- og ungdommen for risikoen for senere udsathed	29
2.1. Indledning	29
2.2. Hjernens udvikling og negative påvirkninger	30
2.3. Typer af negative hændelser og senere problemer	31
2.4. Sammenhæng mellem alder på hændelsestidspunkt og senere udsathed.	33
2.5. Sammenfatning	33

3. Betydningen af forældres skilsmisse for risikoen for, at unge bliver udsatte	35
3.1. Indledning	35
3.2. Effekt på sandsynlighed for at have gennemført en ungdomsuddannelse	35
3.3. Hvorfor sammenligne søskende?	37

3.4. Skilsmisse har en negativ effekt på afslutningen af folkeskolen	39
3.5. Skilsmisse øger sandsynligheden for, at drenge begår kriminalitet	40
3.6. Sammenfatning	41
4. Mentale sundhedsproblemer hos mødre øger unges risiko for at ende i udsathed	43
4.1. Indledning	43
4.2. Sammenhængen mellem tidspunktet for morens psykiske problemer og risikoen for, at barnet vokser ind i udsathed	43
4.3. Hvorfor har psykiske problemer hos moren en betydning for, hvor godt man klarer sig?	44
4.4. Hvorfor har alder ved eksponering en betydning?	45
4.5. Sammenfatning	46
5. Børn i lavindkomstfamilier: Hvor mange drejer det sig om? .	47
5.1. Indledning	47
5.2. Fattigdomsgrænser, minimumsbudgettet og beregningen af fattigdom	47
5.3. Antallet af fattige børn i 2015	48
5.4. Hvem er de fattige familier?	49
5.5. Tyngende renteudgifter	50
5.6. Varigheden af fattigdom	50
5.7. Konsekvenser af fattigdom	52
5.8. Sammenfatning	52
6. Konsekvenser af at vokse op i en familie med lave indkomster	54
6.1. Indledning	54
6.2. Betydningen af forældres modtagelse af kontanthjælp og børnenes uddannelsesaktivitet	55
6.3. Integrationsydelsen gav ændrede levevilkår for flygtningefamilier	55
6.4. Integrationsydelsens betydning for indvandrerbørns indskrivning i daginstitutioner og deres uddannelse .	59
6.5. Teenagere i starthjælpsfamilier bliver mere kriminelle	61
6.6. Sammenfatning	62

7. Betydningen af risikoadfærd i form af et stort alkohol- og hashmisbrug	63
7.1. Indledning	63
7.2. Tidlig debut med alkohol og hash eksponerer for udsathed	63
7.3. Unge fra velstillede miljøer kommer igennem risikoadfærd uden skrammer	64
7.4. Heldigvis har de fleste unge et moderat alkoholforbrug	65
7.5. Dem, der drikker meget	66
7.6. Sammenfatning	67
 DEL III – Betydningen af strukturelle forhold	69
8. Social baggrund og uddannelse	71
8.1. Indledning	71
8.2. Stigende uddannelsesniveau	72
8.3. Børns valg af uddannelse	73
8.4. Mere uddannelse giver højere økonomisk vækst	76
8.5. Sammenfatning	77
 9. Den økonomiske gevinst af uddannelse for den enkelte	78
9.1. Indledning	78
9.2. Beskæftigelse og uddannelse	78
9.3. Sammenhæng mellem timeløn og beskæftigelse	80
9.4. Disponibel indkomst og uddannelsesniveau	81
9.5. Sammenfatning	82
 10. Betydningen af antallet af undervisningstimer i folkeskolen for elevernes afgangskarakter	84
10.1. Indledning	84
10.2. Et bredt datagrundlag og en metode, der kan afdække årsagssammenhænge	84
10.3. Antallet af undervisningstimer har betydning for elevernes præstationer	85
10.4. Timefordelingen hen over klassetrinene har betydning	86
10.5. Meget store forskelle i undervisningstid mellem skoler	88
10.6. Sammenfatning	89

11. Betydningen af mindstelønninger for de unges beskæftigelse	90
11.1. Indledning	90
11.2. Overenskomsterne og de unge	90
11.3. Det aldersbestemte fyringsgrundlag er lovligt	92
11.4. Beskæftigelsen er fortsat lavere efter to år	92
11.5. Tabet i beskæftigelse rammer bredt	92
11.6. Effekten af en senere indfasning af den højere mindsteløn	93
11.7. Sammenfatning	93
12. Hvor mange udsatte unge og hvor finder de beskæftigelse?	94
12.1. Indledning	94
12.2. Andel udsatte unge	95
12.3. Udsatte unges beskæftigelse senere i livet	98
12.4. Færre ufaglærte job og mere konkurrence	99
12.5. Sammenfatning	104
DEL IV – ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed og portrætter af udsatte unge	107
13. Arbejdet i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed	109
13.1. Indledning	109
13.2. NExTWORK – Ny virksomhedsrettet ungeindsats ...	110
13.3. Erhvervsuddannelser – en indsats for øget gennemførelse	112
13.4. Virksomhedspraktik, der fremmer læring i folkeskolen	114
13.5. TipsByText – sprogudvikling hos førskolebørn gennem nudging af deres forældre	116
DEL V – Sammenfatning og perspektivering	119
14. Udsatte unge: Hovedresultater	121
14.1. Sammenfatning af bogens første del	121
14.2. Sammenfatning af bogens anden del	121
14.3. Sammenfatning af bogens tredje del	125
14.4. Bogens del IV: Omtale af arbejdet i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed	127
14.5. Hovedresultater fra første bind af de to bind om udsatte unge	128

14.6. Den praktiske brug af resultaterne	130
Appendiks	131
Publiceringer om udsathed og udsatte unge i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed 2016-2019	
Indeks	133
Anvendt litteratur	135

Forord

En af velfærdssamfundets helt store udfordringer er at skabe lige muligheder for, at de unge kan komme godt ind i voksenlivet. Dette mål realiseres bl.a. gennem en relevant uddannelse og gennem etablering af de færdigheder, der i mere bred forstand kræves for at få et sikkert fodfæste på arbejdsmarkedet. Bogen vil imidlertid vise, at forældre og samfund i dag som tidligere har betydelige problemer, når det gælder om at sikre overgangen fra ung til et selvstændigt voksenliv som aktiv medborger.

Frem gennem 1900-tallet var der på trods af alle gode intentioner et vedvarende problem med at få alle unge i beskæftigelse, og problemet synes nærmest at tage til i takt med, at arbejdsmarkedet ændrer karakter i et stadigt hurtigere tempo. Op mod 5.000 i en ungdomsårgang begynder i dag en tilværelse som voksen uden at være i uddannelse eller have en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet, og denne position fastholdes ofte gennem hele livet med store individuelle og samfundsmæssige konsekvenser.

ROCKWOOL Fonden har gennem de seneste fire år arbejdet med at øge vores viden om de udsatte unge samt udvikle redskaber til at bringe udsatte unge i beskæftigelse eller uddannelse. Det er sket gennem forskning i de udsatte unges baggrund og livssituation og gennem interventioner, der sigter mod at bringe de unge ud af udsathed.

I 2017 publicerede ROCKWOOL Fonden på Gyldendal en let tilgængelig sammenfatning af den forskning, der var publiceret indtil sommeren 2017. Det skete med udgivelsen af *Hvad vi ved om udsatte unge. Historik, omfang og årsager*. Bogen var skrevet af Signe Hald Andersen, Bent Jensen, Bodil Wullum Nielsen og undertegnede, og samme forfattergruppe står nu bag denne nye publicering, der skal ses som den afsluttende let tilgængelige sammenfatning af enhedens forskning i emnet i perioden 2015-2019.

Fokus er denne gang på den individuelle og samfundsmæssige baggrund for, at nogle unge kommer til at leve i udsathed med ri-

siko for at blive eksponeret for en marginaliseret tilværelse gennem resten af livet.

Bogens målgruppe er studerende, socialarbejdere, forældre og de politikere, der træffer beslutninger med det sigte at mindske antallet af udsatte unge. Ambitionen med de to bøger er at bidrage til, at vi som borgere og samfund kan blive bedre til at forstå og handle i forhold til dette problem, hvis permanens ikke er et velfærdssamfund som det danske værdigt.

Jeg vil takke ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed for beskrivelsen af dens arbejde blandt udsatte unge samt for dens bidrag til en række illustrerende personcases, der fortæller om målgruppen for interventionsenhedens aktiviteter.

I forskningsenheden har stud.polit. Emil Simonsen og stud.polit. Naeim Samandari bistået med fremstilling af bogens figurer og tabeller. Endvidere vil jeg takke mine medforfattere, forskningsleder og souschef Signe Hald Andersen, ekstern konsulent Bent Jensen og specialkonsulent Bodil Wullum Nielsen for deres arbejde med manus.

Vores kompetente udgiver, Gyldendal, har atter en gang med særdeles professionel bistand fra tilrettelægger Erik Justesen på bedste vis indfriet vores forventninger til høje faglige standarder på det grafiske og udgivelsesmæssige område.

Som ved de øvrige projekter i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed er arbejdet gennemført i fuldstændig videnskabelig uafhængighed – også af ROCKWOOL Fonden, der imidlertid sædvanen tro har givet dette bogprojekt tilfredsstillende økonomiske rammer.

Jeg vil takke ROCKWOOL Fonden med bestyrelsesformand Lars Nørby Johansen og direktør Elin Schmidt for en stor interesse for arbejdet i forskningsenheden, hvilket også gælder ved formidlingsprojektet her.

Jan Rose Skaksen

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed

København, september 2019

Del I

Introduktion

1. Hvem er de udsatte unge – og hvor mange er udsatte?

1.1. Indledning

Denne bog behandler temaet ”udsatte unge” med udgangspunkt i forskning, der er publiceret efter sommeren 2017 af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed. Bind I i denne serie på to bind gengav forskningen frem til sommeren 2017.¹

Som forskningen forløber i enheden, vil bogen basere sig på en overvejende empirisk tilgang. Bogen vil med andre ord sætte tal på forskellige aspekter af udsathed blandt unge. Vægten vil tematisk ligge på baggrunden for udsathed af individuel og mere strukturel karakter.

1.2. Udsatte unge – hvem er de?

I enhedens forskning defineres udsatte unge som 18-29-årige, der to år i træk hverken er i job eller i uddannelse.² Ved at anvende et kriterium på to år fravælges de unge, der kun midlertidigt er udenfor job eller uddannelse.

For at skærpe perspektivet i nogle af bogens delanalyser afgrænses der yderligere efter alder indenfor den samlede population af 18-29-årige. Fokus er i disse analyser alt afhængigt af temaet enten på de helt unge eller de 25-29-årige, hvilket vil fremgå af de enkelte kapitler.

Bogen analyserer desuden veje ud af udsathed i form af uddannelse, ligesom der er kapitler, som inddrager andre målgrupper med relevans for bogens tema.

1. Andersen, Jensen, Nielsen og Skaksen (2017).

2. Opgjort i november måned i kalenderåret.

1.3. Hvordan har udviklingen været gennem de seneste år?

Figur 1.1 viser udviklingen i andelen og antallet af udsatte unge i perioden fra 1996 til 2017. Figuren er splittet op, så den viser udviklingen for henholdsvis de 18-24- og de 25-29-årige.

For den ældre gruppe er der tale om nogle ret betydelige udsving, der hænger sammen med de økonomiske konjunkturer. I anden halvdel af 1990'erne faldt den dengang høje arbejdsløshed, og andelen af udsatte 25-29-årige reduceredes fra 10 procent ved midten af 1990'erne til lidt under 7 procent ved årtusindskiftet. I de hektiske år frem mod finanskrisen kom andelen af udsatte 25-29-årige ned på 5 procent. Så vendte konjunkturerne igen, og andelen steg til 8 procent i 2013.

De sidste par år i perioden oplevede vi igen gode konjunkturer. Alligevel lå andelen omkring 7 procent endnu i 2017, der er det seneste år med opdaterede oplysninger på feltet.

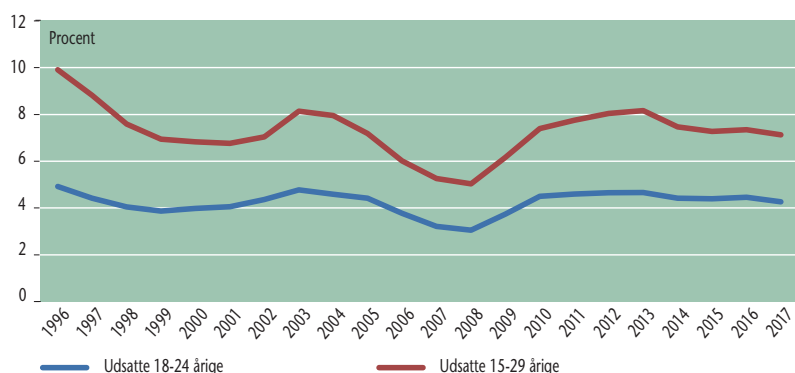
De helt unge følger også konjunkturerne. Men andelen af udsatte 18-24-årige ligger mere fladt og på et lavere niveau. Det hænger igen sammen med, at mange af de helt unge er i gang med en ungdomsuddannelse. I 2017 lå andelen af helt unge udsatte på 4 procent.

I absolutte tal var der 23.500 udsatte unge mellem 18 og 24 år i 2016 svagt faldende til 22.400 i 2017. De udsatte 25-29-årige udgjorde 27.300 individer i både 2016 og 2017.

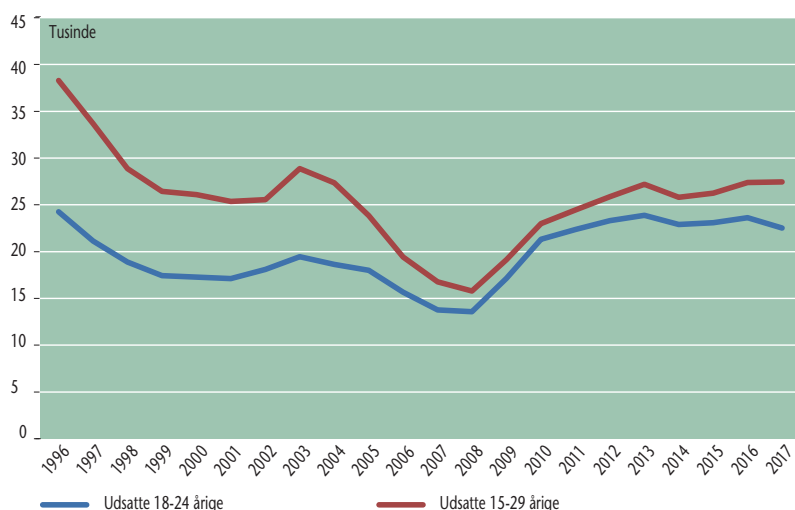
Et generelt indtryk fra figur 1.1 er, at der trods konjunkturudsving er tale om et væsentligt problem, der vedvarende rammer en betydelig andel af de unge. Kunne dette problem elimineres, viser andre analyser fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, at de offentlige finanser ville vinde mellem 12 og 15 mia. kr. om året målt i 2014-priser.³ Vigtigere endnu: Mange unge ville få en mere indholdsrig og struktureret dagligdag med mulighed for at etablere bredere sociale netværk og opleve et arbejdsfællesskab.

3. Schultz-Nielsen og Skaksen (2016), se Andersen, Jensen, Nielsen og Skaksen (2017) for en kort gennemgang af analysens forudsætninger og resultater.

Figur 1.1. Andel og antal udsatte unge, 1996-2017

Kilde: Beregninger baseret på registre fra Danmarks Statistik.

Kilde: Beregninger baseret på registre fra Danmarks Statistik.

1.4. Bogens disposition: Hvad betyder individuelle forhold i familien og hos den unge selv for risikoen for udsathed?

Bogens del II vil analysere nogle individuelle forhold af betydning for at blive en udsat ung. I kapitlerne 2-7 belyser vi således nogle udvalgte temaer med fokus på børns opvækst samt de formative ungdomsår.

Hvad betyder det fx for risikoen for udsathed, at forældrene bliver skilt, eller at moren har psykiske problemer? Hvad betyder

andre former for såkaldte sociale begivenheder som forældres arbejdsløshed eller alvorlig sygdom i familien for barnets senere liv? Og hvad betyder det at vokse op i en familie med lave indkomster? I denne del findes tilsvarende en analyse af, hvad risikoadfærd hos den unge i form af et højt forbrug af alkohol og hash betyder for eksponeringen for udsathed.

Del II supplerer fremstillingen i seriens første bind, hvor der indgik beslægtede emner, der vedrørte det enkelte individs opvækst og ungdomsår. Viden om disse forhold om veje ind i udsathed kan først og fremmest være vigtige ved offentlige og private indsatser for at begrænse forekomsten af udsathed blandt unge.

1.5. Bogens disposition: Hvad betyder samfundsmæssige forhold?

Ved siden af en række individuelle problemer i den enkelte familie, der kan skabe en øget risiko for, at et barn senere bliver udsat som ung, er der en række mere generelle forhold af samfundsmæssig karakter, der påvirker antallet af udsatte unge. Disse forhold er emnet for bogens del III.

Det er fx nærliggende at antage, at de økonomiske konjunkturer har en betydning. Under gode konjunkturer, som dem Danmark oplever lige nu, opstår der efterhånden en mangel på arbejdskraft. Det vil føre til, at virksomhederne orienterer sig mod grupper i befolkningen, de normalt kun beskæftiger i mindre grad.

Det kan være mennesker på langvarig kontanthjælp, mennesker med psykiske eller fysiske handicaps og ikke-vestlige indvandrere uden dansk uddannelse og sprogbeherskelse. Eller det kan være unge uden kompetencegivende uddannelse, dvs. en uddannelse der giver adgang til konkrete fag, og uden nævneværdige arbejdsmarkedserfaringer.

Når konjunkturerne vender, vil det også være disse grupper, der først mister jobbet, mens arbejdsstyrkens kernegrupper fortsat vil være i beskæftigelse. Vi fulgte netop konjunkturernes betydning i afsnit 1.3 ovenfor.

Ud over konjunkturerne er der nogle strukturelle forhold, der vil påvirke antallet af udsatte unge. Vi kommer senere tilbage til nogle af disse forhold og vil derfor alene nøjes med at antyde problematikken, som den afdækkes i bogens videre fremstilling.

Et væsentligt forhold er indretningen af uddannelsessystemet, og den økonomiske gevinst ved at tage en kompetencegivende uddannelse, dvs. en uddannelse der som tidligere nævnt giver adgang til at udøve bestemte job som fx elektriker, tømrer, sygeplejerske eller jurist.

Høje adgangskrav kan afskære unge fra at komme ind på en uddannelse, og en manglende økonomisk gevinst i forlængelse af høje skatter kan dæmpe motivationen til at tage en uddannelse. Disse og beslægtede temaer tages op i del III i kapitlerne 8 til 12.

En central del af de udsatte unges problemer er efter bogens definition forbundet med en manglende uddannelse. For 50 eller 100 år siden behøvede det at være ufaglært slet ikke at være en hindring i sig selv i forhold til en stabil beskæftigelse gennem arbejdslivet.

De unge kunne glide ind på arbejdsmarkedet i de tusinder af fysisk krævende job i landbruget, industrien og serviceerhvervene. Dog kunne der være sæsonvariationer i løbet af året, hvor det var mere svært at finde beskæftigelse. Især om vinteren var landbrugets behov for arbejdskraft meget mindre. Mange anlægsarbejder lå stille om vinteren, og hvis vi går godt 100 år tilbage i tid kunne fabrikkerne også sende arbejderne hjem, hvis kulden blev for hård.⁴

Mulighederne for de ufaglærte ændrede sig imidlertid radikalt med den teknologiske udvikling og med globaliseringen.

Ufaglærte job blev nedlagt i takt med den teknologiske udvikling. Først kom en udbredt mekanisering, tænk fx på udbredelsen af traktoren med tilhørende markredskaber i landbruget i 1950'erne og 60'erne, der overflødiggjorde mange landarbejdere.

Derefter fulgte automatiseringen, der hævdede arbejdets produktivitet kolossalt og derfor afskaffede tusinder af ufaglærte job i industrien. Den samme effekt havde globaliseringen, hvor mange ufaglærte job i industrien og serviceerhvervene blev flyttet til lande med en helt anden billig arbejdskraft end den danske.

Netop de høje lønninger på det hjemlige arbejdsmarked kan i sig selv udgøre en barriere for, at unge uden arbejdsmarkedserfaring kan komme i beskæftigelse. De overenskomstfastlagte lønninger kan ligge over den værdi, de unge kan producere pr. time. Arbejdsgivernes incitamenter til at ansætte dem kan derfor – i hvert fald ud fra et kortsigtet perspektiv – være begrænsede.

4. Jensen (2006).

Alt i alt betød udviklingen, at antallet af beskæftigede ufaglærte mænd i alle erhvervssektorer i Danmark faldt fra ca. 475.000 i 1960 til 175.000 i 2015. Der var tale om et jævnt fald med nogle konjunkturbestemte udsving undervejs.

For kvinderne var der en lidt anden udvikling. Først var der en stigning i beskæftigelsen af ufaglærte kvinder fra 1960 til midten af 1970'erne. Den kom i takt med, at mange kvinder søgte ud på arbejdsmarkedet eller blev på arbejdsmarkedet, efter at de havde født deres første barn. Mange af disse kvinder fik ufaglærte job i industrien og i den offentlige sektor, der voksede i 1960'erne. Fra slutningen af 1970'erne satte dog også for kvinderne et vedvarende fald ind, og omkring 2015 er der blot 125.000 beskæftigede kvinder i ufaglærte job.⁵

Vi vender tilbage til denne tematik i kapitel 11, hvor vi undersøger betydningen af mindsteløn for unges arbejdsmarkedstilknæytning. I kapitel 12 analyserer vi, hvordan det er gået med besættelsen af de tilbageblevne ufaglærte job i Danmark under indtryk af en øget indvandring af ufaglært arbejdskraft fra Østeuropa og ikke-vestlige lande. Er det sådan, at danske udsatte unge er i konkurrence med ikke-vestlige og østeuropæiske indvandrere om de relativt få tilbageblevne ufaglærte jobs?

Et andet strukturelt forhold er, hvordan det offentlige indretter niveauet og kravene til modtagelse af indkomstoverførsler til unge uden arbejde eller uden igangværende uddannelse.

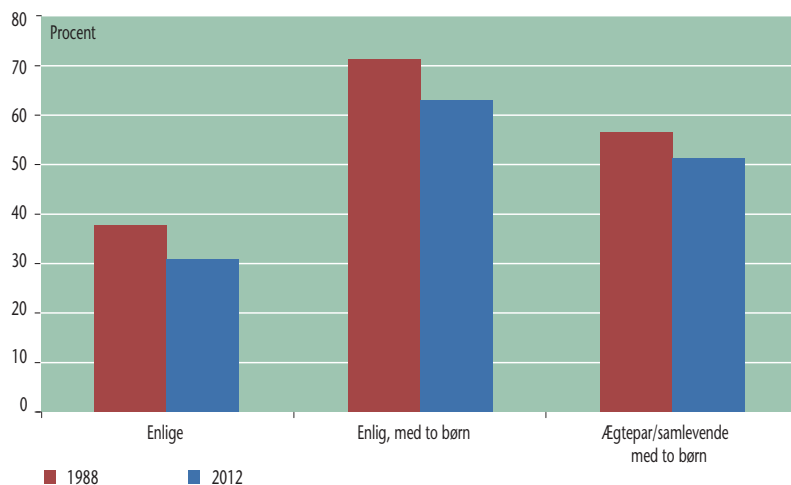
Et højt niveau og en liberal adgang til at modtage overførselsindkomster kan svække motivationen til at arbejde eller tage en uddannelse. I første bind af serien analyserede vi udviklingen i disse overførsler til unge mere detaljeret. Her er det derfor tilstrækkeligt at inddrage konklusionen af denne analyse.

Siden 1987 har skiftende regeringer indført beskæringer i konstanthjælpen til unge. Samtidig er de økonomiske incitamenter til at begynde på en uddannelse eller få et arbejde hele tiden blevet styrket. De unge er desuden blevet mødt med skærpede aktiveringskrav og sanktioner og måske helt bortfald af hjælpen, hvis kravene til aktivering ikke blev opfyldt.

Samtidig er ”de unge” også blevet ældre: Fra at indgå som ung,

5. Andersen, Jensen, Nielsen og Skaksen (2017). Udviklingen i beskæftigelsen for ufaglærte i perioden siden årtusindskiftet er mere detaljeret analyseret i Skaksen (2019).

Figur 1.2. Nettodækningsgrad for udvalgte kontanthjælpsfamilier

Kilde: Hansen og Schultz-Nielsen (2015).

indtil man fyldte 25 år, er man nu underlagt ungereglerne, indtil man fylder 30 år, dvs. op til den øvre aldersgrænse, vi gør brug af i bogen for at definere udsatte unge.

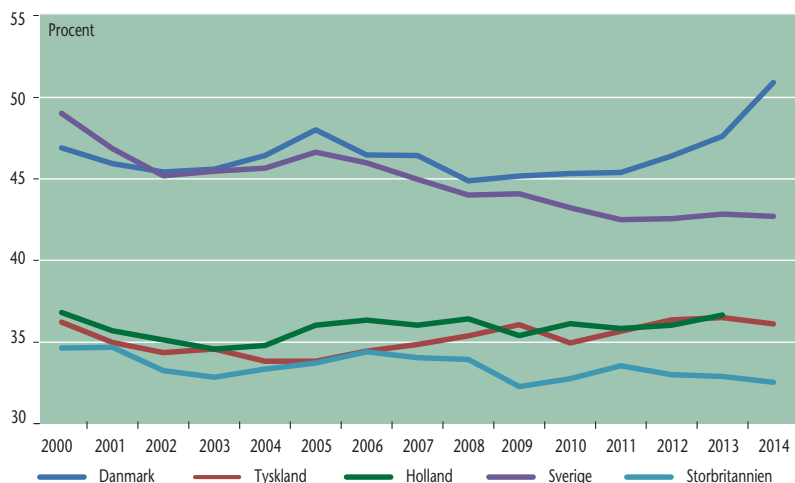
På denne måde er indretningen af overførselsindkomster til unge næppe en væsentlig barriere i dag i forhold til orientering mod arbejde eller uddannelse. Noget andet er imidlertid, hvordan niveauet for kontanthjælp for personer over 30 år har udviklet sig.

Figur 1.2 viser udviklingen i den såkaldte nettodækningsgrad for tre typiske kontanthjælpsfamilier fra 1988 til 2012. Eller formuleret på en anden måde: Figuren viser familietypernes disponible indkomst i forhold til den indkomst, de ville have, hvis de arbejdede og fik en gennemsnitlig løn i henholdsvis 1988 og 2012.

Det fremgår, at kontanthjælpen for alle tre familietyper i løbet af de 25 år har mistet værdi i forhold til, hvad man i gennemsnit tjener på arbejdsmarkedet. Faldet er størst for enlige ikke-forsørgere: fra 38 procent af gennemsnitslønnen i 1988 til 31 procent i 2012. Enlige forsørgere gik fra 72 til 63 procent og forsørgende par fra 57 til 51 procent af gennemsnitslønnen. Alle typer af familiekonstellationer gik tilbage.

Selvom dækningsgraden har været faldende med det sigte at styrke incitamenterne til at arbejde, var niveauet i en international sammenligning dog fortsat højt. ROCKWOOL Fondens Forsk-

Figur 1.3. Skattetryk i Danmark og sammenlignelige lande, 2000-2014

Kilde: Andersen m.fl. (2017).

ningsenhed har eksempelvis sammenlignet niveauet for kon-tanthjælp ved forskellige familiesituationer i Danmark, Holland, Storbritannien, Sverige og Tyskland.⁶

Uanset beregningsmetode lå de danske ydelser højest eller blandt de højeste i 2012, mens de svenske noget overraskende lå lavest el-ler blandt de laveste. Samtidig er skatterne høje i Danmark, hvilket yderligere kan begrænse incitamenterne til uddannelse og arbejde.

Det overordnede mål for skatternes højde måles typisk i forhold til BNP og betegnes ofte som skattetrykket. Det kan som følge af målingsproblemer være svært helt eksakt at sammenligne skatte-trykket i forskellige lande. Det er imidlertid klart ud fra figur 1.3, at Danmark har et højt skattetryk i forhold til de lande, vi ofte sam-menligner os med.

I Danmark er godt halvdelen af skatterne indkomstskatter, hvor-af størstedelen er skat på personlig indkomst. Indkomstskatterne er dog gennem en række skattereformer sat ned gennem de seneste år.

Der er dog desværre kun begrænset forskning fra Danmark, som viser, hvordan denne vekselvirkning mellem internationalt set høje overførselsindkomster for personer over 30 år og høje ind-komstskatter påvirker den personlige motivation for unge til at ud-

6. Hansen og Schultz-Nielsen (2015).

danne sig. Så her er bogens overvejelser alene af teoretisk karakter. Det skal også tilføjes, at kontanthjælpen for nogle grupper er lavere i dag, end den var i 2012, hvilket alt andet lige har styrket de økonomiske incitament til arbejde/uddannelse fremfor at være på kontanthjælp.

Et andet strukturelt forhold, der mindsker motivationen til at uddanne sig, kan være forbundet med en sammenpresset lønstruktur. Med dette menes, at der er en internationalt set lav forskel mellem højt- og lavtlønnede i Danmark. De lave lønforskelle kan begrænse det økonomiske incitament til at tage en videregående uddannelse.⁷

1.6. Bogens disposition: Indsatser overfor udsatte unge

I bogens del IV bringer vi en række portrætter af udsatte unge. De portrætterede unge er alle i målgruppen for indsatser, som aktuelt udvikles i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed. I en vekselvirkning mellem forskning, social innovation og praksisviden udbygger interventionsenheden vidensniveauet omkring effektive løsninger af centrale udfordringer i velfærdssamfundet. Portrætterne formidles i anonymiseret form med fiktive navne, og et udvalg af interventionsenhedens aktuelle indsatser beskrives også i denne del.

I bogens afsluttende del V sammenfatter og perspektiverer vi de præsenterede resultater. Her vil udvalgte resultater fra bind I, udgivet i efteråret 2017, også blive inddraget, ligesom den praktiske brug af de to bind vil blive søgt perspektiveret.

1.7. Sammenfatning

I forskningen i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed defineres udsatte unge som 18-29-årige unge, der to år i træk hverken er i job

7. For Sverige findes empiri, der synes at understøtte denne hypotese. Den procentuelle løngevinst ved at tage en videregående uddannelse i forhold til en gymnasial blev nærmest halveret som følge af den solidariske lønpolitik mellem 1967 og 1983. I samme periode stagnerede andelen af unge, der tog en videregående uddannelse, hvilket var stik imod tendensen i andre vestlige lande (Lindert (2004) på baggrund af Edin og Holmslund (1995)).

eller i uddannelse. Ved at anvende et kriterium på to år fravælges de unge, der kun midlertidigt er udenfor job eller uddannelse.

Et generelt indtryk er, at der trods konjunkturudsving er tale om et gennemgribende problem, der vedvarende rammer en betydelig andel af de unge.

For de ældste i gruppen af udsatte unge er der ganske vist antalsmæssigt tale om nogle ret store udsving, der hænger sammen med de økonomiske konjunkturer.

I de hektiske år frem mod finanskrisen kom andelen af udsatte 25-29-årige ned på 5 procent. Så vendte konjunkturerne igen, og andelen steg til 8 procent i 2013. De sidste par år i perioden oplevede vi igen gode konjunkturer. Alligevel stabiliserede andelen sig omkring 7 procent. I 2017 var 27.300 25-29-årige udsatte efter bogens definition.

Vender vi os mod de helt unge i gruppen, de 18-24-årige, lå andelen i 2017 på 4 procent. Det svarede til ca. 22.400 udsatte 18-24-årige i 2017. Samlet set var omkring 50.000 udsatte 18-29-årige i 2017.

DEL II

*Betydningen af sociale
begivenheder i barn- og
ungdommen, af risikoadfærd
og af en opvækst i familier
med lave indkomster*

2. Betydningen af negative hændelser i barn- og ungdommen for risikoen for senere udsathed

2.1. Indledning

Det fremgik af bind 1 om udsatte unge, at mange af disse udsatte unge kommer fra relativt ressourcetsvage familiebaggrunde. De er vokset op med eksempelvis en kriminel far, en mor, der kæmper med psykisk sygdom, i skilsmissehjem og/eller med lavt uddannede forældre.

Det fremgik også at disse unge i langt højere grad end deres jævnaldrende kæmper med psykisk sygdom, kriminalitet, stofmisbrug og tidligt forældreskab. Samtidig viste publikationen, ikke overraskende, at de udsatte unge, som er mest belastede af disse problemer, har sværest ved at få en fast tilknytning til arbejdsmarkedet senere i livet.⁸

Hvis man kunne forhindre de udsatte unge i at udvikle de ovenfor nævnte problemer, ville det givetvis kunne mindske deres udfordringer med at få en uddannelse og finde arbejde. Muligheden for at forhindre disse problemer kræver dog en tilbundsående forståelse af, hvad der forårsager deres udvikling, og at man herunder får en bedre forståelse af, hvordan familieforholdene i barnets opvækst spiller ind.

I denne del af bogen kommer vi ind på en række forhold knyttet til den individuelle opvækst og familiebaggrund, der kan øge risikoen for at leve et tidligt voksenliv som udsat ung.

Vi begynder med en omtale af resultaterne fra en undersøgelse, der afdækker, hvornår i opvæksten negative begivenheder får den største skadelige betydning for den unges videre liv i bevægelsen mod det at blive voksen.

8. Andersen, Jensen, Nielsen og Skaksen (2017).

2.2. Hjernens udvikling og negative påvirkninger

I analysen har forskningsleder i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed Signe Hald Andersen undersøgt, hvad det betyder for senere udsathed at opleve en negativ hændelse på forskellige tidspunkter i barn- og ungdommen.⁹

Studiet tager udgangspunkt i vores viden om, at den menneskelige hjerne ikke er færdigudviklet, når vi fødes, men videre- og færdigudvikles i løbet af barn- og ungdommen. Vi ved også, at de forskellige dele af hjernen – som fx amygdala og den prefrontale cortex, der hver især er forbundet med forskellige funktioner – udvikler sig og modnes i forskellige tempi og på forskellige tidspunkter i løbet af denne periode.

Udviklingen består i etableringen af hjerneceller og af forbindelser mellem hjerneceller, mens modningen består i såkaldt *pruning*, der er en biologisk mekanisme, som fjerner ubenyttede forbindelser mellem hjerneceller.

Når et område er under udvikling og modning, er det særligt følsomt overfor udefrakommende positive og negative stimuli. Det skyldes, at disse udefrakommende stimuli kan påvirke, hvilke forbindelser der etableres og bruges – og derfor også, hvilke forbindelser der prunes væk. Således vil de forskellige dele af hjernen være påvirkelige over for eksterne stimuli på forskellige tidspunkter i barn- og ungdommen, nemlig på de tidspunkter hvor de udvikles og modnes.

Negative stimuli, som fx mors psykiske sygdom eller fars langvarige arbejdsløshed, medfører stress, og det er årsagen til, at et hjernecenter under udvikling er særligt følsomt over for denne type stimuli: Stress manifesterer sig biologisk eller fysisk gennem udskillelsen af stresshormonet kortisol.

Kortisol i små mængder er uproblematisk. Men hjernens gentagne eller langvarige eksponering for hormonet er skadelig, fordi kortisol er et neurotoxin, dvs. gift for vores hjerner.

Denne gift virker gennem at forårsage celledød, forhindre etableringen af forbindelser mellem hjerneceller og eliminere eksisterende forbindelser. Kortisol vil derfor meget direkte kunne påvirke, hvordan et hjernecenter udvikler sig og modnes, altså hvilke forbindelser der etableres og bevares. Således er et område af hjernen sær-

9. Andersen (2017).

ligt følsomt over for negative stimuli, når det er under udvikling, og hermed vil konsekvenserne af at blive udsat for negative stimuli afhænge af, hvornår i barn- og ungdommen – og altså i hjernens udvikling – de negative stimuli finder sted.

De langsigtede konsekvenser af at blive udsat for negative stimuli i en sensitiv periode afspejler, at processen i et vist omfang er irreversibel – dvs. at senere positive stimuli kun vanskeligt kan reparere den skade, der er forvoldt af de negative stimuli under den sensitive periode.

Dette forklarer, hvordan negative hændelser i barndommen, som opstår og giver anledning til gentagen eller langvarig stress på særligt sårbare tidspunkter, kan have langsigtede negative konsekvenser og dermed eksponere for udsathed i ungdommen.

2.3. Typer af negative hændelser og senere problemer

Studiet fokuserer på følgende negative hændelser: Forældres skilsmisse, fars længerevarende arbejdsløshed (mere end seks måneder i året), fars kriminalitet målt på indespærring, mors psykiske sygdom målt på indlæggelse på et psykiatrisk hospital og barnets anbringelse i en døgninstitution eller hos plejefamilie. Forældres død inkluderes også.

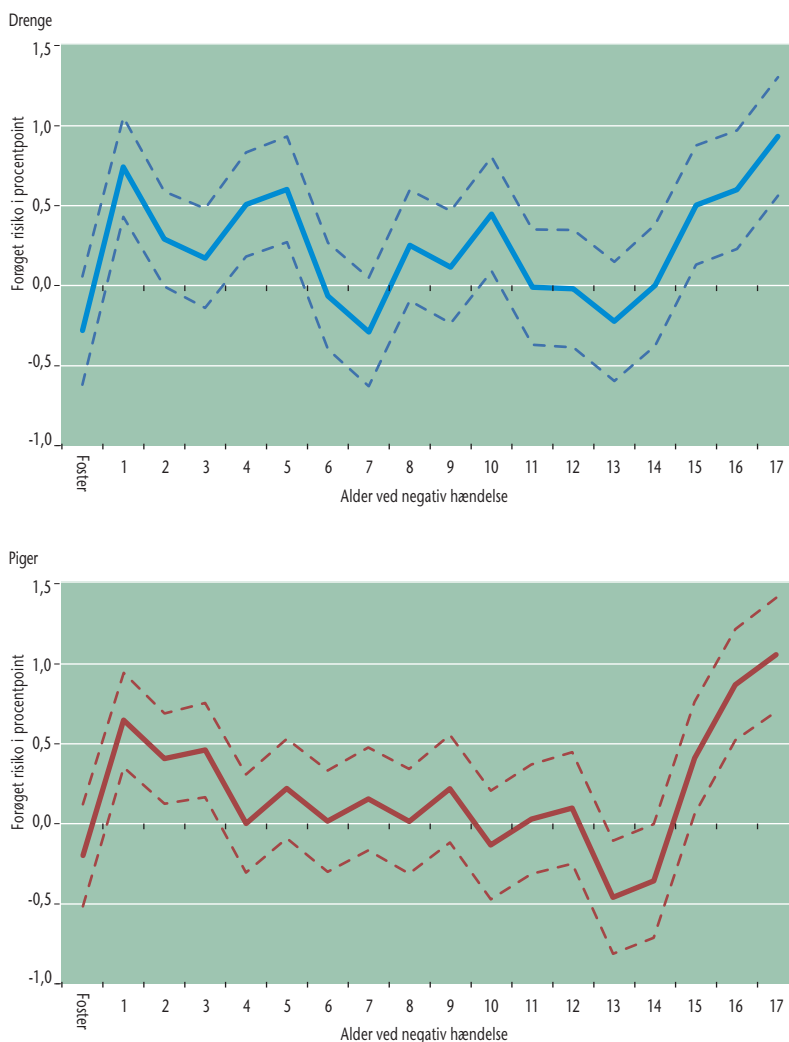
Fars arbejdsløshed er den ubetinget mest almindelige hændelse efterfulgt af skilsmisse, som topper få år efter fødslen.¹⁰ Dernæst kommer fars indespærring og barnets anbringelse, hvor risikoen for sidstnævnte stiger med alderen og er mere udbredt blandt drenge end blandt piger. De mest sjældne hændelser er mors psykiske sygdom og en forælders død.

For at vurdere sammenhængen mellem en negativ hændelse i barndommen og den tidlige ungdom og senere udvikling af problemer ses der på en række indikatorer: Status som udsat ung, psykisk sygdom, stofmisbrug, kriminalitet (alle målt i 18-19 årsalderen) og resultater opnået ved folkeskolens afgangseksamen i fagene matematik og dansk målt på det relevante tidspunkt, dvs. på tidspunktet for eksamen.

Resultaterne viser, at piger generelt set har mindre risiko for ud-

10. Vi vender mere detaljeret tilbage til de negative effekter af skilsmisse i det næste kapitel.

Figur 2.1. Risiko for at være udsat ung som 18-19-årig, afhængig af alder på hændelsestidspunktet for den negative hændelse

Note: 95% konfidensbånd angivet med stiplet linje.

Kilde: Andersen (2017).

sathed og stofmisbrug, men er mere tilbøjelige til at blive indlagt på psykiatrisk hospital. De har større risiko for ikke at bestå deres eksamen i matematik, mens drenge til gengæld har større risiko for ikke at bestå i sprog. I forhold til piger har drenge også en højere risiko for at blive dømt for kriminalitet og for at misbruge stoffer.

2.4. Sammenhæng mellem alder på hændelsestidspunkt og senere udsathed

Resultaterne af analysen vises i figur 2.1, hvor sammenhængen mellem alder på hændelsestidspunktet for den negative eksponering og risiko for senere udsathed fremgår.

Det ses, at drenge og piger, som oplever negative hændelser fra 14-års alderen og frem, har en markant større risiko for at ende som udsatte unge, når de bliver 18-19 år. Eksempelvis vil en 15-årig dreng, der oplever en negativ hændelse, øge sin risiko med 0,5 procentpoint i forhold til gennemsnittet.

Analysen viser også, at negative hændelser på dette tidspunkt derudover hænger sammen med en øget risiko for kriminalitet, stofmisbrug og psykisk sygdom.

Et andet tidspunkt, hvor negative hændelser kan være særligt skadelige, når de finder sted, er i den helt tidlige barndom.

Som det fremgår af figuren, har børn, som oplever negative hændelser i de tre første leveår, en større risiko for udsathed når de fylder 18-19 år. Det samme gælder risikoen for at blive dømt for kriminalitet, stofmisbrug og psykisk sygdom. Negative hændelser i barnets første år ser ud til at forøge risikoen i særlig grad.

2.5. Sammenfatning

De udsatte unge er i de fleste tilfælde karakteriserede ved at have haft en relativt resourcesvag opvækst og ved at have flere problemer i deres liv ud over udsathed.

En øget forståelse af, hvordan negative hændelser i barndommen og den tidlige ungdom kan påvirke udviklingen af senere problemer som udsathed, kriminalitet, stofmisbrug og psykisk sygdom vil være et første skridt på vejen til at kunne afhjælpe dette.

Det viser sig, at unge som oplever negative hændelser fra 14-års alderen og frem, har en markant større risiko for at ende i udsathed eller blive kriminelle, stofmisbrugere eller psykisk syge som 18-19-årige. Det samme gælder for børn, som oplever negative hændelser i den helt tidlige barndom.

Forståelsen af, hvordan betydningen af alder, når børn udsættes for en negativ hændelse, kan være afgørende for risikoen for at udvikle problemer sidenhen, vil kunne bidrage til at målrette de begrænsede ressourcer, der er til sociale indsatser. På denne måde kan

de udnyttes mest muligt og sættes ind der, hvor de har mulighed for at gøre den største forskel i forhold til at forhindre udsathed.

3. Betydningen af forældres skilsmisse for risikoen for, at unge bliver udsatte

Vi fortsætter i dette kapitel med at analysere betydningen af negative hændelser i barn- og ungdommen for at ende i udsathed som 18-29-årig. Nærmere bestemt vender vi os i kapitlet mod en undersøgelse, der analyserer, hvad det betyder for risikoen for senere udsathed, at far og mor bliver skilt.¹¹

3.1. Indledning

Mange børn og unge oplever, at deres forældre flytter fra hinanden, og andelen har i mange år været voksende. Andelen af børn, hvis forældre flyttede fra hinanden, inden barnet var 20 år, var således 32 procent for den årgang, der blev født i 1979, og 40 procent for den årgang, der blev født i 1997. Det er derfor nærliggende i forbindelse med bogens tema at undersøge konsekvenserne for børns risiko for aspekter af senere udsathed, idet der kan være tale om betydelige individuelle og samfundsmæssige konsekvenser.

I en publicering fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed er gennemført en sådan analyse, der er temaet for dette kapitel.¹² Med undersøgelsens design er der resultatmæssigt tale om såkaldte kausale effekter, dvs. en direkte påvirkning fra skilsmisse til det negative udfald for de unge, hvor betydningen af alle andre forhold er blevet taget ud.

3.2. Effekt på sandsynlighed for at have gennemført en ungdomsuddannelse

Analysens første trin var en undersøgelse af sammenhængen mellem forældres skilsmisse og den unges uddannelsesadfærd. I un-

11. Heinesen (2019).

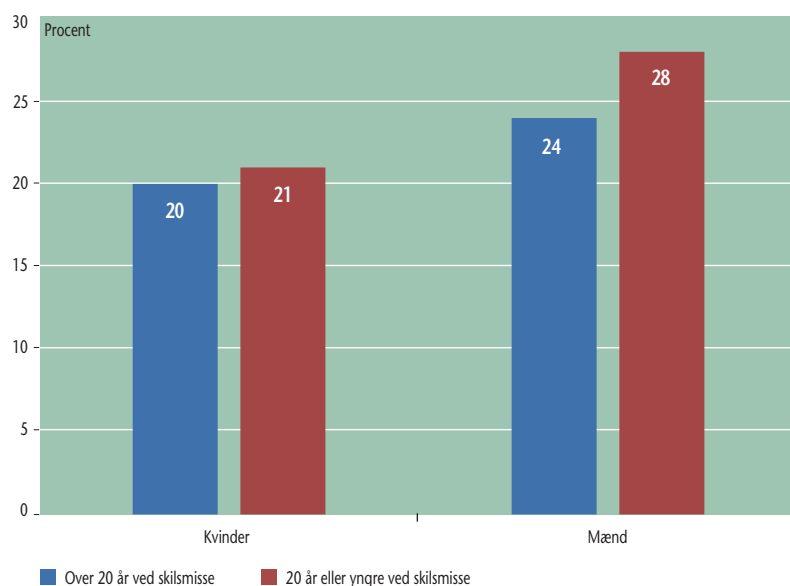
12. Heinesen (2019).

dersøgelsen sammenlignes søskende, som har forskellig alder, når forældrene går fra hinanden, og der var en klar negativ effekt af skilsmisse på de yngste. Hvis forældrene flytter fra hinanden, har det således betydning for, om børnene som 25-årige har gennemført en ungdomsuddannelse, og om de er under uddannelse eller i beskæftigelse.

Mere specifikt viser undersøgelsen, at drenge, der er under 20 år, når forældrene går fra hinanden, har omtrent 4 procentpoint større risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse som 25-årige sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 20 år, når forældrene går fra hinanden. For piger er effekten dog med ca. et procentpoint væsentlig mindre.

Disse effekter betyder, at drenge risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse øges fra ca. 24 til 28 procent. For piger

Figur 3.1. Andel uden ungdomsuddannelse som 25-årig – søskende i skilsmisefamilier

Note: Skilsmisse betyder her, at forældrene er flyttet fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet. Forskellen mellem søjlerne er beregnet ved at sammenligne helsøskende i familier, hvor det ældste barn var over 20 år, da forældrene flyttede fra hinanden, og det yngste barn var 20 år eller yngre, og ved at tage højde for betydningen af børnenes fødselsrækkefølge og fødselsårangang.

Kilde: Heinesen (2019).

er der tale om en stigning fra ca. 20 til 21 procent.

For begge køn øges risikoen for som 24- og 25-årige hverken at være under uddannelse eller i beskæftigelse to år i træk med ca. 1 procentpoint, hvis de er under 20 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, som er over 20 år ved skilsmissen.

Det svarer til en stigning i risiko for at ende i udsathed efter bogens definitioner fra ca. 6 til 7 procent for mænd og fra ca. 8 til 9 procent for kvinder.

3.3. Hvorfor sammenligne søskende?

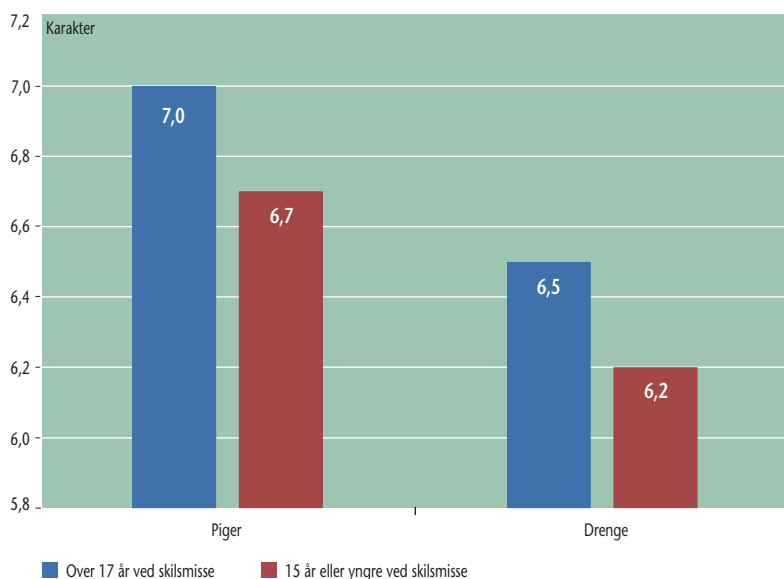
Analysen er som nævnt baseret på en sammenligning af søskende indenfor hver familie, og de beregnede konsekvenser af skilsmisse er relativt begrænsede i forhold til mange andre undersøgelser.

Hvis man i stedet sammenligner alle børn, hvis forældre er flyttet fra hinanden, inden barnet blev 20 år, med børn, hvis forældre er blevet sammen gennem hele barndommen og ungdommen og måske aldrig bliver skilt, er der meget større forskelle på, hvordan det senere går børnene.

For eksempel er risikoen for som 25-årig ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse ca. dobbelt så stor for den første gruppe (28,7 i forhold til 13,9 procent), og risikoen for som 24- og 25-årig hverken at være i beskæftigelse eller under uddannelse to år i træk er også ca. dobbelt så stor (10,6 i forhold til 5,1 procent). En betydelig del af disse store forskelle kan dog forklares med, at familier, hvor forældrene går fra hinanden, i gennemsnit er anderledes end familier, hvor de bliver sammen eller bliver skilt meget sent.

Forældrene i skilsmissec familier er i gennemsnit karakteriseret ved kortere uddannelse, ringere arbejdsmarkedstilknnytning, herunder større risiko for at være på førtidspension, større risiko for hospitalsindlæggelse med psykiatriske diagnoser og højere kriminalitetsrater. Derudover kan der være forskelle mellem de to grupper af familier med hensyn til en række faktorer, som vi ikke har data for, fx forældrenes indbyrdes forhold, deres konfliktniveau og misbrugsproblemer.

Mange af disse faktorer øger sandsynligheden for, at forældrene går fra hinanden, og samtidig har de en direkte effekt på børnene, som ikke har noget med selve skilsmissen at gøre. Disse faktorer kan

Figur 3.2. Karaktergennemsnit i 9. klasse – søskende i skilsmissefamilier

Note: Skilsmisse betyder her, at forældrene er flyttet fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet. Forskellen mellem søjlerne er beregnet ved at sammenligne helsøskende i familier, hvor det ældste barn var over 17 år, da forældrene flyttede fra hinanden, og det yngste barn var 15 år eller yngre, og ved at tage højde for betydningen af børnenes fødselsrækkefølge og fødselsårgang. Karaktergennemsnittet er beregnet for prøverne i dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi. Alene dem, som går op til alle disse prøver, og som afslutter 9. klasse senest det år, hvor de fylder 17 år, indgår i beregningen.

Kilde: Heinesen (2019).

i sig selv påvirke barnets uddannelse negativt. De meget store forskelle i bl.a. uddannelsesresultater mellem børn i skilsmissefamilier og børn i andre familier er altså ikke udtryk for årsagsmæssige effekter af selve skilsmissen.

Hvis man i stedet for at sammenligne børn på tværs af familier, sammenligner helsøskende indenfor den samme familie, tager man højde for alle de forhold i familien, som er konstante over tid og derfor påvirker børnene i familien på samme måde. Derved kommer man væsentlig tættere på at kunne beregne egentlige effekter af, at forældrene går fra hinanden, dvs. kausale effekter.

Der er flere årsager til, at skilsmisse kan påvirke børnene i familien negativt. For det første er der den følelsesmæssige belastning både før, under og efter den proces, hvor forældrene flytter fra hin-

anden. For det andet kan børnene opleve tab af ressourcer i familien, både med hensyn til økonomiske forhold og forældrenes tid og overskud til at tage sig af børnene. Dertil kommer en eventuel flytning af bolig og etablering i et nyt miljø.

3.4. Skilsmisse har en negativ effekt på afslutningen af folkeskolen

Analysen tematiserede også effekten af skilsmisse på karakterer ved folkeskolens afsluttende eksamen, og ligeledes her var der en negativ effekt af kausal karakter. Hvis forældrene flytter fra hinanden, mindskes børnenes karakterer således i 9. klasse, og sandsynligheden for at de går op til prøverne i 9. klasse reduceres også.

Mere specifikt viser undersøgelsen, at gennemsnittet af prøve-karaktererne i dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi falder med ca. 0,3 karakterpoint for både piger og drenge, der er under 15 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 17 år, når forældrene går fra hinanden.

Disse effekter betyder, at pigers karakterer i gennemsnit falder fra 7,0 til 6,7 og drenge fra 6,5 til 6,2. Der er omtrent tilsvarende effekter for karaktererne i de enkelte prøver, som indgår i gennemsnittet.

Effekten på karaktergennemsnittet er alene beregnet for de elever, der går op til alle prøver i fagene dansk, matematik, engelsk og fysik/kemi, og som afslutter 9. klasse senest det år, hvor de fylder 17 år. Men skilsmisse har også betydning for, om børnene går op til alle disse prøver.

Sandsynligheden falder med ca. 2 procentpoint for både piger og drenge, der er under 15 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, der er over 17 år, når forældrene går fra hinanden.

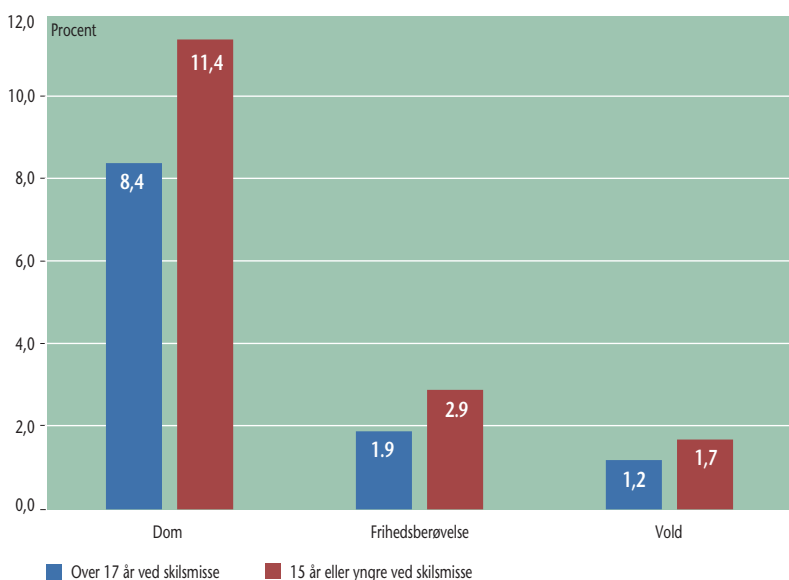
Disse effekter betyder, at pigers sandsynlighed for at gå op til alle prøver i gennemsnit falder fra 86 til 84 procent og drenge fra 81 til 79 procent. Hvis de elever, der pga. forældrenes skilsmisse ikke går op til prøverne, alligevel gik op, ville de formentlig have fået relativt lave karakterer. Den negative effekt på karaktererne i figur 3.2 kan derfor være undervurderet.

3.5. Skilsmisse øger sandsynligheden for, at drenge begår kriminalitet

Endelig undersøgte analysen, om der var en mulig effekt i form af en øget risiko for ungdomskriminalitet som følge af skilsmisse, og igen kunne der iagttages negative effekter af skilsmisse af kausal karakter. Hvis forældrene flytter fra hinanden, øges således sandsynligheden for, at drenge dømmes for kriminalitet, begået mens de er 15-16 år. Også i denne analyse sammenlignes søskende, som har forskellig alder, når forældrene går fra hinanden.

Undersøgelsen viser, at sandsynligheden for at blive dømt for kriminalitet øges med ca. 3 procentpoint for drenge, der er under 15 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre

Figur 3.3. Andel af drenge der dømmes for kriminalitet begået som 15-16-årige – søskende i skilsmisefamilier

Note: Skilsmisse betyder her, at forældrene er flyttet fra hinanden, uanset om de var gift før bruddet. Forskellen mellem søjlerne er beregnet ved at sammenligne helsøskende i familier, hvor det ældste barn var over 17 år, da forældrene flyttede fra hinanden, og det yngste barn var 15 år eller yngre, og ved at tage højde for betydningen af børnenes fødselsrækkefølge og fødselsårgang. De første to søjler viser andelen, som fik en dom for en (eller anden) lovovertrædelse (bortset fra overtrædelse af færdselsloven). De to midterste søjler viser andelen, som blev idømt frihedsberøvelse (betinget eller ubetinget). De to sidste søjler viser andelen, der blev dømt for vold.

Kilde: Heinesen (2019).

søskende, der er over 17 år, når forældrene går fra hinanden.

Mere specifikt øges sandsynligheden for at drenge idømmes frihedsberøvelse (betinget eller ubetinget) med ca. 1 procentpoint, og sandsynligheden for, at de dømmes for vold, øges med ca. 0,5 procentpoint. Der er ikke nogen effekt for piger, som generelt begår meget lidt kriminalitet.

De negative effekter af forældres skilsmisse betyder for drenge, at sandsynligheden for, at de dømmes for en eller anden form for kriminalitet øges fra ca. 8,4 til 11,4 procent. For frihedsberøvelse er der tale om en stigning fra 1,9 til 2,9 procent og for voldsdomme en stigning fra ca. 1,2 til 1,7 procent.

3.6. Sammenfatning

Med en analyseteknik, der tillader afdækning af kausale relationer, undersøger kapitlet på baggrund af ny forskning i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed effekten af en skilsmisse på de involverede børn og unges uddannelsespræstationer og risikoen for at begå forskellige former for ungdomskriminalitet.

På alle de forhold, der analyseres, viser der sig negative effekter for drenge, mens effekterne er mindre generelle for piger, men alligevel dog mærkbare på nogle af målene. Drenges risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse som 25-årige øges således fra ca. 24 til 28 procent, mens der for piger er tale om en stigning fra ca. 20 til 21 procent. For begge køn øges risikoen for som 24- og 25-årige hverken at være under uddannelse eller i beskæftigelse to år i træk med ca. 1 procentpoint, hvis de er under 20 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, som er over 20 år ved skilsmissen.

Analysen viste også, at skilsmissebørn i kraft af skilsmissen får lavere karakterer ved den afsluttende eksamen i folkeskolen, og at deres risiko for slet ikke at få en afsluttende folkeskoleeksamen øges.

I forhold til en eventuelt øget risiko for at begå kriminalitet fandtes denne effekt ikke for pigerne, der generelt er mindre aktive på dette felt end drengene. For drengene fandt forskerne derimod en klart forøget risiko for kriminel aktivitet.

Der er flere årsager til at skilsmisse kan påvirke børnene i familien negativt. For det første er der den følelsesmæssige belastning både før, under og efter den proces, hvor forældrene flytter fra hin-

anden. For det andet kan børnene opleve tab af ressourcer i familien, både med hensyn til økonomiske forhold og forældrenes tid og overskud til at tage sig af børnene. Dertil kommer en eventuel flytning af bolig.

Om undersøgelsen

Undersøgelsen anvender registerdata fra Danmarks Statistik. Analyserne vedrørende uddannelse og beskæftigelse som 25-årig og dom for kriminalitet begået som 15-16-årig anvender data for fødselsårgangene 1979-1991 og deres ældre søskende.

Analysen vedrørende karakterer i 9. klasse anvender data fra fødselsårgangene 1986-2001. For at tage højde for, at der er store forskelle mellem familier, hvor forældrene går fra hinanden, og familier, hvor de ikke gør, er undersøgelsen baseret på sammenligning af helsøskende indenfor den samme familie. Når forældrene går fra hinanden, har børnene i familien forskellig alder, og de bliver derfor påvirket forskelligt. Det er typisk de yngre søskende, der påvirkes mest af skilsmissen, mens de ældre påvirkes mindre eller slet ikke. Det er derfor vigtigt at tage højde for effekter af fødselsrækkefølge, ligesom det er vigtigt at tage højde for årgangseffekter. Det gøres med (og uden) inddragelse af data for familier, hvor forældrene ikke går fra hinanden.

I analyserne vedrørende kriminalitet og resultater i 9. klasse, som måles i 15-16-årsalderen, kan resultaterne for unge, som er 18 år eller mere, når forældrene går fra hinanden, ikke blive påvirket af selve skilsmissen.

I modsætning hertil kan resultaterne for yngre søskende, der er 15 år eller yngre, selvsagt blive påvirket. For denne del af undersøgelsen anvendes også en alternativ metode, hvor resultater for unge, der er tæt på 15 år på skilsmisetidspunktet, og unge, der er tæt på 18 år, sammenlignes (uanset om de er i samme familie eller ej, og uanset om de har søskende eller er enebørn). Resultaterne fra denne metode ligner meget resultaterne fra hovedanalysen baseret på sammenligning af søskende.

4. Mentale sundhedsproblemer hos mødre øger unges risiko for udsathed

4.1. Indledning

I bogens del II søger vi at afdække effekten af en række problematiske forhold i barndommen og teenageårene af individuel karakter på risikoen for at ende opvæksten som udsat ung.¹³

Vi har allerede været inde på, at psykisk sygdom hos moren kan forstærke barnets risiko for senere at komme til at leve et liv som udsat ung. I et nyt studie analyseres mere detaljeret, hvilken betydning *tidspunktet* for barnet eller den unges eksponering for mentale sundhedsproblemer hos moren har for den senere start på voksenlivet.¹⁴

4.2. Sammenhængen mellem tidspunktet for morens psykiske problemer og risikoen for, at barnet vokser ind i udsathed

Studiet undersøger betydningen af at opleve morens mentale helbredsproblemer på forskellige tidspunkter i barndommen og teenageårene ved at registrere, hvornår i opvæksten barnet og den unge har mødt disse problemer. Den effekt, der måles på, er en eventuel forøget risiko for at være udsat ung som 20-årig.

Det er velkendt, at mere alvorlige hændelser i den tidlige barndom kan disponere for senere udsathed som ung. Alligevel fremgår det af figur 4.1, at den mest sårbare periode i sammenhængen her er i slutningen af teenageårene. Først derefter kommer de tidlige barndomsår i alderen 3-6 år, mens den øgede risiko som følge af at møde psykiske problemer hos moren i de indledende teenageår er mindre udtalt.

13. For en oversigt over studier publiceret før 2018 af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, se: Andersen, Jensen, Nielsen og Skaksen (2017).

14. Andersen (2019).

I en periode, hvor der er stor fokus på tidlig indsats, og hermed også på konsekvenserne af at blive udsat for dårlige opvækstvilkår i den tidlige barndom – fx i form af følgerne af mors mentale helbredsproblemer – er resultatet et væsentligt bidrag til at forstå, at ikke kun de første år i livet er vigtige for, hvor godt man klarer sig i transitionen fra barn til voksen.

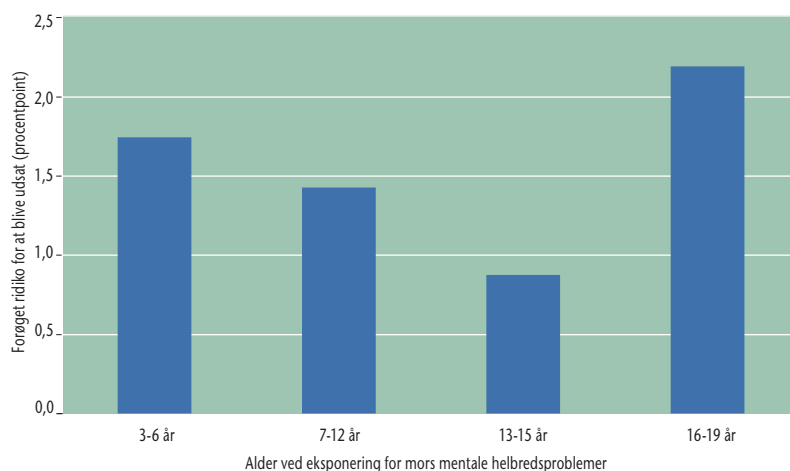
4.3. Hvorfor har psykiske problemer hos moren en betydning for, hvor godt man klarer sig?

Der er en række mulige forklaringer på den sammenhæng, vi ser mellem det at blive udsat for morens mentale problemer, og hvor godt det unge menneske klarer sig ved overgangen fra barn til voksen.

For det første kan sammenhængen skyldes, at mor og barn deler arv og miljø, og derfor begge, på samme vis, disponeres for at udvikle psykisk sygdom. Her er morens problemer ikke årsagen til barnets problemer. Det er snarere deres fælles bagage, som skaber sammenhængen.

For det andet kan sammenhængen skyldes, at mødre med mentale helbredsproblemer har færre personlige og materielle ressour-

Figur 4.1. Sammenhæng mellem risikoen for at blive udsat som 20-årig og eksponering for mors mentale helbredsproblemer på forskellige tidspunkter i barndommen

Kilde: Andersen (2019).

cer til at varetage opgaven som forælder, ligesom vi også ved, at psykisk sygdom har en tendens til at smitte, fx fra mor til barn. Her er morens tilstand den direkte årsag til de problemer, vi ser hos den unge.

For det tredje kan sammenhængen afspejle en omvendt årsags-sammenhæng, hvor moren udvikler mentale problemer som følge af de problemer, hendes barn står overfor.

I studiet er det undersøgt, om der er tale om den ene eller den anden forklaring. Resultatet peger i retning af, at morens svækkede mentale tilstand er den direkte årsag til de problemer, som den unge senere møder som 20-årig.

4.4. Hvorfor har alder ved eksponering en betydning?

Det er ikke overraskende, at børn af mødre med mentale helbredsproblemer selv har en forøget risiko for at udvikle forskellige problemer. Det overraskende er, at en mors svækkede mentale helbred har en særlig stærk betydning i ungdomsårene, og at betydningen endda ser ud til at være en anelse over niveauet for, hvad vi ser i den tidlige barndom.

Når forældreressourcer i ungdommen kan have så stor en betydning, kan det skyldes forskellige forhold:

Ungdommen er en periode kendetegnet ved mange forandringer, ændrede forventninger og krav. Det er her, man går fra at være en mindreårig i sine forældres hjem til at blive et voksent menneske – juridisk betragtet – med pligter og rettigheder, ofte i eget hjem.

Denne overgang er blandt de største, mennesket gennemgår i løbet af livet, og ikke blot egne ressourcer og færdigheder, men også ressourcer, støtte og opbakning i det umiddelbare netværk – herunder hos forældrene – vil være af afgørende betydning.

Hjernen gennemgår samtidig en rivende udvikling i ungdomsårene, og når hjernen udvikler sig, er den særligt modtagelig overfor positive og negative oplevelser i den forstand, at disse oplevelser ”sætter” sig som varige strukturer i hjernen, jf. diskussionen i kapitel 2.

Analysen i kapitlet her peger altså helt analogt med resultaterne i kapitel 2 på, at langtidsvirkningerne af at blive udsat for en negativ påvirkning, fx i form af manglende ressourcer hos en psykisk syg mor, afhænger af, hvornår i livsforløbet denne påvirkning fin-

der sted. Nærmere bestemt afhænger virkningerne af, om de finder sted på et tidspunkt, hvor hjernen i særlig grad er under udvikling, og netop ungdomsårene er en tid med en sådan hurtig udvikling.

4.5. Sammenfatning

Vi har god grund til at interessere os for ikke alene betydningen af mors mentale helbred, men også for betydningen af barnets alder, når det udsættes for psykisk sygdom hos moren eller lignende typer af problemer i opvæksten.

Det er således af afgørende betydning, at vi ved, hvornår denne type problemer i opvæksten er særligt skadelige, fordi det kan hjælpe os med at prioritere indsatsen overfor grupper, der har været eksponeret for negative hændelser på forskellige tidspunkter i barndommen.

Denne viden om de særligt følsomme perioder i hjernens udvikling og om, at også ungdomsårene er en sensitiv periode, indeholder det positive budskab, at man kan sætte ind for at modvirke betydningen af tidligere negative hændelser. Forhåbentligt vil dette budskab inspirere og styrke indsatsen overfor sårbare og udsatte unge, fordi det fortæller os, at løbet ikke er kørt, blot fordi man kom skævt fra livets start.

5. Børn i lavindkomstfamilier: Hvor mange drejer det sig om?

5.1. Indledning

Risikoen for at blive udsat som ung hænger nært sammen med den bagage, man har med sig fra barndommen.

Et forhold, som kan have stor betydning for børns trivsel i løbet af deres opvækst – og som kan trække spor helt ind i voksenlivet – er, hvor mange materielle ressourcer der er til rådighed i familien. Dette kapitel handler om, hvor mange børn i Danmark, der vokser op i fattigdom, og hvad der karakteriserer de fattige familier.

5.2. Fattigdomsgrænser, minimumsbudgettet og beregningen af fattigdom

I 2013 indførte Danmark en officiel fattigdomsgrænse, som blev fastsat til 50 procent af medianindkomsten for de disponible indkomster i befolkningen.¹⁵ Medianindkomsten er den indkomst, hvor præcist halvdelen af befolkningen tjener mere, og den anden halvdel tjener mindre, og den disponible indkomst er den indkomst, der er tilbage, når alle skatter er betalt.

Fattigdomsgrænsen blev afskaffet igen nogle år senere, men i 2018 genindførte Danmarks Statistik afgrænsningen som én af tre ”fattigdomsindikatorer”, der, sammen med mål for lav indkomst og økonomisk sårbarhed, skal bruges til at vurdere udviklingen i forbindelse med FN’s verdensmål om afskaffelse af fattigdom.¹⁶

Denne type fattigdomsgrænse/-indikator bruges til at måle fattigdom ud fra, om personer og familier har en indkomst, som er relativt meget lavere end det omgivende samfunds.

En anden mulighed er at benytte en såkaldt budgetmetode til

15. Hansen og Schultz-Nielsen (2015).

16. <https://www.dst.dk/da/presse/Pressemeddelelser/2018/2018-07-16-fattigdomsindikatorer-er-ikke-en-ny-fattigdomsgraense>

at vurdere, om den givne familietypes indkomst er høj nok til at opretholde en almindeligt accepteret levestandard ud fra et budget udarbejdet på baggrund af priser for en række varer og services. Budgetmetoden er med andre ord en forbrugsbetragtning og ikke en vurdering af indkomst relativt til andre.

Den sidstnævnte metode gør bogen *Børn i familier med lave indkomster* af Jens Bonke og Anders Eiler Wiese Christensen brug af til at undersøge børn i lavindkomstfamilier.¹⁷ Formålet med bogen er at besvare spørgsmålet om, hvor mange børn og unge under 18 år der lever i familier med lav indkomst, hvor længe de gør det, og hvad der har medvirket til, at nogle familier har lav indkomst.

Begrebet "lav indkomst" tager i bogen udgangspunkt i det såkaldte minimumsbudget, som angiver det mindste, man i en familie kan leve for, når der tages ernærings- og sundhedsmæssige hensyn og samtidig gives mulighed for at opretholde et vist socialt liv. Eksempelvis indeholder budgettet ingen plads til cigaretter, alkohol eller ferier. Derudover er det en betingelse, at der kun købes ind i discountbutikker.

Man lever i en fattig husstand, hvis husstandens samlede disponible indkomst (altså samlet indkomst fratrukket skatteindbetalinger) er lavere end minimumsbudgettet for en husstand af den størrelse. Visse husstande, som fx dem med negativ indkomst, særlig stor formue eller, hvor en eller flere af de voksne er studerende, er undtaget analysen.

I evalueringen af fattigdom bliver man, ud over at vælge afgrænsningsmetoden, nødt til at tage stilling til hvilken tidshorisont, der skal ses på – altså hvor længe en person eller husstand skal have haft lav indkomst, før det kan betegnes som decideret fattigdom.

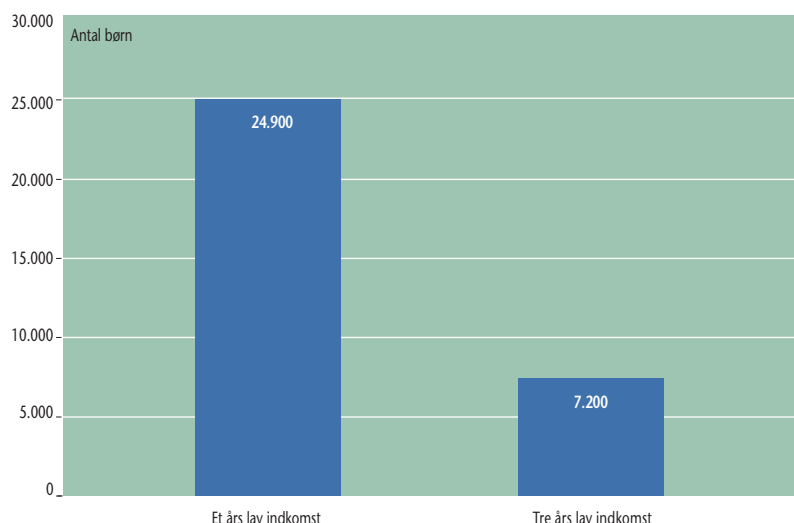
Normalt anses tre år for at være en relevant horisont, men i forhold til børn anvender man også ofte et år, da tre år bliver vurderet til at være en lang periode i et børneliv.

5.3. Antallet af fattige børn i 2015

I undersøgelsen når forfatterne frem til, at mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en familie med lave indkomster i 2015. Dette er baseret på fattigdom i et enkelt år og berører ca.

17. Bonke og Christensen (2017).

Figur 5.1. Antal børn i familier med lav indkomst. 2015

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

24.900 børn. Det svarer til antallet af børn i Ishøj, Brøndby og Greve kommuner tilsammen.

Hvis man ser på familier, der har været fattige i tre år i træk, er antallet af fattige børn 7.200.

Undersøger man, hvor mange børn i Danmark, der har oplevet fattigdom i løbet af deres opvækst, viser det sig, at 11 procent af de 17-årige i 2015 har levet i familier med lave indkomster i løbet af de foregående 10 år.

Antallet af børn i familier med lave indkomster har været fallende fra 2010 til 2015, hvor undersøgelsen blev lavet. I 2010 var der 31.000 fattige børn, mens der altså kun var 24.900 i 2015. En vigtig forklaring på dette er afskaffelsen af starthjælp og integrationsydelse i 2012. Integrationsydelsen blev i grove træk genindført i 2015.

5.4. Hvem er de fattige familier?

Antalsmæssigt set er der flere fattige børn i parfamilier, end der er hos enlige – ca. 14.000 mod ca. 10.000. Det skyldes dog, at der er langt flere børn, som vokser op i parfamilier end hos enlige forældre, og her er andelen af børn, der oplever lave indkomster, en del

højere hos enlige, hvor andelen er på 4,9 procent mod 1,3 procent for par.

Risikoen for at opleve et år med lave indkomster som barn er større, hvis en eller begge af forældrene er ledige (hhv. 6,0 og 14,6 procent), eller hvis forældrene er på kontanthjælp eller andre overførsler (mellem 12,9 og 18,8 procent afhængigt af, hvor meget af året hver forælder modtager støtte). Risikoen er også større, hvis forældrene stammer fra et ikke-vestligt land, idet sandsynligheden her er på ca. 11-14 procent, mens den tilsvarende sandsynlighed er ca. 4 og 0,6 procent for henholdsvis enlige og par med dansk baggrund eller andet vestligt oprindelsesland. Antallet af fattige børn hos forældre med ikke-vestlig baggrund er dog ikke større end for børn af andre forældre, idet der i begge grupper er ca. 12.000 børn. Årsagen er helt simpelt, at der er flere børn med danske forældre end nogle af de andre grupper.

5.5. Tyngende renteudgifter

Et andet aspekt, der karakteriserer familier med lave indkomster, er, at renteudgifter optager en stor del af familiens disponible indkomst: 10 procent i gennemsnit. Den høje andel er bekymrende, eftersom renter oven på gæld i en familie, der allerede har et lavt rådighedsbeløb, kan gøre den finansielle situation endnu mere problematisk.

Omkring 20 procent af alle personer med lav indkomst i 2015 ville ikke længere være fattige efter budgetmetoden, hvis de ikke skulle betale renter af gæld. Gæld er altså en væsentlig belastning i budgettet, når man ser på hvem, der tæller som fattige i Danmark.

5.6. Varigheden af fattigdom

Antallet af år med lav indkomst i familien kan have stor betydning, idet man må forvente, at jo kortere perioden er med lav indkomst, desto mindre er risikoen for, at den har negative konsekvenser for barnet.

I 2015 var den gennemsnitlige periode med lav indkomst indenfor de 10 seneste år omkring 2 år. For mere end halvdelen af de børn, der oplevede et år med lav indkomst, var der også lav indkomst i familien året efter. Og for hvert tiende barn var det femte år

i træk, der var lav indkomst i familien.

For de familier, som det var lykkedes at have et år uden lav indkomst, var risikoen for at falde tilbage i gruppen dog lav. Omkring 90 procent af dem havde stadig ikke lav indkomst efter to år.

Forskellige hændelser kan påvirke sandsynligheden for, at en husstand ophører med at have lav indkomst. For enlige er nogle af de afgørende hændelser, at et af børnene flytter hjemmefra, eller at forælderen får et fuldtidsarbejde. Den hændelse, der dog påvirker sandsynligheden mest, er, hvis forælderen får en partner, som flytter ind. I et sådant tilfælde er det ca. 80 procent, som ikke har lav indkomst året efter.

For par vil et fuldtidsjob være den mest betydningsfulde hændelse i forhold til at øge chancen for, at familien ophører med at have lav indkomst året efter, mens et barn, der flytter hjemmefra, påvirker sandsynligheden i mindre grad.

Hvis man ser på, hvilke hændelser som påvirker sandsynligheden for, at en familie får lav indkomst, så er det især det, at en forælder mister et fuldtidsjob, som tæller. Også her vil en sådan hændelse påvirke enlige forældre i højere grad end par.

5.7. Konsekvenser af fattigdom

Der er en sammenhæng mellem at vokse op i en familie med lav indkomst og det at opleve afsavn. Det kan for eksempel skyldes, at det er svært at "få enderne til at mødes" rent økonomisk, og at der derfor er råd til færre ting, og at deltagelse i sociale aktiviteter kan være begrænset.

Vurderingen af ens psykiske helbred er lavere i lavindkomstfamilier end i andre familier. Det samme er tilfredsheden med ens sociale relationer.

Tilsammen giver det ovenstående et billede af, at familier med lave indkomster generelt oplever lavere velfærd og tilfredshed med forskellige aspekter i tilværelsen. Om det er den lave indkomst, der skaber problemer, eller om det er problemerne, der medfører lav indkomst, kan de nævnte sammenhænge ikke besvare. Det er dog klart, at uanset hvad, så er det at vokse op i en husstand med lav indkomst en indikation på, at der er andre ikke-økonomiske problemer i familien, som kan påvirke barnets velfærd negativt.

Konsekvenser af børnefattigdom bliver taget op i det følgende kapitel, hvor der dykkes ned i to analyser, som formår at etablere en årsagssammenhæng mellem lave indkomster og socioøkonomiske effekter på børn og unge. Tilsammen viser de to analyser, at forskning i antallet og andelen af familier med lave indkomster fortsat er vigtig, hvis man vil belyse konsekvenserne af trange finansielle kår i barndommen i et velfærdssamfund som Danmark.

5.8. Sammenfatning

Det er en vanskelig sag at vurdere, hvornår en person eller en familie skal tælles som fattig. Én måde er at benytte den såkaldte medianmetode, hvor den disponible indkomst vurderes i forhold til det omgivende samfunds. En anden måde er at bruge den såkaldte budgetmetode, hvor man vurderer, om den givne familietypes indkomst er høj nok til at opretholde en almindeligt accepteret levestandard ud fra et minimumsbudget. En udgivelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har benyttet denne metode til at undersøge antallet af børn i lavindkomstfamilier.

Undersøgelsen når frem til, at mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en familie med lave indkomster i 2015. Dette er baseret på fattigdom i et enkelt år og svarer til ca. 24.900 børn.

Hæver man betingelsen til lav indkomst i tre år i træk, er antallet af fattige børn 7.200. Undersøger man, hvor mange børn i Danmark der har oplevet fattigdom i løbet af deres opvækst, viser det sig, at 11 procent af de 17-årige i 2015 har levet i familier med lave indkomster i løbet af de foregående 10 år.

De fattige familier er typisk karakteriserede ved arbejdsløshed, overførselsindkomster og høje renteudgifter. Risikoen for at have lav indkomst er større for forældre med ikke-vestlig baggrund, men antallet af fattige børn er ligeligt fordelt uanset forældrebaggrund. Der er flere fattige børn i parfamilier, men risikoen for at være fattig er større for enlige.

I 2015 var den gennemsnitlige periode med lav indkomst indenfor de 10 seneste år omkring 2 år. For de familier, som det var lykkedes at have et år uden lav indkomst, var risikoen for at falde tilbage i fattigdom lav.

Blandt hændelser, som øger sandsynligheden for ophør af fattigdom, tæller, at et barn flytter hjemmefra, og især at forælderen får et fuldtidsarbejde. For enlige er det også en betydelig hændelse, hvis forælderen får en partner, der flytter ind.

At vokse op i fattigdom kædes sammen med en række negative oplevelser som afsavn og mangel på velfærd. I det følgende kapitel ses der nærmere på, hvilke konsekvenser børnefattigdom kan have.

6. Konsekvenser af at vokse op i en familie med lave indkomster

6.1. Indledning

Vi fortsætter nu omtalen her i del II af betydningen af risikofaktorer i barn- og ungdommen for sandsynligheden for senere udsathed som 18-29-årig. Det sker ved at inddrage den betydning, det at vokse op i en familie med begrænsede ressourcer kan have. I forrige kapitel viste vi, at omkring 25.000 børn i 2015 voksede op i fattigdom.

Begrebet *den sociale arv* er velkendt, og en lang række studier har gennem de seneste år antydnet en sammenhæng mellem fattige livsbetingelser i barndommen og en senere tilværelse med begrænsede livsbetingelser.¹⁸ Det er imidlertid kun få analyser, der for danske forhold har kunnet isolere betydningen af fattigdom i sig selv og påvise en såkaldt *kausal* effekt på de senere forhold i livet. Dvs. at der kun er få analyser, der har afdækket *en direkte påvirkning af en given størrelse* fra vanskelige materielle forhold i barndommen til problematiske forhold senere i livet.

En af disse analyser viser, at der er kausale negative effekter på en række forhold, hvis et barn vokser op i fattigdom.¹⁹ Der er således negative effekter på arbejdsmarkedsindkomst og -deltagelse indtil det 30. år, altså op til den øvre aldersgrænse vi anvender i bogen. Samtidig er sandsynligheden for at være gift ved denne alder, have børn og/eller bo sammen med en partner ringere end for sammenligningsgruppen.

I dette kapitel vil vi vende os mod to andre analyser af kausal karakter publiceret af ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed: Dels betydningen af forældres modtagelse af kontanthjælp, dels betydningen af at vokse op i en familie med begrænsede ressourcer.

18. Se fx Juul og Damm (2016) og Landersø og Skaksen (2017).

19. Lesner (2018).

6.2. Betydningen af forældres modtagelse af kontanthjælp og børnenes uddannelsesaktivitet

Den første analyse undersøger konsekvensen for børns uddannelses tilbøjelighed af, at forældre er længe på kontanthjælp under barnets opvækst.²⁰

Studiet sammenligner søskende, der vokser op i den samme familie, men hvor varigheden af forældrenes tid på kontanthjælp i løbet af børnenes barndom er forskellig.

Der fokuseres selektivt på betydningen af varigheden af modtagelsen af kontanthjælp på sandsynligheden for uddannelse, ikke på betydningen af om familien på et tidspunkt har modtaget kontanthjælp.

Ved at sammenligne søskende tager studiet højde for de fælles træk ved familien, som søskende deler.

Resultatet er, at jo længere tid forældrene modtager kontanthjælp, desto lavere er sandsynligheden for, at et barn starter på en ungdomsuddannelse senest på det tidspunkt, hvor det fylder 21 år. Det samme gør sig gældende for sandsynligheden for, at barnet færdiggør en ungdomsuddannelse.

Helt generelt viser undersøgelsen med andre ord, at når forældrene modtager kontanthjælp i lang tid, reducerer det sandsynligheden for, at deres børn tager en ungdomsuddannelse, hvilket disponerer for udsathed. Boksen side 56 giver et mere detaljeret indblik i resultatet.

6.3. Integrationsydelsen gav ændrede levevilkår for flygtningefamilier

Den anden analyse vedrører alene børn af flygtninge, og den analyserer, hvad en forværring af levevilkårene betyder for børnenes liv, frem til de er teenagere.²¹

Mere specifikt drejer det sig om en analyse af konsekvenserne af indførelsen af den såkaldte *starthjælp*. Starthjælpen blev indført i 2002 og var en lavere kontanthjælpsydelse til personer, der har opholdt sig mere end ét år ud af de seneste otte år i lande udenfor EU/EØS.

Når det var flygtninge, der modtog ydelsen, fik den nye ydel-

20. Fallesen og Bernardi (2018).

21. Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

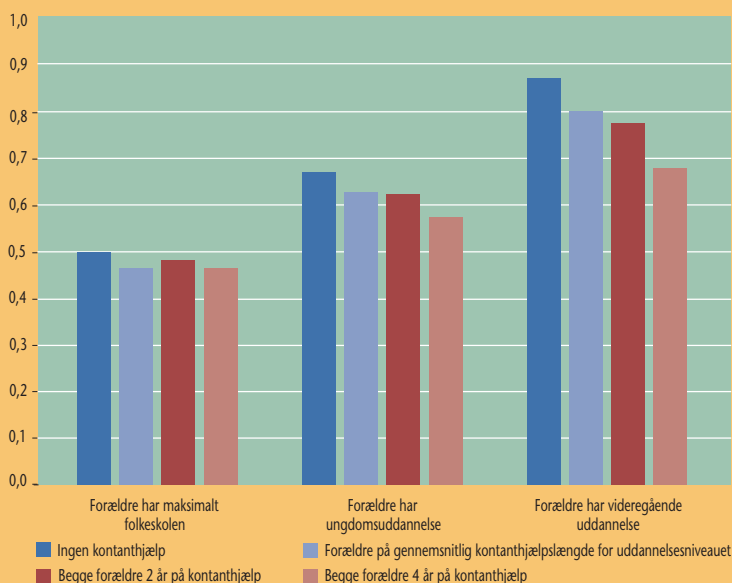
Boks 6.1.

Når forældre er lang tid på kontanthjælp, påvirker det børnenes sandsynlighed for at være i gang med en ungdomsuddannelse negativt. Og effekten slår stærkere igennem, desto længere tid på kontanthjælp.

I figuren illustreres effekten af henholdsvis to og fire års modtagelse af kontanthjælp for børn af forældre med forskellig uddannelsesbaggrund.

Selvom børn af lavere uddannede forældre har lavere sandsynlighed for at påbegynde en ungdomsuddannelse i udgangspunktet, er de mindre påvirkede af, om de under deres barndom oplever, at deres forældre er på kontanthjælp i en kortere eller længere periode. Børn af forældre med uddannelse over folkeskoleniveau har højere sandsynlighed for at påbegynde ungdomsuddannelse, men bliver også påvirket mere af varigheden af deres forældres kontanthjælpsmodtagelse.

Sandsynligheden for at være indskrevet på en ungdomsuddannelse senest året, man fylder 21

Kilde: Fallesen og Bernadi (2018).

se navnet *integrationsydelse*. I forhold til kontanthjælpen, der var forsørgelsesgrundlaget for arbejdsløse flygtninge før 2002, var der tale om en stærkt reduceret ydelse. Reelt var det tæt på en halvering. Det betød fx, at en mor og far med et barn i stedet for tidligere at få, hvad der i 2017-kroner svarer til 13.000 kr., fik godt 6.500 kr.

Det erklærede mål var at motivere flygtningene til hurtigere at komme i arbejde og på denne måde øge integrationen. Flygtninge skulle desuden som forudsætning for at modtage ydelsen følge et integrationsprogram. Dette program bestod af sprogkurser, kurser i dansk samfundsforståelse og aktive arbejdsmarkedsprogrammer, hvilket yderligere kunne fremme integrationen.

Reformen gav et velegnet datamateriale til at analysere effekten af nedsatte overførselsindkomster til børnefamilier på den opvoksende generation. Forskerne kunne nemlig isolere effekten af reformen ved at sammenligne levevilkårene for den gruppe af flygt-

Boks 6.2.

Starthjælpen hed integrationsydelse, når det var flygtninge, der modtog den, i de første tre år efter opholdstilladelsen. Efter et regeringsskifte i efteråret 2011 til en socialdemokratisk ledet regering blev ydelsen afskaffet i 2012.

I grove træk genindførte en regering ledet af Venstre efter et nyt regeringsskifte ydelsen i 2015, stadig under navnet integrationsydelse.

ROCKWOOL Fondens analyse af starthjælpen har der ved ikke kun en historisk interesse. Den tematiserer forhold – herunder opvækst- og integrationsforhold for børn af flygtninge – der kan være aktuelle i dag. Det er dog vigtigt at pege på, at nogle forhold kan have ændret sig siden 2002. Vores viden om god integration og målrettet arbejdsmarkedsaktivisering af flygtninge kan fx være bedre i dag end tidligere. Lige nu er konjunkturerne gode, hvilket også kan tale for en hurtigere arbejdsmarkedsindtrængning blandt de asylansøgere, der får opholdstilladelse ved indgangen til 2020'erne.

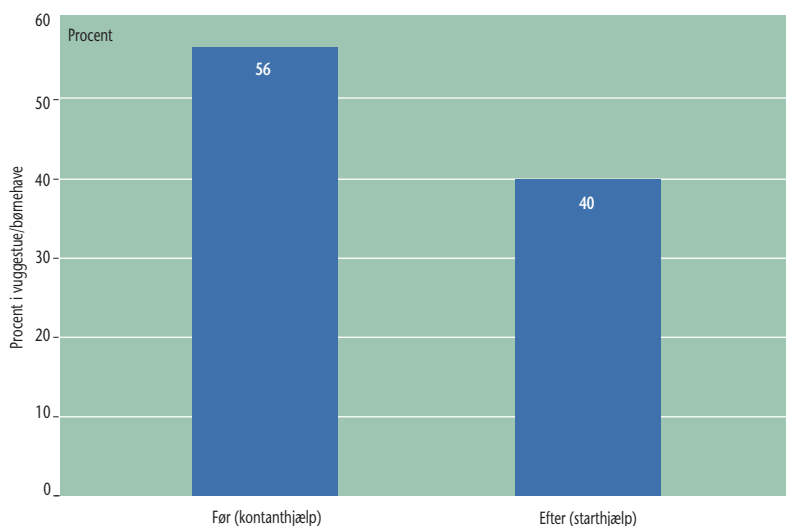
ninge, der frem til 2002 modtog kontanthjælp, med levevilkårene for de flygtninge, der modtog integrationsydelsen.

Sigtet med forskernes analyse var bredt. For det første analyserede de arbejdsmarkedsintegrationen for de to grupper: Kom modtagere af integrationsydelsen hurtigere og mere varigt i arbejde som følge af den lavere ydelse, der alt andet lige måtte antages at styrke incitamentet til arbejde frem for at modtage overførselsindkomster, end modtagere af kontanthjælp? Forskerne testede med andre ord, om intentionen med reformen blev realiseret.

Derudover analyserede forskerne effekten af de lavere ydelser på flygtningebørnenes liv i Danmark og på familiernes indkomstforhold, og her kommer forbindelsen til bogen ind i billedet: Skabte de lavere ydelser grobund for øget udsathed?

Helt kort kan vi om arbejdsmarkedsintegrationen nævne, at flygtningene rent faktisk kom hurtigere i arbejde. Efter et til to år i Danmark var 22 procent af gruppen på den lavere ydelse i job. Det var en stigning på 60 procent i forhold til flygtninge, der fik opholdstilladelse umiddelbart før reformen, og som derfor kunne se frem til kontanthjælp i tilfælde af ledighed. Blandt dem var 14 pro-

Figur 6.1. Andel af børn, der går i vuggestue og børnehave

Note: Figuren omhandler børn i alderen 0-5 år ved opholdstilladelsen.

Kilde: Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

cent i job efter et til to år i Danmark.

Men analysen viste også, at forskellen mellem de to grupper næsten var forsvundet efter 5 til 6 år, og efter 9 til 10 år var der ingen forskel. I begge grupper var 34 procent i job, hvor danskeres beskæftigelsesgrad ligger i omegnen af 70 procent.

6.4. Integrationsydelsens betydning for indvandrerbørns indskrivning i daginstitutioner og deres uddannelse

Vender vi os nu mod resultaterne om integrationsydelsens effekt på børns opvækst og integration i det danske samfund, dokumenterer analysen en række negative effekter.

Starter vi kronologisk i barnets opvækst, viser analysen, at børn af forældre på integrationsydelse/starthjælp har en mindre sandsynlighed for at gå i dagtilbud. Figur 6.1 viser for de to flygtningegrupper andelen af børn, der går i vuggestue eller børnehave. Børnene har det fællestræk, at de var mellem nul og fem år ved forældrenes opholdstilladelse.

Figuren viser, at børn i familier med starthjælp som socialt sikkerhedsnet sjældnere er indskrevet i en vuggestue eller børnehave end flygtningebørn med forældre, der kan få kontanthjælp ved arbejdsløshed. Kun 40 procent af børnene i familier fra starthjælpsgruppen begynder i en institution for førskolebørn, hvilket er 16 procentpoint under niveauet i kontanthjælpsgruppen, der ligger på 56 procent.

Analysen viser også, at det primært er børn af forældre, der ikke har et arbejde, og derfor har en meget lav indkomst, som sjældnere går i vuggestue og børnehave efter starthjælpens indførelse.

Det er bredt anerkendt, at børn med indvandrerbaggrund oftest stimuleres sprogligt bedst ved at være tilknyttet danske daginstitutioner og skoler. Derfor er der en risiko for, at den lavere deltagelse begrænser netop disse børns muligheder for at lære sprog og finde vej ind i uddannelsessystemet efter folkeskolen med potentiale for udsathed i ungdomsårene.

De lavere ydelser sætter sig da også spor op gennem skoletiden. Børn af flygtninge med starthjælp som forsørgelsesgrundlag har en markant højere risiko for at være blandt de absolut lavest scorende ved nationale tests i dansk. Resultatet, som er vist i figur 6.2, er igen

set i forhold til flygtningebørn i familier, der har kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet.

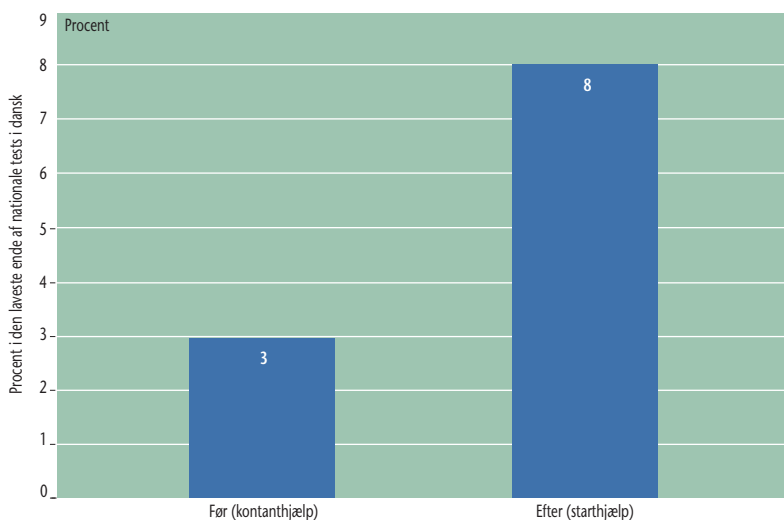
Omkring 8 procent af børnene fra familier i starthjælpsgruppen scorer meget lavt i de nationale tests. Kun 3 procent af sammenligningsgruppen gør dette. Årsagen til de lave scorere er undersøgt af forskerne. Det viser sig, at disse børn har en ringere sproglig forståelse. De har dermed en dårligere evne til at forstå meningen med det, der bliver sagt på dansk.

Børn i familier med starthjælp som socialt sikkerhedsnet ender også med en kortere uddannelse sammenholdt med børn i familierne med den højere kontanthjælp som sikkerhedsnet.

Når man fokuserer på unge, der fik opholdstilladelse som 10-13-årige, viser det sig, at de i gennemsnit ender med omkring et halvt års kortere uddannelse end unge i flygtningefamilier med kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet.

Umiddelbart virker et halvt år måske ikke af så meget. Alligevel kan dette halve år være det, der gør forskellen på, om man får en ungdomsuddannelse eller ej. De unge fra starthjælpsgruppen har nemlig i gennemsnit 11,6 års skolegang, og kontanthjælpsgruppen har i gennemsnit 12,3 år. Hvis man ser på skolegangen efter de ni

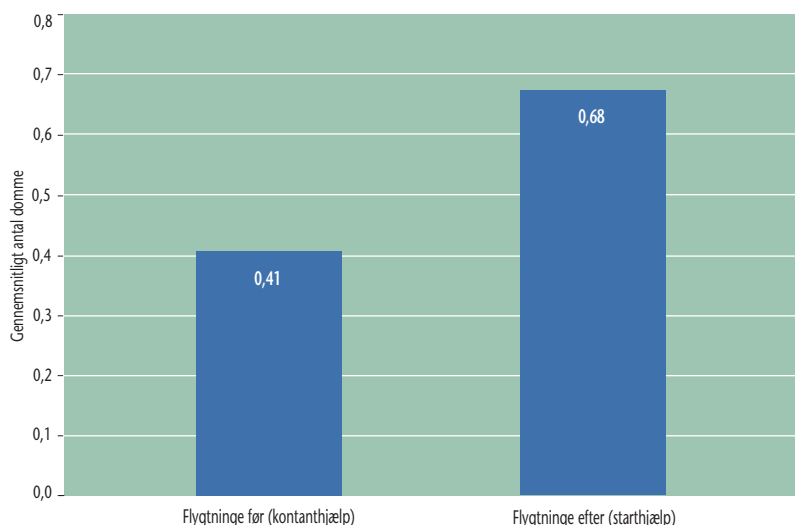
Figur 6.2. Andel af børn, der scorer i den laveste ende af nationale tests i dansk

Note: Figuren omhandler børn i alderen 0-5 år ved opholdstilladelsen.

Kilde: Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

Figur 6.3. Gennemsnitligt antal domme under teenageårene

Note: Figuren omhandler teenagere i alderen 14-18 år ved opholdstilladelsen.

Kilde: Andersen, Dustmann og Landersø (2019).

års obligatoriske grundskole, så er der tale om henholdsvis 2,6 og 3,3 års ekstra uddannelse; altså en forskel på mere end 20 procent.

Det er først og fremmest drenge, der får mindre skolegang efter starthjælpens indførelse. Drengene, der primært kommer fra hjem, hvor forældrene ikke har et arbejde, tager i stedet et job, eller de overgår til at modtage en overførselsindkomst, dvs. ender i ud-sathed som 18-29-årige.

6.5. Teenagere i starthjælpsfamilier bliver mere kriminelle

Følger vi nu børnene op i teenageårene viser det sig, at børn i starthjælpsfamilier oftere dømmes for kriminalitet end børn i familier, hvor kontanthjælpen udgør det sociale sikkerhedsnet.

Fokus er i analysen på børn af flygtninge, der var mellem 14 og 18 år, da de kom til Danmark. Disse børn begik klart mere kriminalitet, hvis de fik opholdstilladelse efter starthjælpens indførelse.

Teenageres kriminalitetsniveau – også danske teenageres – ligger generelt over niveauet for voksne. Men unge flygtninge med opholdstilladelse efter starthjælpens indførelse modtog ifølge figur 6.3

hele 0,68 domme i gennemsnit pr. person inden de fyldte 20 år. Det betyder, at syv ud af ti i denne gruppe modtog en dom, inden de fyldte 20 år.

Til sammenligning modtog jævnaldrende flygtninge med opholdstilladelse før starthjælpens indførelse i 2002 i gennemsnit 0,41 domme. Starthjælpen medførte altså en kraftig stigning i teenagergruppens kriminalitet.

Kriminalitet med muligt tilbagefald senere er en sikker vej ind i udsathed i form af arbejdsløshed.²²

6.6. Sammenfatning

Der er få studier, der har analyseret den kausale effekt af en barn-dom i fattigdom. To studier fra ROCKWOOL Fondens Forsknings-enhed peger dog entydigt på, at en opvækst i fattigdom både ud fra et samfundsmæssigt og et individuelt synspunkt er skadeligt.

Den første undersøgelse dokumenterer, at når forældrene mod-tager kontanthjælp i lang tid, reducerer det sandsynligheden for, at deres børn tager en ungdomsuddannelse.

Den anden undersøgelse afdækker en række negative effekter af den lavere statshjælpsydelse på flygtningebørns integration i sam-fundet, hvis der sammenlignes med en kontrolgruppe, der hav-de den højere kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet. Starthjæl-pen blev indført i 2002 med det sigte, at lavere ydelser skulle styrke flygtninges incitamenter til at få et arbejde. Denne effekt viste sig også i et vist omfang på kort sigt. Men efter 10 år var effekten væk. Både den ene og den anden gruppe lå på et identisk niveau langt un-der danskeres beskæftigelsesgrad.

Starthjælpen havde derimod en række negative integrationseffek-ter på børnene i disse familier. Færre gik i daginstitution i førskole-alderen, flere opnåede helt lave scores i de nationale tests, uddannel-sestiden var kortere, og endelig var kriminaliteten væsentligt højere.

Konklusionen er, at fattigdom i børnefamilier har en klar nega-tiv effekt – på børnene og på samfundet. Man kan trække konklu-sionen i den retning, at fattigdom i børnefamilier øger risikoen for at være udsat som 18-29-årige.

22. Se fx Jensen, Tamm og Tranæs (2015).

7. Betydningen af risikoadfærd i form af et stort alkohol- og hashmisbrug

7.1. Indledning

Unge har sandsynligvis altid udvist en eller anden form for risikoadfærd. Alligevel er der nogle adfærdsmønstre, der i højere grad end andre udsætter den unge for udsathed. I dette kapitel analyseres betydningen af et højt forbrug af alkohol og hash i ungdomsårene. Kapitlet bygger på et eksternt forskningsprojekt finansieret af ROCKWOOL Fonden og gennemført af forskere fra Sociologisk Institut på Københavns Universitet og VIVE.²³

7.2. Tidlig debut med alkohol og hash eksponerer for udsathed

I studiet analyserer forskerne de 15-åriges risikoadfærd. Blandt de risikobetonede temaer er, om man tidligt i livet har prøvet at være fuld, om man ryger, om man ofte går i byen, om man tit drikker meget ved en lejlighed, ryger hash og har haft en tidlig seksuel debut.²⁴

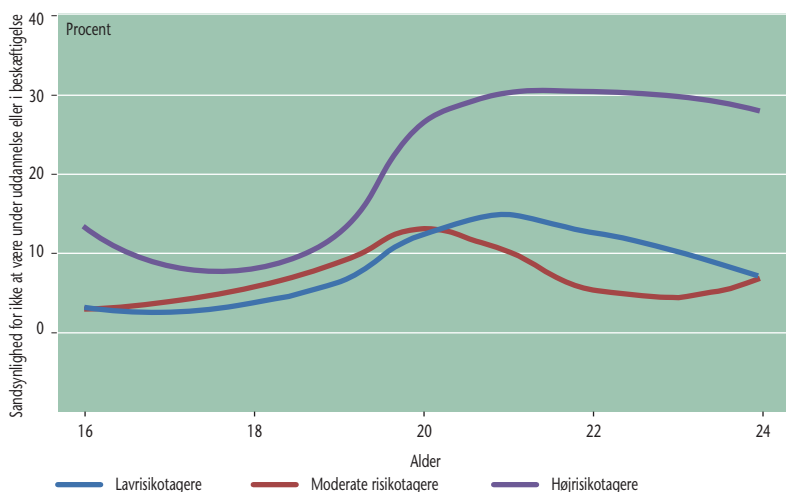
Målt i forhold til de nævnte udtryk for risikoadfærd inddeles de 15-årige i tre grupper: lav-, mellem- og højriskogruppen. De tre grupper udgør henholdsvis 56, 32 og 12 procent af en årgang. I forhold til alle tre grupper følger forskerne siden op på, hvordan det – som 16-, 17-årige og så videre frem til 24-års alderen – går dem med at være i job eller i gang med en uddannelse.

Forventningen er, at en tidlig udvist risikoadfærd vil være forbundet med senere problemer. Det viser sig da også at være det generelle mønster: Unge med tidlig alkohol- og hashbrug, rygning m.v. har en markant forhøjet risiko for at havne udenfor uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet, dvs. ende i udsathed efter bogens definition.

23. Järvinen (red.)(2018). VIVE: Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

24. Andrade og Järvinen (2018) i Järvinen (red.)(2018).

Figur 7.1. Unge mænd fra middel socioøkonomiske kår: Sandsynlighed for at være uden job eller uddannelse, givet forskellig risikoadfærd, 16-24 år

Kilde: Andrade og Järvinen (2018).

Figur 7.1 viser som et eksempel udviklingen for unge mænd fra familier, hvor forældrenes indkomst placerer sig i midten af indkomstfordelingen, men med forskellige grader af risikoadfærd.

Det fremgår, at der er en tydelig sammenhæng mellem tidligt alkohol-, hash- og cigaretforbrug og risikoen for i starten af 20'erne hverken at have et job eller være i gang med en uddannelse.

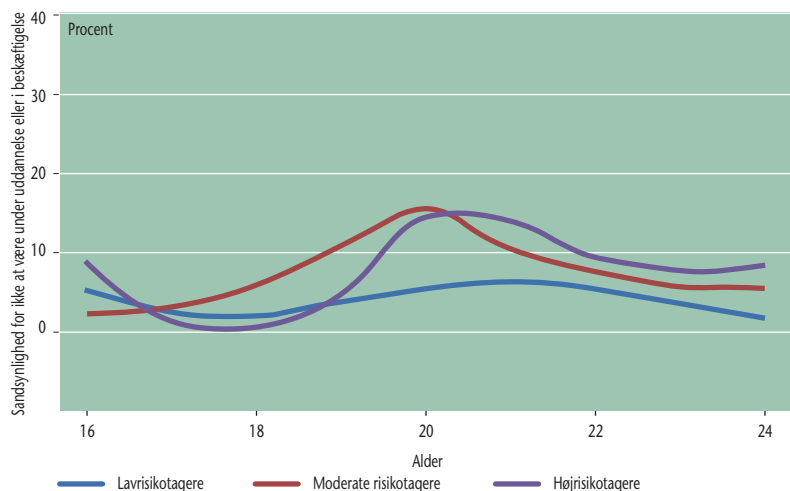
Næsten hver tredje i gruppen med en høj tidlig risikoadfærd er havnet i udsathed som 24-årige. Det kan sammenlignes med, at kun 6 til 7 procent fra de to øvrige grupper befinder sig udenfor arbejdsmarkedet eller uddannelsessystemet.

7.3. Unge fra velstillede miljøer kommer igennem risikoadfærd uden skrammer

Den sammenhæng, der fremgik af figur 7.1, eksisterer imidlertid ikke for unge mænd fra de bedste socioøkonomiske vilkår. Figur 7.2 viser, at der over tid er meget små forskelle mellem de tre risikogrupper blandt unge fra de mest velstillede hjem.

Blandt unge fra velstillede hjem med en lav risikoadfærd som 15-årige er risikoen for at være uden arbejde eller udenfor uddannelsessystemet på det nærmeste ikke-eksisterende, når de fylder 24 år.

Figur 7.2. Unge mænd fra de bedste socioøkonomiske kår: Sandsynlighed for at være uden job eller uddannelse, givet forskellig risikoadfærd, 16-24 år

Kilde: Andrade og Järvinen (2018).

Men heller ikke for de to øvrige grupper er risikoen udtalt. Det ser med andre ord ud til, at det man kan betegne som en positiv social arv i et betydeligt omfang begrænser effekten af en tidlig risikoadfærd.

Samme tendens fandt forskerne for de unge kvinder med risikoadfærd fra den øverste del af de sociale lag. I 20-års alderen skiller de sig markant ud fra deres jævnaldrende fra samme miljø. 25 procent blandt dem med høj risikoadfærd er uden job eller uddannelse mod 10 procent blandt resten. Men som 24-årige ligner de igen alle de andre fra de velstillede hjem, hvor risikoen for ikke at være i job eller uddannelse er lille.

7.4. Heldigvis har de fleste unge et moderat alkoholforbrug

Vender vi nu blikket mod det generelle mønster i alkoholforbruget blandt unge, har mere end halvdelen af undersøgelsens unge et ganske moderat forbrug gennem hele ungdommen.

Det viser en analyse, hvor forskerne har fulgt en gruppe unge gennem en tiårig periode, idet de unge blev spurgt til deres alkoholforbrug som 15-, 18-19- og 25-26-årige.

Det fremgår af studiet, at godt halvdelen (53 procent) af de unge svarer, at de kun drikker få genstande om ugen.

I denne gruppe er der blandt de 15-årige tale om nul til to genstande om ugen i gennemsnit. Når samme gruppe bliver 18-19 år gamle, har dette forbrug kun flyttet sig lidt. Nu drikker de mellem nul til fire ugentlige genstande.

Noget tyder på, at den moderat drikkende del af ungdommen tager deres vaner med sig ind i voksenlivet, da de som 25-26-årige har et forbrug på mellem to og seks ugentlige genstande i gennemsnit. Det er under niveauet for det forbrug, Sundhedsstyrelsen anbefaler som det maksimale, nemlig syv genstande for kvinder og 14 for mænd.

Andre 40 procent toppe på et relativt højt niveau ved målingen i 18-19-årsalderen for derefter at mindske forbruget. For disse unge gælder, at de ofte overskrider Sundhedsstyrelsen alkoholgrænser, særligt i 18-19-årsalderen, mens forskellen mellem anbefalinger og drikkeadfærd er mindre i 25-26-årsalderen.

Også i forhold til såkaldt *binge*-drikning, dvs. at drikke igennem ved én drikkelejlighed, er der et fald fra 18-19- til 25-26-årsalderen.

Fx siger 66 procent af de 18-19-årige mænd i undersøgelsen, at de mindst en gang på en aften indenfor den seneste måned har drukket 10 genstande eller mere, mens den tilsvarende andel i den ældste aldersklasse er 58 procent. Blandt kvinderne er andelen henholdsvis 42 og 35 procent. Disse tal er dog fortsat høje i en international sammenhæng.

7.5. Dem, der drikker meget

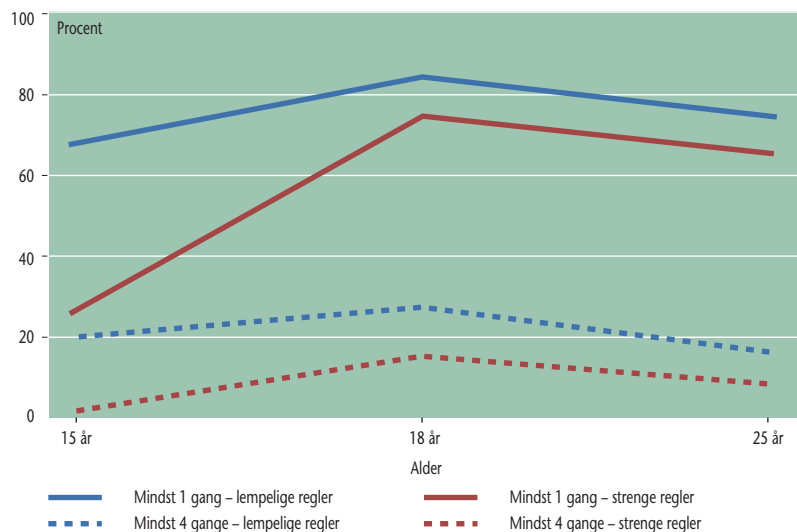
En lille gruppe på omkring 6 procent af årgangen har et ugentligt alkoholforbrug, der hen over hele den tiårige periode ligger langt over det anbefalede.

I denne gruppe starter man tidligt i livet med at drikke rigtig meget. Allerede som 15-årig bliver det til gennemsnitligt 30 genstande om ugen. Og dette – i forhold til anbefalingerne – alt for høje forbrug fortsætter ind i voksenalderen. Der er tale om et kronisk højt alkoholforbrug.

Det kan næppe overraske, at der er en overrepræsentation af mænd i denne gruppe. Men der er på ingen måde tale om en ren mandegruppe, idet ca. 40 procent er kvinder.

I denne sammenhæng er det værd at nævne, at undersøgelsen også

Figur 7.3. Forældreregler i 2005 og udviklingen i, hvor mange unge som har drukket sig fulde indenfor den seneste måned, da de var 15, 18-19 og 25-26 år

Kilde: Østergaard, Järvinen & Anderasen (2018).

viser betydningen af drikkekulturen i hjemmet.²⁵ Unge, der kommer fra hjem, hvor forældrene sætter snævre grænser for alkoholindtaget, deltager i mindre grad end deres jævnaldrende i drukfester.

Figur 7.3 afdækker, hvad en normsættende forældreindsats betyder for alkoholindtaget. Unge, der kommer fra hjem med strenge regler, her defineret som maksimum to genstande til en fest med andre unge, drikker sig mindre fulde. Og det slår igennem, både når de er 15, 18-19 og 25 år.

Det gælder især for de yngste, hvor 26 procent af dem, der kommer fra hjem med stramme regler, har været fulde mindst én gang den seneste måned. Det er få, hvis man sammenligner med den gruppe, som har lov til at drikke fem eller flere genstande på en aften. Her har 67 procent været fulde mindst én gang den seneste måned.

7.6. Sammenfatning

En tidlig og udtalt risikoadfærd målt på parametre som alkohol, hash, rygning og seksuel debut disponerer for senere problemer

25. Østergaard, Järvinen og Andreassen (2018).

med udsathed. I en population af unge fra jævnt gode socioøkonomiske vilkår er næsten hver tredje i gruppen med en høj tidlig risikoadfærd således havnet i udsathed som 24-årige. Det kan sammenlignes med, at 6 til 7 procent blandt de øvrige unge fra det samme miljø befinder sig udenfor arbejdsmarkedet eller uddannelsessystemet som 24-årige.

For unge fra økonomisk velstillede hjem findes denne sammenhæng dog stort set ikke. Som 24-årige er disse unge, der ellers havde udvist en tidlig risikoadfærd, stort set på niveau med andre unge fra miljøet, dvs. med en meget lille andel, der kan karakteriseres som udsatte unge.

Selvom de danske unge har et højere alkoholforbrug end unge fra de fleste andre vestlige lande, viste kapitlet, at mere end halvdelen af de unge har et moderat forbrug af alkohol gennem hele ungdommen. En lille gruppe på omkring 6 procent af årgangen har dog et ugentligt alkoholforbrug, der set over hele den tiårige periode ligger langt over det anbefalede.

DEL III

Betydningen af strukturelle forhold

8. Social baggrund og uddannelse

8.1. Indledning

I bogens del III bevæger vi os nu fra forhold i familien eller forhold af mere individuel karakter over i forhold betinget af, hvordan samfundet er indrettet. Det at være udsat ung er definatorisk ensbetydende med ikke at være i gang med en uddannelse eller ikke at være i arbejde to år i træk, og vi indleder derfor del III med en nærmere analyse af betydningen af uddannelse.

I en udgivelse fra 2018 – *Afkast af uddannelse. Det samfundsmæssige og individuelle rationale*²⁶ – har ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed netop analyseret, hvad det betyder at tage en kompetencegivende uddannelse.

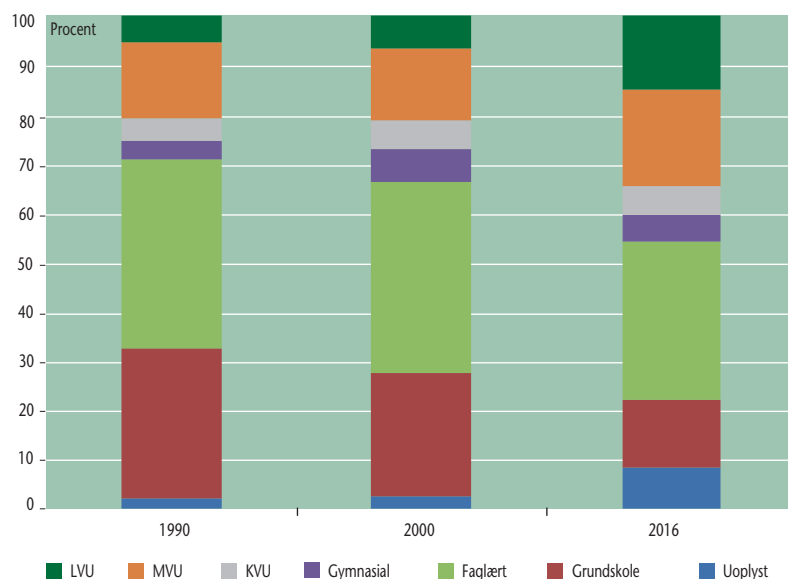
- Hvilket økonomisk afkast er der fx for unge med en kompetencegivende uddannelse?
- Hvad betyder det for samfundet, at de unge uddanner sig?
- Og hvordan spiller den unges sociale baggrund sammen med valg af uddannelse?

I dette og det næste kapitel vil vi gengive nogle af resultaterne. Vi indleder med en beskrivelse af den generelle udvikling indenfor uddannelsesområdet. Derefter følger en analyse af den sociale fordeling af uddannelse, eller udtrykt på en anden måde: Hvor meget betyder forældrebaggrunden for valg og opnåelse af uddannelse?

Kapitlet afsluttes med en analyse af, hvad et generelt uddannelsesløft vil betyde for samfundsøkonomien. Kan det fortsat betale sig for samfundet at investere i befolkningens uddannelse, så en større andel får en uddannelse?

26. Skaksen (red.) (2018).

Figur 8.1. Fordelingen af 35-39-årige på forskellige uddannelseslængder i 1990, 2000 og 2016

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

8.2. Stigende uddannelsesniveau

Befolkningens uddannelsesniveau har været stigende gennem de seneste mange år. I 1990 var der eksempelvis blandt de 35-39-årige 30 procent, der havde grundskolen som højeste gennemførte uddannelse. I 2016 var det kun 14 procent.²⁷

En generel tendens er også, at flere får en lang videregående uddannelse. I 1990 havde 5 procent blandt de 35-39-årige en lang videregående uddannelse. I 2016 havde 15 procent.

Når der her og i næste kapitel fokuseres på de 35-39-årige, hænger det sammen med, at denne aldersgruppe for de flestes vedkommende er færdiguddannet og har nået at etablere sig på arbejdsmarkedet.

Figur 8.1 viser fordelingen på forskellige kategorier af uddannelse i 1990, 2000 og 2016 for de 35-39-årige.

27. Schultz-Nielsen og Skaksen (2016). Andelen af unge med uoplyst uddannelse var dog steget fra 2 til 8 procent som følge af en øget indvandring, idet indvandrernes uddannelse ikke blev registreret ved ankomsten.

Meget tyder på, at udviklingen mod relativt flere højt uddannede vil fortsætte. Det forudses fx i en uddannelsesfremskrivning gennemført på den økonomiske model DREAM, at ikke mindre end 29 procent af de 40-årige i 2045 vil have en lang videregående uddannelse.²⁸

8.3. Børns valg af uddannelse

Selvom befolkningen har oplevet et generelt uddannelsesløft, betyder børns sociale baggrund stadig meget. Børns valg af uddannelse er fortsat i høj grad påvirket af forældrenes uddannelsesniveau.

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har tidligere vist, at den uddannelsesmæssige mobilitet i Danmark ikke er væsentlig forskellig fra uddannelsesmobiliteten i USA.²⁹ I begge lande gælder det: Hvis din far er ufaglært, er der en relativt høj sandsynlighed for, at du selv bliver ufaglært. Den danske velfærdsmodel med fri adgang til uddannelse og SU slår altså ikke specielt stærkt igennem ved valg af uddannelse.

Tabel 8.1. Uddannelsesniveau for 35-39-årige i 2016 og forældres uddannelsesniveau, fordeling i procent

	Egen uddannelse					
Maks. forældre	LVU	MVU	KVU	Gymnasial	Faglært	Grundskole
Grundskole	4,2	13,1	4,9	2,9	46,8	28,0
Faglært	8,0	19,7	7,0	4,3	47,2	13,8
Gymnasial	18,1	23,5	7,6	7,1	29,9	13,8
KVU	14,6	24,2	8,9	5,2	37,6	9,5
MVU	23,0	31,0	6,8	5,8	25,9	7,5
LVU	47,9	25,1	5,1	6,4	10,3	5,2

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

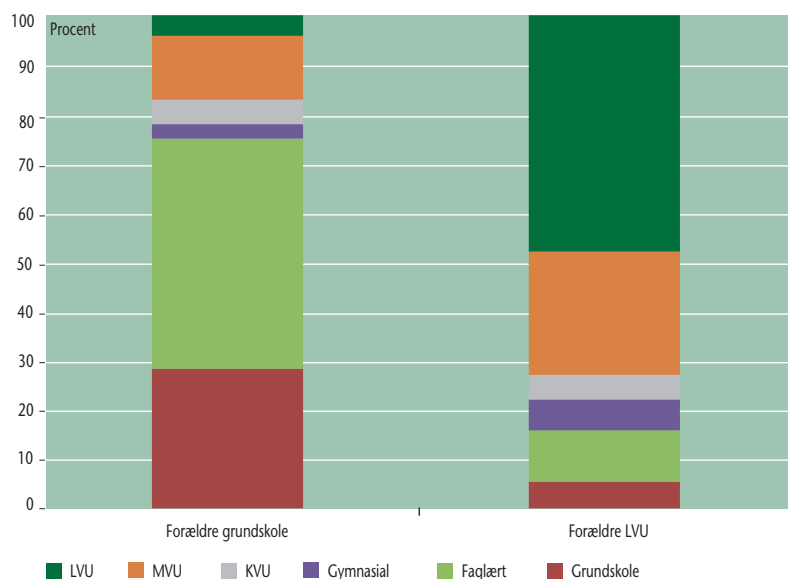
Forholdet er illustreret i tabel 8.1, der viser, hvordan længden af uddannelse for de 35-39-årige i 2016 varierer med deres forældres uddannelseslængde.

Det fremgår eksempelvis, at for de forældre, der har grundskole som højeste niveau, er der 28 procent af børnene, der som 35-39-årige

28. Markeprang (2016).

29. Landersø og Heckman (2016).

Figur 8.2. Uddannelsesniveaet for de 35-39-årige i 2016, forældre med grundskole og lang videregående uddannelse

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

også har grundskolen som højeste niveau. Kun godt 4 procent af disse børn har taget en lang videregående uddannelse. Man kan dog bemærke, at næsten 47 procent af børn af ufaglærte forældre tager en uddannelse som faglært.

Betydningen af den sociale baggrund for opnået uddannelse fremgår også af figur 8.2. I figuren sammenlignes uddannelsesniveaet i 2016 for 35-39-årige, hvis forældre havde henholdsvis grundskole og en lang videregående uddannelse.

Forældrenes uddannelsesniveau har stor betydning for det niveau, børnene har opnået som 35-39-årige i 2016.

Blandt forældrene, hvor mindst den ene har en lang videregående uddannelse, er det kun 5,2 procent af deres børn, der har grundskolen som længste uddannelse. 47,9 procent har en lang videregående uddannelse som 35-39-årige.

Blandt børn af ufaglærte forældre er uddannelsesniveaet meget lavere. Blandt disse børn har 28 procent alene en grundskoleuddannelse. Kun et mindretal omkring 4 procent har opnået en lang videregående uddannelse.

Samfundet investerer stadig mere i uddannelse

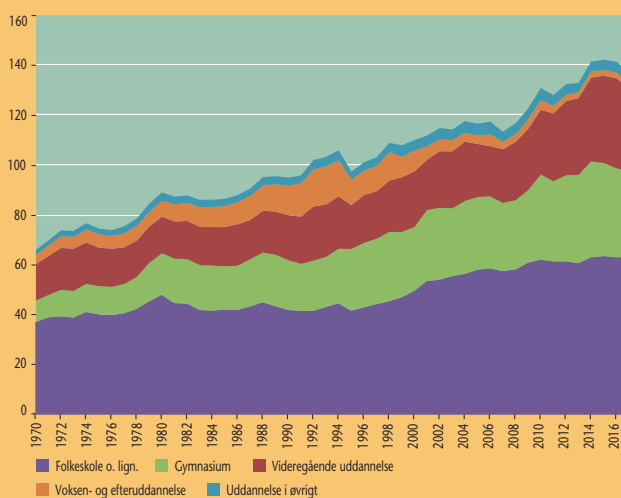
Øgede offentlige og private investeringer var en væsentlig del af baggrunden for, at den vestlige verden opnåede en stærk økonomisk vækst gennem de seneste par hundrede år. Også Danmark har fulgt denne strategi med store investeringer i uddannelse, og her med den afgørende vægt lagt på offentligt finansierede uddannelser.

I 1960'erne blev uddannelsessystemet kraftigt udbygget. Eksempelvis steg antallet af studerende ved de højere læreanstalter og universiteterne fra 18.000 i 1960 til 46.000 i 1970. Tilgangen var stærkest til universiteterne, der stod for langt den største del af tilvæksten. Man taler også om, at det offentlige igangsatte en uddannelseseksplosion.

Tendensen fortsatte efter 1970. Det fremgår af figuren nedenfor, der viser udviklingen i det offentlige forbrug på uddannelse siden 1970 fordelt på forskellige niveauer indenfor uddannelsessystemet. Figuren er opgjort i 2015-priser, dvs. at tallene er korrigeret for inflation.

Væksten har især været relativt stærk inden for gymnasie-sektoren og de videregående uddannelser. Det eneste område, der er gået tilbage, er voksen- og efteruddannelse.

Samlet offentligt forbrug på uddannelse fordelt på uddannelsesform. 1970-2017, i 2015-priser. Mia. kr.

Kilde: Danmarks Statistik.

Analysen dokumenterede samtidig, at for de børn, der opnår en lang videregående uddannelse, er der ikke de helt store forskelle mellem den uddannelsesretning, de tager. Dog er der en tendens til, at fag som revision og jura er særligt populære blandt dem, der har forældre med en forholdsvis kort uddannelse.

Til gengæld er øvrige samfundsvidenskabelige fag og en videregående uddannelse indenfor sundhed mere udbredte blandt dem, der har forældre med en lang videregående uddannelse, end blandt dem hvis forældre har en forholdsvis kort uddannelse.

8.4. Mere uddannelse giver højere økonomisk vækst

I næste kapitel vil vi afdække den privatøkonomiske gevinst ved at tage forskellige uddannelser, mens vi i dette afsnit vil gennemgå, hvad samfundet opnår ved et højere uddannelsesniveau i befolkningen.

Et hovedresultat fra analysen fra 2018 er, at det danske samfund på ingen måde er mættet med mennesker med en uddannelse. Tværtimod: Hvis 10.000 ufaglærte tog en uddannelse, ville det give et ekstra bidrag til den danske økonomi på en mia. kr. om året. Eller udtrykt på en anden måde: Bruttonationalproduktet, BNP, ville vokse med en mia. kr.

I analysen er det forudsat, at de 10.000 i uddannelsesløftet ville fordele sig på uddannelser, sådan som befolkningen gør i forvejen. Der ville ikke komme nogen større andel af nogen bestemt uddannelsesretning. Blot flere af alle. Flere håndværkere, sygeplejersker, jurister og så videre.

Dette resultat er et overraskende indlæg i den uddannelsespolitiske debat. De senere år er uddannelsesniveauet som nævnt vokset betragteligt. Man hører i den sammenhæng ofte, at befolkningen er ved at være overuddannet. At vi har nået et mætningspunkt, hvilket vil betyde en dårligere samfundsøkonomi, hvis uddannelsesniveauet blev yderligere øget.

I tabel 8.2. ser vi de årlige samfundsøkonomiske effekter af uddannelse. Måleenheden er 1.000 kr. pr. person, der tager del i uddannelsesløftet.

Det fremgår af tabellen, at for hver person, der deltager i uddannelsesløftet, øges bruttonationalproduktet – dvs. værdien af samfundets samlede produktion på et år – med 102.000 kr. svarende til

Tabel 8.2. Samfundsøkonomiske effekter af uddannelse. Tusinde kr. pr. person, der ændrer uddannelse, årlig effekt

	Højere uddannelsesniveau
BNP	102
Privat forbrug	81
Investeringer	17
Eksport	305

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

en god mia. kr. i alt. Denne forbedring af BNP ville komme på langt sigt eller mere konkret i i 2030.

Det private forbrug vil stige med 81.000 kr. Investeringer i nyt produktionsapparat vil løftes med 17.000 kr. pr. person, og eksporten med 305.000 kr. pr. person.

8.5. Sammenfatning

Uddannelse har stadig en udtalt social dimension, selvom samfundet tilbyder gratis og offentligt understøttede uddannelser. Er man barn af en ufaglært, er sandsynligheden for, at man selv forbliver ufaglært høj. Der er basis for, at den efterhånden gamle debat om skævhed i uddannelse føres videre.

Samtidig – og alligevel – er der sket et generelt løft i befolkningens uddannelsesniveau. Flere får en kompetencegivende uddannelse. Antallet af højtuddannede er steget betydeligt siden 1990, og meget peger på, at denne udvikling vil fortsætte i de kommende år.

Ud fra en samfundsøkonomisk betragtning er der fornuft i dette perspektiv med flere uddannede i befolkningen. Et fortsat uddannelsesløft vil give store samfundsøkonomiske gevinster og bidrage til velfærdssamfundets langsigtede økonomiske bæredygtighed. Dette uddannelsesløft vil samtidig i denne bogs optik begrænse omfanget af udsathed blandt 18-29-årige.

9. Den økonomiske gevinst af uddannelse for den enkelte

9.1. Indledning

I dette kapitel skal vi se på, hvad det betyder økonomisk for den enkelte at uddanne sig. Hvad kan en ung opnå ved at gå fra en situation uden uddannelse til at tage en såkaldt erhvervskompetencegivende uddannelse? Med dette menes en uddannelse, der giver adgang til nogle nærmere definerede job på arbejdsmarkedet.

I kapitlet vil der igen være fokus på de 35-39-årige. Som nævnt i forrige kapitel er denne gruppe for de flestes vedkommende færdiguddannede, og de har haft tid til at etablere sig på arbejdsmarkedet.

Der er mange forhold, der påvirker ens indkomst. Men to er særligt vigtige. For det første om man er i beskæftigelse, og for det andet lønnen, hvis man har et job.

I de følgende tre afsnit vil vi undersøge sammenhængen mellem uddannelse og henholdsvis beskæftigelse og timeløn. Desuden vil vi belyse sammenhængen mellem uddannelse og den disponible indkomst, dvs. individets indkomst efter skat.

9.2. Beskæftigelse og uddannelse

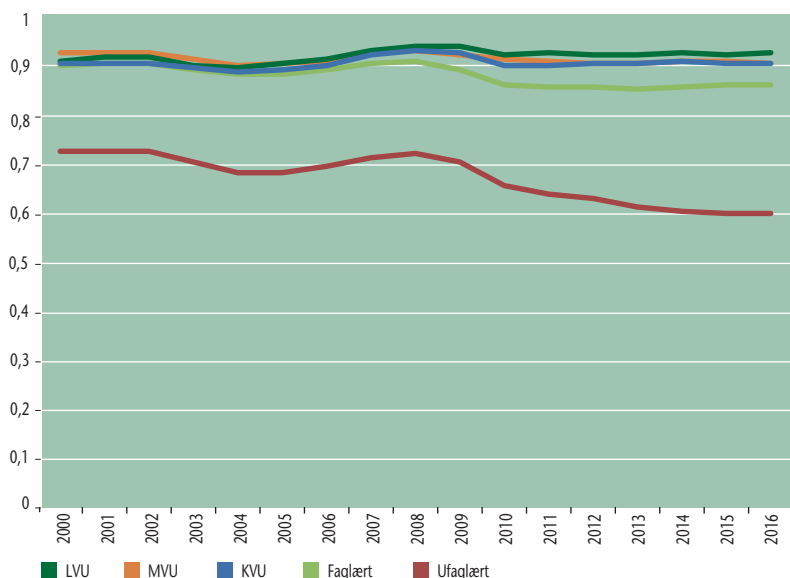
Figur 9.1 viser beskæftigelsesgraden for de 35-39-årige med forskellige uddannelsesniveauer. Beskæftigelsesgraden viser, hvor stor en andel i de pågældende grupper der er i beskæftigelse.

Det fremgår, at personer med en længerevarende uddannelse i højere grad er i beskæftigelse end dem med en korterevarende uddannelse.

Det forhold, at et højere uddannelsesniveau giver en højere beskæftigelse, kan skyldes i det mindste to forhold.

For det første, at virksomhederne efterspørger uddannelsesmæssige færdigheder, og en længere uddannelse gør det dermed lettere at få og fastholde et job. For det andet kan det skyldes, at de personer,

Figur 9.1. *Beskæftigelsesgrad for de 35-39-årige fordelt på uddannelseslængde, 2000-2016*

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

der tager en længere uddannelse, skiller sig positivt ud i forhold til evner, lyst til at arbejde samt helbred.³⁰

Det fremgår af figuren, at der er en vis variation i beskæftigelsen set over tid, og dette gælder især for de ufaglærte. Der er dog en klar tendens til, at beskæftigelsesgraden falder for de ufaglærte i forhold til de andre grupper.

I 2000 var syv ud af ti ufaglærte i beskæftigelse. I 2016 var kun seks ud af ti. Udviklingen skal ses i sammenhæng med, at antallet af ufaglærte jobs er faldende som følge af de teknologiske fremskridt og udflytning af mange ufaglærte arbejdspladser til udlandet. En anden vigtig forklaring er, at de ufaglærte bliver en mindre og mere selekteret gruppe i forhold til kompetencer, se også diskussionen i kapitel 1 om ufaglærtes øgede risiko for at ende i udsathed.

Man kan bemærke den forholdsvis stabile og høje beskæftigelse for de øvrige grupper. Dog er der en svag tendens til en faldende beskæftigelse blandt de faglærte arbejdere.

Tabel 9.1. viser, at uddannelsesretningen også har betydning for

30. For en uddybning af argumentationen, se Skaksen (red.)(2018), s. 42 f.

beskæftigelsesgraden. Personer med en kort eller lang videregående humanistisk uddannelse har fx en beskæftigelsesgrad, der er noget lavere end blandt de andre retninger.

Tabel 9.1. *Beskæftigelsesgrader for de 35-39-årige opdelt på uddannelseslængde og -retning, 2016*

	Ufaglært	Faglært	KVU	MVU	LVU
Ingen	0,59				
Sundhed		0,78	0,90	0,91	0,96
Humaniora		0,85	0,66	0,90	0,89
Natur		0,88	0,92	0,85	0,93
Samfund		0,87	0,91	0,91	0,94
Teknik		0,89	0,91	0,93	0,94

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

9.3. Sammenhæng mellem timeløn og beskæftigelse

Tabel 9.2. viser, hvilken timeløn forskellige uddannelsesgrupper af 35-39-årige opnår i forhold til ufaglærte i samme aldersgruppe. Ved at bruge timelønnen opnår vi et mål for de forskellige lønmodtageres produktivitet, dvs. den værdi, som lønmodtagere med forskellige uddannelsesmæssige niveauer skaber pr. time. Timelønningerne fordeles så mellem lønmodtageren selv og samfundet i form af skatter.

Det kan fx aflæses, at en kandidat med en lang videregående uddannelse indenfor sundhed får en timeløn, der er ca. 1,7 gange så høj som den gennemsnitlige timeløn blandt ufaglærte 35-39-årige. Man

Tabel 9.2. *Timeløn i forhold til alle ufaglærte, 35-39-årige, 2016*

	Faglært	KVU	MVU	LVU
Sundhed	1,00	1,08	1,10	1,69
Humaniora	1,07	0,96	1,17	1,26
Natur	1,00	1,27	1,30	1,41
Samfund	1,04	1,19	1,30	1,51
Teknik	1,07	1,16	1,35	1,48

Note: Der er korrigeret for betydningen af alder og køn.

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

kan også se, at en humanistisk kandidat med en lang videregående uddannelse opnår en del mindre end den sundhedsvidenskabeligt uddannede.

For udsatte unge vil det mest realistiske uddannelsesniveau i mange tilfælde bestå af en faglært uddannelse. Her fremgår timelønsniveauet af tabellens første søjle. Målt i forhold til gennemsnits-timelønnen for ufaglærte 35-39-årige er der ingen gevinst ved en faglært sundhedsuddannelse eller en tilsvarende naturfaglig, hvis vi måler på timelønnen.

Humaniora og teknik giver en gevinst på lønsedlen på 7 procent pr. time, mens samfundsfaglig giver 4 procent mere pr. time. Den økonomiske gevinst er altså heller ikke her umiddelbart meget stor. Men som vi omtalte ovenfor, er beskæftigelsen mere stabil for de uddannede grupper, og det slår igennem i den såkaldte disponible indkomst.

9.4. Disponibel indkomst og uddannelsesniveau

Det afgørende for levestandarden er den disponible indkomst og ikke den absolutte indkomst. Med den disponible indkomst mener vi den samlede indkomst efter skat og inklusive eventuelle overførsler fra det offentlige som fx arbejdsløshedsdagpenge eller kontanthjælp.

Det at have en lønindkomst er også betinget af, at man har et job. Den disponible indkomst kan derimod måles, hvad enten man har et job eller er arbejdsløs. Bag den disponible indkomst ligger altså både lønforskelle og forskelle i beskæftigelsesgraden.

Tabel 9.3. *Disponibel indkomst i forhold til ufaglærte, 35-39-årige, 2016*

	Faglært	KVU	MVU	LVU
Sundhed	1,07	1,20	1,22	1,81
Humaniora	1,13	0,85	1,26	1,28
Naturvidenskab	1,07	1,39	1,31	1,52
Samfund	1,16	1,35	1,43	1,63
Teknologi	1,15	1,28	1,49	1,59

Note: Referencegruppen er alle ufaglærte. Disponibel indkomst er opgjort uden pensionsindbetalinger. Der er renset for betydningen af køn og alder.

Kilde: Skaksen (red.)(2018).

Forskellene i disponibel indkomst fremgår af tabel 9.3, hvor vi fortsat koncentrerer os om situationen for de 35-39-årige. Der sammenlignes igen med alle ufaglærte i samme aldersinterval.

Sammenhængen mellem disponibel indkomst og uddannelse minder meget om sammenhængen mellem timelønninger og uddannelse.

Længere uddannelser er forbundet med en højere disponibel indkomst, men der er stor variation mellem de forskellige uddannelsesretninger. Humanister har en relativ lav disponibel indkomst. Det gælder især humanister med en lang videregående uddannelse målt i forhold til andre retninger med en lang videregående uddannelse.

Omvendt har en person med en lang videregående uddannelse indenfor sundhed en disponibel indkomst, der er 81 procent højere end en ufaglært. Den tilsvarende lønforskel opgjort i tabel 9.2 er 69 procent.

Forskellen er med andre ord større, når der ses på disponibel indkomst, end når der ses på lønninger før skat. Dette er måske overraskende i et land som Danmark med et progressivt skattesystem, hvor skatten af den sidst tjente kr. stiger med voksende indkomster.

Årsagen er, som vi allerede har været inde på, at der er relativt mange ufaglærte, der ikke er i beskæftigelse. Det trækker den gennemsnitlige disponible indkomst ned for gruppen af ufaglærte.

Ser vi nu nærmere på forskellen mellem de ufaglærte og de faglærtes løn, viser tabellen, at der målt på disponibel indkomst er en gevinst ved alle typer af faglært uddannelse. Gevinsten svinger mellem 7 og 16 procent. Man kan også bemærke noten under tabel 8.3. De disponible indkomster er opgjort uden indbetalinger til pensionsordninger. Da der ofte er bedre ordninger for faglærte end ufaglærte, vil forskellen i disponibel indkomst blive yderligere udtalt.

9.5. Sammenfatning

Længere uddannelse er forbundet med en højere beskæftigelsesgrad, en højere timeløn og en højere indkomst efter skat.

De højeste timelønninger og indkomster går til personer med en lang videregående uddannelse indenfor sundhedsområdet. Omvendt opnår humanister – og i særdeleshed humanister med en lang videregående uddannelse – en lavere løn og indkomst i forhold til andre med en langvarig uddannelse.

For udsatte unge vil den mest realistiske uddannelse ofte være en faglært med en mere stabil udsigt til beskæftigelse gennem livet end en tilværelse som ufaglært. Forskellene i timeløn mellem en ufaglært og en faglært er måske mindre udtalte, men de øges væsentligt, hvis vi i stedet analyserer på den disponible indkomst, dvs. den samlede indkomst efter skat og inklusive indkomstoverførsler fra det offentlige. I det hele taget vil en kompetencegivende uddannelse styrke tilknytningen til arbejdsmarkedet og mindske risikoen for en tilværelse som udsat ung.

10. Betydningen af antallet af undervisningstimer i folkeskolen for elevernes afgangskarakter

10.1. Indledning

I den mangeårige debat om den svage sociale mobilitet på trods af alle indsatser fra velfærdsstatens side har interessen ofte samlet sig om folkeskolen. En velfungerende folkeskole, der arbejder for at sikre alle elever lige muligheder, burde bidrage til at mindske betydningen af social arv, herunder risikoen for at blive udsat ung som 18-29-årig.

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har i samarbejde med forskere fra VIVE³¹ indenfor denne ramme undersøgt, hvad antallet af undervisningstimer betyder for elevernes karakterer i 9. klasse, herunder især hvad timetallet betyder for børn af kortuddannede forældre.³²

10.2. Et bredt datagrundlag og en metode, der kan afdække årsagssammenhænge

I undersøgelsen fulgte forskerne tre årgange af folkeskoleelever, som startede i 1. klasse i årene 2003 til 2005 og afsluttede 9. klasse i årene 2012 til 2014. I analysen indgik dog alene elever, der havde gået på den samme skole gennem alle årene.

For disse elever anvendtes data for antallet af undervisningstimer i de enkelte fag på hvert klassetrin gennem hele skoleforløbet, der blev kombineret med opnåede karakterer ved udgangen af 9. klasse.

Gennem analysens design blev forskerne i stand til at kunne

31. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

32. Bingley m.fl. (2018).

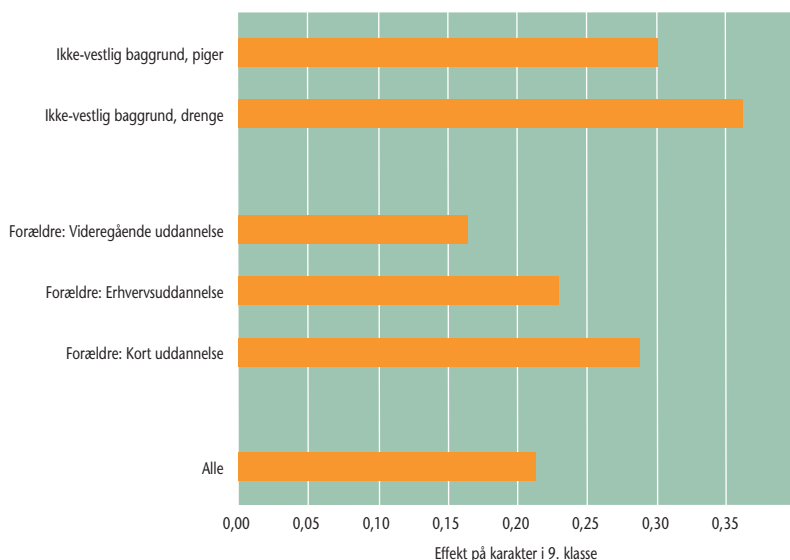
foretage en kausal analyse. Med dette menes her, at de kunne se en årsagssammenhæng mellem antallet af undervisningstimer og de opnåede karakterer.

10.3. Antallet af undervisningstimer har betydning for elevernes præstationer

Overordnet set dokumenterer analysen, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på elevernes læring.

Undersøgelsen viser, at hvis antallet af timer i et fag – fx dansk eller matematik – øges med en time om ugen gennem hele skolefor-

Figur 10.1. Effekt på karakterer i 9. klasse af en ekstra undervisningstime pr. uge gennem hele skoleforløbet

Note: Figuren viser, hvor meget karakteren i 9. klasse i et givet fag (dansk, matematik eller engelsk) vokser, hvis timetallet i faget øges med 1 time pr. uge igennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse. Den nederste bjælke viser effekten for alle, der gik på den samme folkeskole igennem hele skoleforløbet. De øvrige bjælker viser effekterne for undergrupper af elever givet ved forældrenes uddannelse og etniske baggrund. "Kort uddannelse" betyder, at ingen af forældrene har en uddannelse udover folkeskolen. "Erhvervsuddannelse" betyder, at mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse (men ingen har en videregående uddannelse). "Videregående uddannelse" betyder, at mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. "Ikke-vestlig baggrund" betyder, at forældrene er indvandrere fra ikke-vestlige lande.

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed og VIVE (Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd).

løbet, vil karakteren i faget i 9. klasse øges med i gennemsnit godt 0,2 karakterpoint.

Figur 10.1 viser effekten for børn med forskellig forældrebaggrund. Det fremgår, at især børn med en ikke-vestlig baggrund vil nyde godt af et øget timetal. For ikke-vestlige piger er der en effekt på 0,30 karakterpoint. For ikke-vestlige drenge er effekten på 0,36 karakterpoint.

Analysen foretages også for børn, hvor begge forældre er ufaglærte, børn af forældre, hvor mindst en af disse har en erhvervsuddannelse, og for børn af forældre, hvor mindst en af disse har en videregående uddannelse.

Børn med ufaglærte forældre høster den største gevinst ved et øget timetal, hvilket er centralt ud fra denne bogs tematik, idet børn i resourcesvage familier har større risiko for at ende som udsatte unge. Hvis ingen af forældrene har en uddannelse udover grundskolen, er effekten 70 procent større, end hvis mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Effekten for de to grupper af elever er henholdsvis 0,29 og 0,17 karakterpoint.

Hvis mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse, men ingen har en videregående uddannelse, er effekten 0,23 karakterpoint. Dvs. midt imellem effekten for børn af de to andre uddannelsesgrupper.

Effekterne er som tidligere oplyst beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse.

For faget dansk svarer det til en stigning på 18 procent i antallet af undervisningstimer gennem hele forløbet. For matematik svarer det til en stigning på ca. 30 procent. Der er dermed tale om ganske betydelige forhøjelser af antallet af timer. Men måske har det også betydning, hvornår i skoleforløbet der sættes ind med et forhøjet timetal?

10.4. Timefordelingen hen over klassetrinene har betydning

Forskerne undersøgte også, hvad det betyder, at timetallet øges på de enkelte klassetrin, og resultatet er, at timefordelingen over klassetrin har betydning.

For piger er effekten af ekstra undervisningstimer især af betyd-

ning i indskolingen, dvs. 1.-3. klasse, og udskolingen, dvs. 7.-9. klasse. Effekten for drengene er derimod stærkest på mellemtrinene, dvs. 4.-6. klasse.

For børn af forældre fra ikke-vestlige lande er effekten af øget timetal især af betydning i indskolingen, hvilket gælder for begge køn. En sandsynlig forklaring er, at ekstra undervisning i de første skoleår kan bidrage til at afhjælpe sprogproblemer.

De store forskelle i effekterne afhængig af forældrenes uddannelsesbaggrund, som er vist i figur 10.1, gør sig gældende både i indskolingen, på mellemtrinnet og i udskolingen: På alle tre niveauer er effekterne af ekstra skoletimer stærkere, jo lavere uddannelse forældrene har.

Der er ikke tegn på, at forskelle i undervisningstid i de yngre klasser har betydning for effekten af ekstra undervisningstid i de ældre klasser. Mere undervisning på de første klassetrin betyder altså ikke, at effekten af ekstra undervisning på de senere klassetrin er hverken mindre eller større.

10.5. Meget store forskelle i undervisningstid mellem skoler

Data er fra perioden før august 2014, hvor skolereformen trådte i kraft og bl.a. førte til en betydelig udvidelse af undervisningstiden.

Undersøgelsen viser, at der var meget store forskelle mellem skolerne i antallet af undervisningstimer.

Det samlede antal timer fra 1. til 9. klasse var i gennemsnit ca. 7.600. Men sammenligner vi de 10 procent, som havde flest timer, med de 10 procent, som havde færrest, er forskellen ca. 940 timer. Relativt i forhold til det samlede gennemsnit svarer det til en forskel på ca. 12 procent. Dermed svarer forskellen i samlet undervisningstid mellem disse to grupper af elever til mere end et helt skoleårs undervisning.

Der er også store forskelle mellem skolerne i antallet af undervisningstimer i de enkelte fag og i, hvordan timerne fordeler sig på klassetrin.

10.6. Sammenfatning

ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har i samarbejde med forskere fra VIVE undersøgt, hvad antallet af undervisningstimer betyder for elevernes karakterer i 9. klasse.

Helt generelt dokumenterer analysen, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på elevernes læring.

Børn med ufaglærte forældre høster den største gevinst ved et øget timetal, hvad der igen gør analysen relevant i sammenhæng med bogen her, idet opvækst i resourcesvage familier i højere grad disponerer for senere udsathed. Effekterne er beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse.

Hvis ingen af forældrene har en uddannelse udover grundskolen, er effekten 70 procent større, end hvis mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Effekten for de to grupper af elever er henholdsvis 0,29 og 0,17 karakterpoint.

Hvis mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse, men ingen har en videregående uddannelse, er effekten 0,23 karakterpoint. Dvs. midt imellem effekten for børn af de to andre uddannelsesgrupper.

Undersøgelsen viser også, at der er meget store forskelle i antallet af allokerede undervisningstimer fra skole til skole.

11. Betydningen af mindstelønninger for de unges beskæftigelse

11.1. Indledning

Lønningerne på det danske arbejdsmarked ligger højt i en international sammenhæng. Det har igen baggrund i en høj produktivitet, der kan begrunde de høje lønninger. De danske lønmodtagere producerer relativt mange varer/serviceydelser pr. arbejdstime.

I dette kapitel skal vi på baggrund af en analyse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed undersøge, om de høje mindstelønninger kan være et problem for unges tilknytning til arbejdsmarkedet.³³

11.2. Overenskomsterne og de unge

I nogle lande findes en politisk bestemt mindsteløn, men i Danmark er mindstelønnen bestemt gennem overenskomster forhandlet mellem fagforeningerne og arbejdsgiverne. Disse kollektive overenskomster dækker ca. 80 til 90 procent af lønmodtagerne.

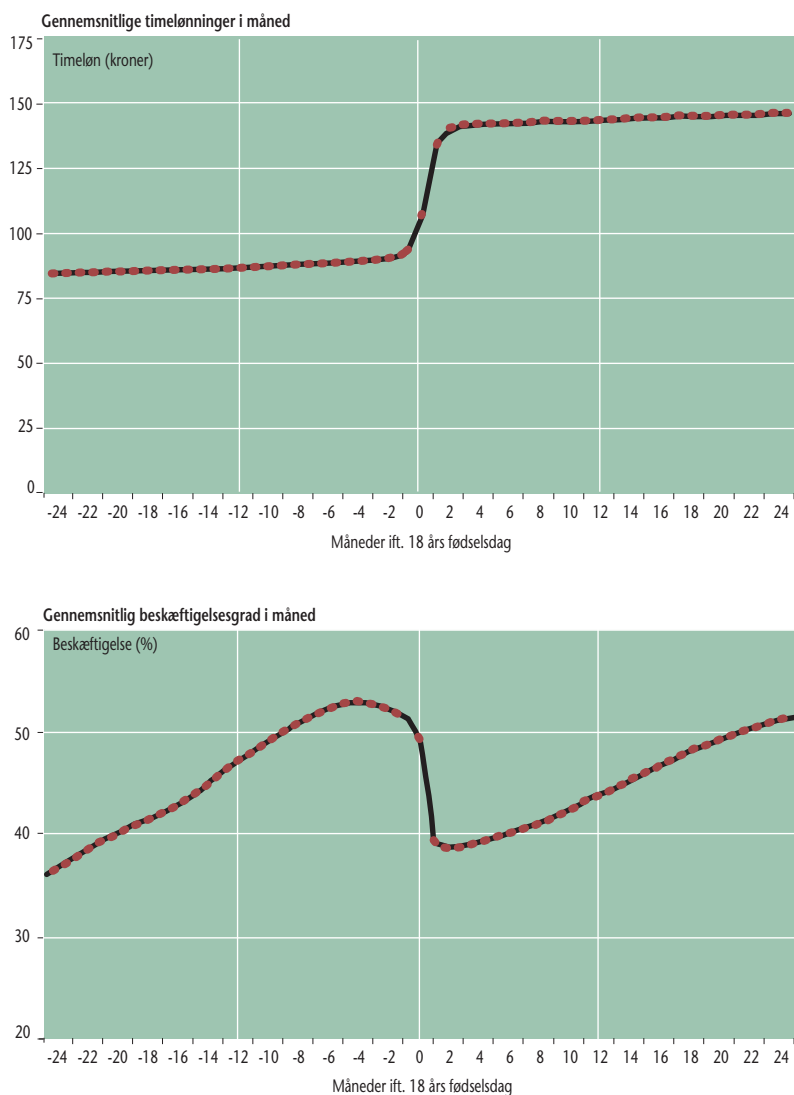
I vores sammenhæng er det væsentligt, at overenskomsterne typisk indeholder en aftale om en betydelig stigning i timelønnen, når et ungt menneske fylder 18 år. Den gennemsnitlige timeløn målt i 2015-prisniveau stiger således fra ca. 90 til 135 kr. Det svarer til en stigning på ca. 40 procent i måneden omkring arbejdstagerens 18 års fødselsdag.

Konsekvenserne for beskæftigelsen fremgår af figur 11.1. Figurens øverste del illustrerer det kraftige spring opad i timelønnen, efter de unge fylder 18 år. Figurens nederste del viser udviklingen i den såkaldte beskæftigelsesgrad før og efter, de unge fylder 18 år. Beskæftigelsesgraden angiver den andel af de unge, der er i beskæftigelse.

Af figuren ses det, at der sker et kraftigt fald i de unges beskæftigelse i forbindelse med fremgangen i timelønnen.

33. Kreiner, Reck og Skov (2018).

Figur 11.1. Gennemsnitlig beskæftigelse og timeløn omkring 18 års fødselsdag

Kilde: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Fra en situation, hvor 53 procent af de unge, der er 17 år og 11 måneder, er i beskæftigelse, sker der et pludseligt fald, når de unge fylder 18 år. Kun 38 procent af de unge, der er 18 år og en måned er nu i beskæftigelse.

Med andre ord: De, der fortsætter i beskæftigelse med de høje timelønninger, står tilbage som vinderne ved overenskomsternes

lønstigninger. De, der mister jobbet, er taberne. Vi skal neden for vende tilbage til, hvor lang tid effekten af springet i timeløn kan måles i de unges beskæftigelse.

11.3. Det aldersbestemte fyringsgrundlag er lovligt

Det aldersbestemte fyringsgrundlag er lovligt, også selvom det kan betragtes som aldersdiskriminering, så længe arbejdsgiveren er omfattet af en kollektiv overenskomst, der indeholder særlige bestemmelser om aflønning af unge under 18 år. Disse overenskomster dækker langt størstedelen af arbejdsmarkedet for unge.

Formålet med den lavere løn for de 16-17-årige og arbejdsgiverens mulighed for at afskedige personer på baggrund af alder ved overgangen til den højere løn er at fremme de helt unges mulighed for at komme ind på arbejdsmarkedet. Og som vist i figur 11.1 er den lavere løn et effektivt middel til at få de helt unge ind på arbejdsmarkedet. Bagsiden er, at rigtig mange mister jobbet, når de skal aflønnes til en højere timeløn.

11.4. Beskæftigelsen er fortsat lavere efter to år

De unge, der mister jobbet i forbindelse med deres 18 års fødselsdag, er længe om at komme tilbage i beskæftigelse.

I den gruppe, der beholdt jobbet, da de fyldte 18 år, er 80 procent fortsat i beskæftigelse, når de fylder 19 år. Til sammenligning er kun ca. 40 procent af de unge, der mistede jobbet ved deres 18 års fødselsdag, i beskæftigelse. Forskerne fandt, at jobtabet stadig kan ses, helt frem til de unge fylder 20 år, dvs. to år efter lønstigningen.

Når nu effekten af stigningen i timelønnen trækker spor i de unges beskæftigelse endnu to år efter overgangen til den højere timeløn, måske med et potentiale til at marginalisere til udsat ung, er det næste spørgsmål: Hvem er det, der mister jobbet på deres 18 års fødselsdag?

11.5. Tabet i beskæftigelse rammer bredt

Analysen viser, at det store fald i beskæftigelsen rammer bredt. Unge med gode karakterer fra folkeskolens afgangsprøver rammes eksempelvis lige så hårdt som dem med et lavt gennemsnit.

Den sociale baggrund slår heller ikke igennem: Ca. 33 procent af

alle unge afskediges, og dette er uanset deres forældres indkomst.

Unge med en indvandrerbaggrund rammes ikke hårdere end unge med en etnisk dansk baggrund. Og unge mænd rammes lige så hårdt som unge kvinder.

Der er tale om en universelt virkende effekt. Den er betinget af, at de unges produktivitet som følge af manglende arbejdsmarkedserfaring og/eller manglende uddannelse ikke står mål med de højere timelønninger efter det fyldte attende år.

11.6. Effekten af en senere indfasning af den højere mindsteløn

Da effekten på de unges beskæftigelse af den høje mindsteløn er så stærk, undersøgte forskerne, hvad der ville ske, hvis man udskød voksenlønnen. Det kunne fx være til de unge fyldte 19 år. Analysen viste, at beskæftigelsen for de 19-årige ville blive hævet fra ca. 44 til ca. 59 procent.

Dette er imidlertid et teoretisk eksempel. Mindstelønningerne forhandles direkte af arbejdsmarkedets parter, og det er ikke et område, der kan gøres til genstand for politiske indgreb.

11.7. Sammenfatning

Kapitlet viser, at højden af mindstelønninger har en meget direkte effekt på unges beskæftigelse. Når de unge fylder 18 år, stiger deres løn med i gennemsnit 40 procent. Men samtidig falder de unges beskæftigelsesandel fra 53 til 38 procent. Sammenhængen er den, at de unges produktivitet ikke følger med springet i lønnen. De unge kan ikke præstere en arbejdsmængde, der modsvarer den højere løn.

Faldet i beskæftigelsesgraden får en mere varig karakter, da den lavere beskæftigelse endnu kan registreres efter to år, dvs. når de unge fylder 20 år.

Kapitlet viser også, at faldet i beskæftigelse rammer bredt uanset de unges uddannelsesmæssige, sociale og etniske baggrund.

12. Hvor mange udsatte unge og hvor finder de beskæftigelse?

12.1. Indledning

Fra tidligere analyser fra ROCKWOOL Fonden har det fremgået, at gruppen af udsatte unge udgør omkring 7 procent af en årgang.³⁴ Disse unge har svært ved at begå sig i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, ligesom de ofte er karakteriseret ved at have en lang række andre problemer. På trods af, at de udsatte unge har store problemer i forhold til at opnå og fastholde beskæftigelse, kommer mange på et tidspunkt trods alt i beskæftigelse, og i dette kapitel fokuseres der på, i hvor høj grad det sker, og hvad der karakteriserer de job, de eventuelt får.

I det meste af bogen ses der på 18-29-årige udsatte unge, men da kapitlet her har fokus på job, ses der udelukkende på den lidt ældre kategori, de 25-29-årige. Dvs. de udsatte er i dette kapitel defineret som 25-29-årige, der ikke har været under uddannelse eller i beskæftigelse i to år i træk.

I forhold til at vurdere de udsatte unges muligheder på arbejdsmarkedet, er det vigtigt at tage med i betragtning, at gruppen kan have ændret sig i forhold til den etniske sammensætning som følge af den indvandring, der har været til Danmark. De udsatte unge, der har anden etnisk baggrund end dansk, kan således have væsentligt andre udfordringer på arbejdsmarkedet end udsatte unge med etnisk dansk baggrund. Der vil derfor i kapitlet også være fokus på at opføre udviklingen i den etniske sammensætning af de udsatte unge.

Der kan være mange mulige forklaringer på, at unge ikke kommer i uddannelse eller job. Det kan være manglende motivation, og herunder manglende tilskyndelse til at tage et arbejde. Det kan også være, at motivationen er til stede, men arbejdsmarkedet ikke i tilstrækkelig grad efterspørger de udsatte unges kompetencer. Det er givet, at de udsatte unge har ret få kompetencer, idet de ikke er

34. Se Andersen, Jensen, Nielsen og Skaksen (2017).

særlig godt uddannet, og de har ikke erfaring, der kan kompensere for manglende uddannelse. Det er således forventeligt, at der er tale om forholdsvis få job, som de udsatte unge er i stand til at bestride.

En væsentlig ændring på arbejdsmarkedet siden år 2000 er, at indvandrere udgør en meget større andel af arbejdsstyrken. Mange indvandrere, og i særdeleshed ikke-vestlige indvandrere og østeuropæiske indvandrere, har et forholdsvis lavt niveau af kompetencer. Dette kan have givet en øget konkurrence om ufaglærte job, og det kan have vanskeliggjort de udsatte unges muligheder på arbejdsmarkedet. Et centralt fokus i kapitlet er derfor, om indvandrere – og i særdeleshed ikke-vestlige indvandrere – besætter de samme typer af job på arbejdsmarkedet som udsatte unge.

Kapitlet er struktureret på følgende måde. I afsnit 12.2 opgøres udviklingen i andelen af udsatte unge og den etniske sammensætning. I afsnit 12.3 ses der på de udsatte unges beskæftigelse i et længere tidsperspektiv, og i afsnit 12.4 på de job, de bestrider på arbejdsmarkedet, og i hvor høj grad der er sammenfald med de typer af job som ikke-vestlige og østeuropæiske indvandrere bestrider. I afsnit 12.5 er der en kort konklusion.

12.2. Andel udsatte unge

I kapitlet her er udsatte unge afgrænset til 25-29-årige, som hverken er registreret i job eller uddannelse to år i træk i den registerbaserede arbejdsstyrkestatistik (RAS),³⁵ og i figur 12.1 vises, hvordan udviklingen har været i andelen af en ungdomsårgang, der er udsat.

Som det også vil blive diskuteret senere i kapitlet, har der i Danmark været en stor ændring i den etniske sammensætning af unge, hvilket naturligvis kan have en selvstændig indflydelse på andelen af unge, der er udsatte. Derfor er der i figuren også opgjort, hvor stor en andel de udsatte unge udgør, hvis der udelukkende ses på etnisk danske unge.

35. I opgørelsen medtages ikke dem, der i RAS klassificeres som "øvrige udenfor arbejdsstyrken". Dette valg er gjort, da mange i denne gruppe kun er forholdsvis kortvarigt i Danmark. For de unge, der i "øvrige udenfor arbejdsstyrken" kunne klassificeres som udsatte i 2008, var kun 51 procent i Danmark i 2012 – og kun 31 procent af denne gruppe kunne fortsat klassificeres som udsat. Hvis man medtager "øvrige udenfor arbejdsstyrken" vokser målet for udsatte unge blandt alle med ca. 3 procentpoint, og udsatte unge blandt etniske danskere vokser med ca. 2 procentpoint.

Figur 12.1. Andelen af unge der er udsatte, alle og etniske danskere, 25-29-årige, 2000-2017

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

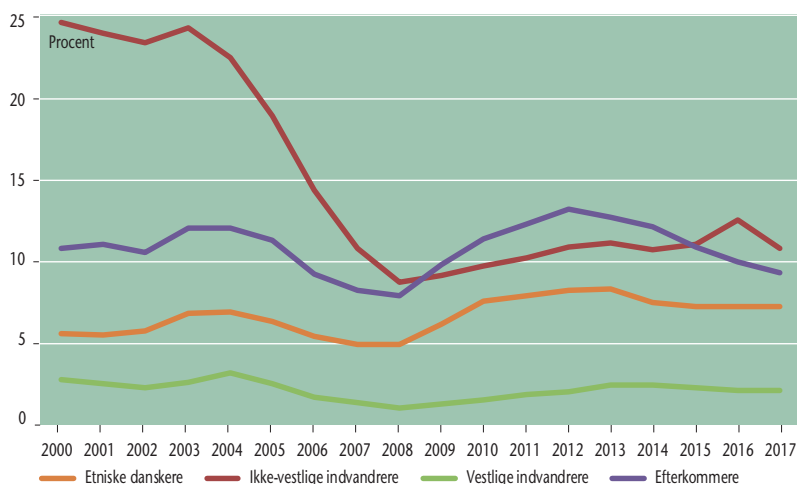
Når der ses bort fra konjunkturvariationen, ligger andelen af udsatte unge på et forholdsvis konstant niveau omkring 7 procent, hvilket svarer til ca. 5.000 unge pr. årgang. Hvis der kun ses på etnisk danske unge, er situationen dog noget anderledes. Andelen af udsatte unge blandt etniske danskere er i år 2000 5,6 procent, hvilket er noget lavere end, hvad der gælder blandt alle unge. Til gengæld er andelen for de etnisk danske unge vokset til 7,1 procent i 2017, hvilket er på samme niveau som for alle unge. For etniske danske unge har der med andre ord været en ret klar tendens til, at en voksende andel er udsat.

Der er også store forskelle på udviklingen for de forskellige etniciteter blandt de unge med anden etnisk baggrund end dansk, hvilket fremgår af figur 12.2.

Det ses, at det er blandt gruppen af ikke-vestlige indvandrere og ikke-vestlige efterkommere, at der er den klart største andel udsatte unge. I 2017 er andelen af udsatte i disse grupper omkring 10 procent. Det ses dog også, at der for de ikke-vestlige indvandreres vedkommende var et markant fald i andelen, der var udsat, i perioden fra 2003 og frem til finanskrisen.³⁶

36. Hvis gruppen "øvrige udenfor arbejdsstyrken" i RAS medtages, vokser især an-

Figur 12.2. Udsatte unge blandt etniske grupper, 25-29-årige, 2000-2017

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Efter finanskrisen har niveauet for de ikke-vestlige indvandrere og efterkommeres vedkommende været forholdsvis konstant, mens der som nævnt ovenfor har været en mere klar tendens til, at andelen af etniske danske unge, der er udsatte, har været voksende. En væsentlig årsag til, at andelen af udsatte blandt alle unge alligevel er forholdsvis konstant, skyldes, at gruppen af vestlige indvandrere er vokset, og der er i denne gruppe kun en lille andel, der er udsat.

12.3. Udsatte unges beskæftigelse senere i livet

De udsatte unge er pr. definition ikke i beskæftigelse i en periode som unge, men spørgsmålet er, hvordan det går dem senere i livet. Det har tidligere været vist, at for så vidt angår årgang 2000 af udsatte unge, har de også senere i livet et beskæftigelsesniveau, der er meget lavere end for andre grupper.³⁷ I figur 12.3 er vist den tilsvarende udvikling for årgang 2005.

delen af udsatte unge blandt indvandrere. Der er fx en stor gruppe af vestlige indvandrere, der vil blive klassificeret som udsatte (mellem 10 og 15 procent). Mange i denne gruppe er dog kun kortvarigt i Danmark, og den er derfor udeladt i opgørelsen.

37. Se Schultz-Nielsen og Skaksen (2016).

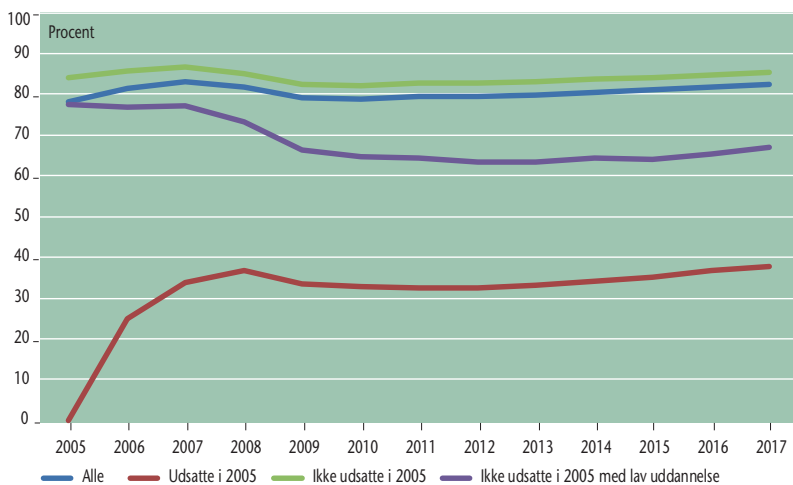
Udviklingen minder meget om den, der gælder for årgang 2000. Den højeste beskæftigelsesfrekvens opnås i 2008 i forbindelse med den kraftige højkonjunktur lige inden finanskrisen. Tilsvarende er der en tendens til, at beskæftigelsesfrekvensen er voksende efter konjunkturvendingen i 2013. I længden forbliver beskæftigelsesgraden for de tidligere udsatte unge under 40 procent, hvilket er langt lavere end, hvad der gælder for andre grupper. Det skal her bemærkes, at dem, der indgår i gruppen i 2016, er i starten af 40'erne.

I Schultz-Nielsen og Skaksen (2016) estimeres det, at den manglende beskæftigelse af de udsatte unge – både mens de er unge og senere i livet – giver anledning til et tab for de offentlige finanser på mellem 12 og 15 mia. kr. om året (i 2014-kr.). Den ensartethed, der gælder i beskæftigelsesforløbet for 2005-kohorten i sammenligning med 2000-kohorten, viser, at der er ingen grund til at tro, at dette tab er blevet væsentlig mindre.

12.4. Færre ufaglærte job og mere konkurrence

Der kan være mange årsager til, at udsatte unge ikke kommer i beskæftigelse, fx manglende motivation eller andre typer af problemer, der gør det vanskeligt for dem at fastholde et arbejde. En del af

Figur 12.3. Beskæftigelsesgrad for årgang 2005 af udsatte unge samt for ikke-udsatte, 2000-2016

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

forklaringen kan også være, at der ikke er job til unge uden kompetencer i form af uddannelse eller erfaring.

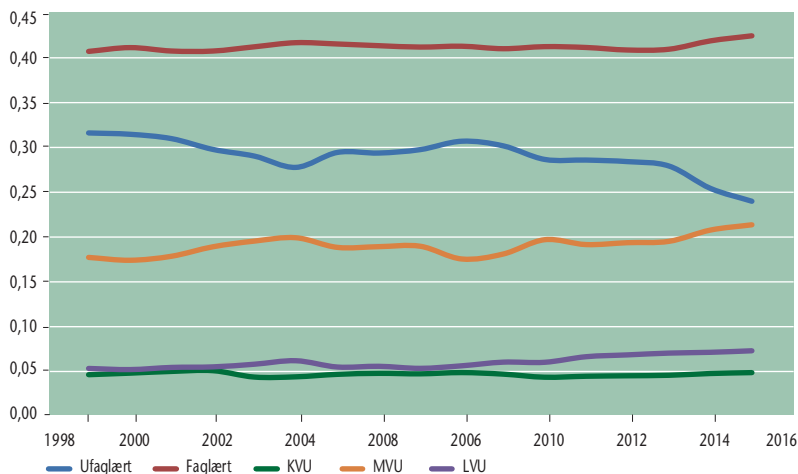
I dette afsnit ses der på, hvad udviklingen er i forhold til ufaglærte job. Der ses også på, hvilke typer af job de udsatte unge får, hvis de trods alt kommer i beskæftigelse, og om det er samme typer af job, som den voksende gruppe af ikke-vestlige og østeuropæiske indvandrere varetager.

I Skaksen (2018) er det beregnet, hvordan det er gået med andelen af job, der typisk varetages af ufaglærte, defineret som personer uden en erhvervskompetencegivende uddannelse. Resultatet er gengivet i figur 12.4.

Det ses, at andelen af job, der typisk bestrides af ufaglærte, er faldet fra 32 procent i 1999 til 24 procent i 2015 – et fald på 25 procent. I samme periode er andelen af arbejdsstyrken, der er ufaglærte, kun faldet med 17,5 procent (se Skaksen, (red.) 2018). Dvs. andelen af ufaglærte job er faldet hurtigere end andelen af ufaglærte. Dette kan have gjort det vanskeligere for ufaglærte unge at finde job, der matcher deres kompetencer.

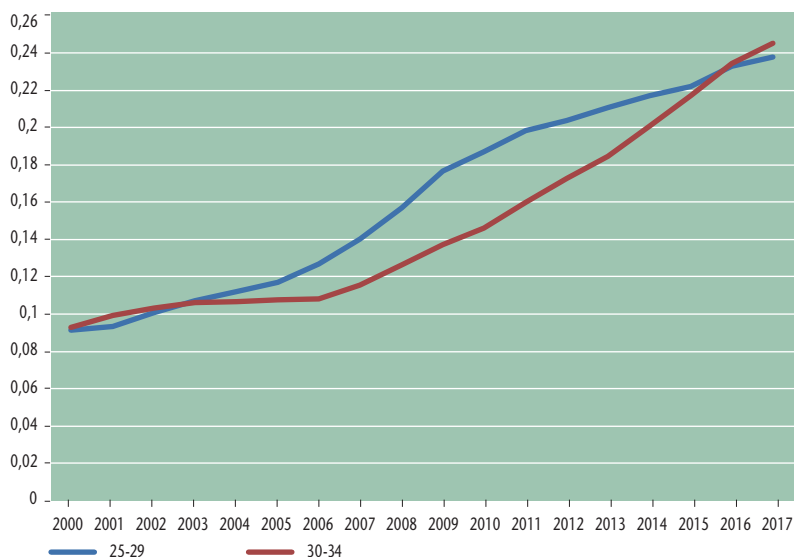
En vigtig ændring på det danske arbejdsmarked er også, at der er kommet langt flere med udenlandsk baggrund, og det gælder især blandt unge. I figur 12.5 illustreres således udviklingen i ind-

Figur 12.4. Fordelingen af beskæftigede på uddannelsesniveauer af jobfunktioner, 1999-2015

Kilde: Figur 7.3 i Skaksen (red.) (2018).

Figur 12.5. 25-29- og 30-34-årige ikke-etniske danskeres andel af befolkningen i aldersgruppen, 2000-2017

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

vandrere og efterkommeres andel af de 25-29-årige og de lidt ældre 30-34-årige.

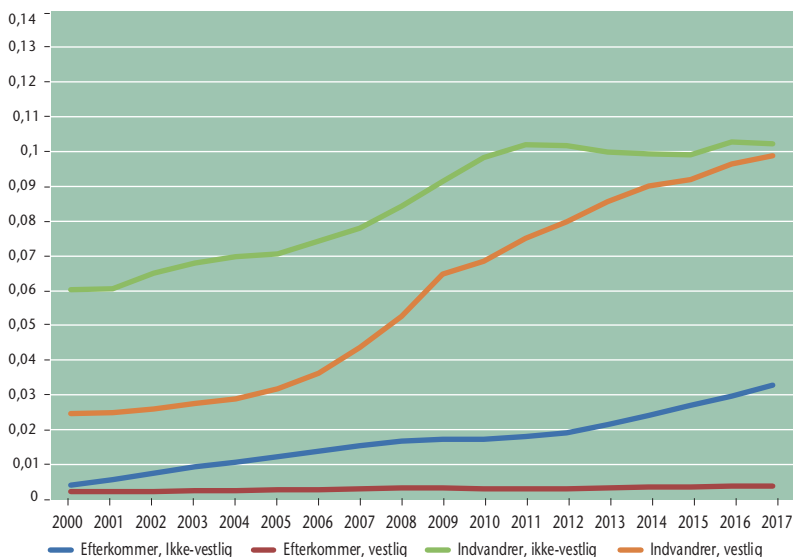
I år 2000 udgjorde unge indvandrere og efterkommere under 10 procent af de unge i Danmark, men denne andel er i 2017 steget til 24 procent. De ikke-vestlige indvandrere udgør de fleste, men den kraftigste stigning findes for de vestlige indvandrere, hvilket fremgår af figur 12.6, der viser en opdeling på etnicitet for de 25-29-årige.

Fra figuren fremgår det tydeligt, at efterkommerne fortsat udgør en lille andel – omend der fra 2013 og frem er en kraftig stigning i ikke-vestlige efterkommeres andel af de unge.

Spørgsmålet er så, hvilke typer af job, de udsatte unge får, hvis de kommer i beskæftigelse, og i hvor høj grad de konkurrerer med indvandrere om disse job?

Da den store gruppe af indvandrere med et relativt lavt niveau af kompetencer er de ikke-vestlige, vil vi især sammenligne med denne gruppe. En anden gruppe indvandrere, der har været meget fokus på, er de, der er kommet til Danmark fra Østeuropa efter østudvidelsen af EU. Vi vil derfor også i det følgende sammenligne med, hvilke typer af job østeuropæiske indvandrere varetager – en

Figur 12.6. 25-29-årige ikke-etniske danskeres andel af befolkningen i aldersgruppen, opdelt på etnisk baggrund, 2000-2017

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

gruppe, der i 2016 udgør 37 procent af de vestlige indvandrere.³⁸ Dvs. der fokuseres på udsatte unge, ikke-vestlige og østeuropæiske indvandrere. Da udsatte unge pr. definition ikke er i beskæftigelse, vil vi i det følgende definere udsatte unge, der får job, som unge, der på et tidspunkt har været med i gruppen af udsatte unge i perioden fra 2011 til 2016, men for hvem det er lykkedes at få et job. Med hensyn til jobtyper anvendes en fordeling med 159 jobtyper målt ved hjælp af såkaldte DISCO-koder.

I tabel 12.1 er angivet de udsatte unges jobdiversitet – dvs. i hvor høj grad de udsatte unges job er fordelt på mange typer af job. Som sammenligning er vist det tilsvarende tal for de øvrige grupper.³⁹

38. Østeuropæiske indvandrere er defineret som indvandrere fra Ungarn, Tjekkiet, Estland, Letland, Litauen, Polen, Slovakiet, Slovenien, Bulgarien, Rumænien og Kroatien.

39. Der benyttes et Simpson diversitetsindeks. Det er defineret som $D = \sum_{i=1}^n p_i^2$, hvor p_i^2 er andelen af individer fra gruppen i DISCO-koden. Indekset vil antage værdier mellem $1/n$ og 1 . For at opnå, at en større diversitet er forbundet med et større tal, anvendes den inverse af indekset, $1/D$, og for at få et indeks mellem 0 og 1 normaliseres med indeksets værdi for hele befolkningen.

Tabel 12.1. Jobdiversitet i forhold til hele befolkningens, 2016

Etnisk danske udsatte unge	Ikke-vestlige indvandrere	Østeuropæiske indvandrere	Resten
0,60	0,46	0,52	0,99

Note: De udsatte unge i job har været med i gruppen af udsatte unge i de foregående 5 år.

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

Ved beregning af jobdiversitet er det antaget, at målet for hele befolkningen har værdien 1. Dvs. i tabellen er de andre gruppers jobdiversitet målt i forhold til den, der gælder for hele befolkningen. Når de udsatte unges jobdiversitet er 0,6, betyder det, at deres jobdiversitet er 60 procent af den, der gælder i hele befolkningen.

Det ses, at "resten" har den højeste jobdiversitet, og den er næsten lige så stor, som tilfældet er for hele den danske befolkning. Det skyldes, at "resten" udgør langt den største del af hele befolkningen. De øvrige grupper har en diversitet, der er noget lavere, hvilket afspejler, at deres beskæftigelse i langt højere grad er koncentreret indenfor færre jobtyper. Den laveste diversitet findes for ikke-vestlige indvandrere, hvorimod udsatte etniske danske unges jobdiversitet er noget højere end begge indvandrergrupper.

Med det i baghovedet, at udsatte unge og indvandreres jobdiversitet er noget mindre end andre etniske danskeres jobdiversitet, er det interessant, hvorvidt udsatte unge og de to indvandrergrupper arbejder i samme typer af job. Hvis det er tilfældet, vil det betyde, at de i høj grad konkurrerer om de samme job.

Tabel 12.2. Korrelation mellem fordelingen af udsatte unges jobtype samt ikke-vestlige indvandreres og østeuropæeres jobtype, 2016

	Etnisk danske udsatte unge	Østeuropæiske indvandrere	Ikke-vestlige indvandrere	Resten
Etnisk danske udsatte unge	1,00	0,51	0,74	0,88
Østeuropæiske indvandrere	0,51	1,00	0,86	0,43
Ikke-vestlige indvandrere	0,74	0,86	1,00	0,63
Alle andre	0,88	0,43	0,63	1,00

Note: De udsatte unge i job har været med i gruppen af udsatte unge i de seneste 5 år.

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

I tabel 12.2 er det vist, hvad korrelationen er mellem fordelingen af de forskellige gruppers jobtyper. Hvis korrelationen mellem to grupper er 1, vil de fordele sig helt ens på jobtyper, hvorimod en korrelation på 0 betyder, at de slet ikke arbejder indenfor samme jobtyper. Korrelationen er derfor et udtryk for, i hvor høj grad de konkurrerer om samme typer af job. Hvis to grupper har en lille diversitet og høj korrelation, vil det betyde, at de to grupper i høj grad konkurrerer om de samme relativt få typer af job.

Fra tabellen ses, at for de udsatte unges vedkommende findes den højeste korrelation til "resten" og dermed ikke til en af de to indvandrergrupper. Indvandrergruppernes jobtype er især korreleret med hinanden, hvilket viser, at ikke-vestlige indvandrere og østeuropæiske indvandrere i ret høj grad besætter samme typer job. Det ses dog også, at der er en ret høj korrelation mellem udsatte unges jobtyper og ikke-vestlige indvandreres jobtyper. Dvs. ikke-vestlige indvandrere konkurrerer i langt højere grad med udsatte unge om job end med resten af befolkningen.

I tabel 12.3 er det mere detaljeret vist, hvad det er for job, de udsatte unge typisk får. I tabellen er angivet top 10 med hensyn til de job, hvor der er blevet ansat flest udsatte unge.

Det ses, at en klar topscorer med hensyn til at ansætte udsatte unge er "omsorgsarbejde indenfor sundhedsområdet". Der er således 11,1 procent af de udsatte unge, som kommer i job, der ansættes til dette arbejde. Det fremgår, at det også er et område, hvor der ansættes mange ikke-vestlige indvandrere.

Dette sammenfald giver et væsentligt bidrag til forklaringen af, at udsatte unges og ikke-vestlige indvandreres jobtype er højt korreleret. De udsatte unge ansættes i øvrigt i høj grad indenfor salg og servicearbejde, hvilket i mindre grad gælder for de to indvandrergrupper, bortset fra et område. Det fremgår således meget tydeligt, at begge de to indvandrergrupper i høj grad ansættes til rengøringsarbejde – og det gør de i langt højere grad end udsatte unge.

12.5. Sammenfatning

Hvis der ses bort fra variationer som følge af konjunkturudviklingen, udgør de udsatte unge en forholdsvis konstant andel af de unge i en årgang på ca. 7 procent. Det er dog bemærkelsesværdigt, at hvis der udelukkende ses på etnisk danske unge, har der været en ten-

Tabel 12.3. Top 10 for etniske danske udsatte unges type af job sammenlignet med indvandregrupper, 2016

	Andel af beskæftigede ikke-vestlige indvandrere (pct.)	Andel af beskæftigede østeuropæiske indvandrere (pct.)	Andel af beskæftigede etnisk danske udsatte unge (pct.)
Omsorgsarbejde indenfor sundhedsområdet	9,0	3,4	11,1
Salgsarbejde i butik	2,7	1,6	5,5
Undervisning og pædagogisk arbejde	2,7	1,1	5,4
Almindeligt kontorarbejde	1,9	1,7	5,0
Børneomsorgsarbejde og hjælpelærerarbejde	2,5	0,8	4,8
Rengøringsarbejde i private hjem, hoteller og kontorer	11,7	11,5	3,0
Transport- og lagerarbejde	1,9	4,3	2,5
Manuelt arbejde indenfor råstofudvinding og bygge- og anlægssektoren	0,6	2,0	2,6
Kasseassistentarbejde og beslægtet kunde-betjening	1,1	0,7	2,2
Manuelt produktionsarbejde	1,6	2,9	1,9
I alt top 10	35,9	30,1	44,0

Note: De udsatte unge i job har været med i gruppen af udsatte unge i de seneste 5 år.

Kilde: Egne beregninger på basis af data fra Danmarks Statistik.

dens til, at en voksende andel er udsat. I år 2000 var det således 5,6 procent af de etnisk danske unge, der var udsatte, og i 2017 er andelen vokset til 7,1 procent.

De udsatte unge har ikke kun en lav beskæftigelse som unge, men deres beskæftigelse forbliver også langt lavere end andre gruppers senere i livet. Det er tidligere blevet påvist for år 2000-kohorten af udsatte unge – men i dette kapitel er det vist, at det gælder i lige så høj grad for år 2005-kohorten.

En væsentlig forandring siden år 2000 i forhold til arbejdsmarkedet er, at indvandrere udgør en meget større andel af befolkningen og dermed af arbejdsstyrken. Det gælder i særdeleshed blandt unge, hvor indvandrere og efterkommere i 2000 udgjorde under 10 procent, mens de i år 2017 udgør næsten en fjerdedel af befolkningen. Sammen med de udsatte unge er ikke-vestlige indvandrere og i en vis udstrækning formodentlig også østeuropæiske indvandrere grupper, der konkurrerer på et arbejdsmarked, hvor der bliver færre ufaglærte job.

Analysen i dette kapitel bekræfter, at beskæftigelsen for de udsatte unge, ikke-vestlige indvandrere og østeuropæiske indvandrere er koncentreret indenfor færre jobtyper end, hvad der gælder for resten af befolkningen. Det fremgår også, at det i en vis udstrækning er de samme typer af job, som de eventuelt ansættes i. En konkret jobtype, hvor der ansættes mange udsatte unge og mange ikke-vestlige indvandrere, er "omsorgsarbejde indenfor sundhedsområdet". Dvs. analysen understøtter en hypotese om, at indvandringen – og i særdeleshed indvandring af ikke-vestlige indvandrere – kan bidrage til, at det er blevet vanskeligere at finde job til udsatte unge.

DEL IV

ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed og portrætter af udsatte unge

13. Arbejdet i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed

13.1. Indledning

Interventionsenheden er en enhed under ROCKWOOL Fonden, som arbejder med at skabe ny viden om, hvordan man kan løse nogle af velfærdssamfundets store udfordringer, eksempelvis udfordringen med den store gruppe udsatte unge, der står langvarigt uden job og uddannelse.

I dette kapitel bringer vi en række portrætter af udsatte unge og beskriver konturerne af mulige interventioner, der har til formål at få de portrætterede børn og unge godt i gang eller videre med uddannelse eller job. De portrætterede børn og unge er alle i målgruppen for indsatser, som aktuelt udvikles i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed. Portrætterne formidles i anonymiseret form med fiktive navne.

ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed udvikler indsatser, der viser nye veje i arbejdet med at give børn og udsatte unge muligheder for at indgå aktivt i samfundet med uddannelse, beskæftigelse og deltagelse i fællesskaber. Indsatserne udvikles i en vekselvirkning mellem forskning, social innovation og praksisviden og i tæt samarbejde med vores eksterne partnere.

Formålet med interventionsenhedens arbejde er at udbygge vidensniveauet omkring effektive løsninger af centrale udfordringer i velfærdssamfundet. Derfor er ambitionen, at alle indsatser er relevante, skalerbare og omkostningseffektive. Dette bliver efterprøvet i evalueringer af højeste forskningsstandard, typisk i randomiserede kontroldata.

Indsatserne, som interventionsenheden udvikler, spænder bredt fra den tidlige barndom til starten på voksenlivet, men har alle det til fælles, at de er udvalgt, fordi de adresserer en vedvarende udfordring i velfærdssamfundet. I det følgende præsenteres fire af disse interventionsprojekter, som alle er i forskellige stadier i udviklingen af en konkret indsats. Indsatserne er rettet mod forskellige udfor-

dringer for børn og unge, der er i risiko for at lande i en udsat position.

Ved redaktionens afslutning er udviklings- og evalueringsarbejdet for de nævnte indsatser fortsat i gang. Indsatserne er omtalt i bogen for at gøre læseren opmærksom på de områder, hvor interventionsenheden arbejder på at skabe ny evidens. Evalueringerne vil blive offentliggjort efterhånden, som de foreligger.

13.2. NExTWORK – Ny virksomhedsrettet ungeindsats

Hvordan vælger man en uddannelse, hvis man er kørt træt i skolen, og aldrig har gjort sig erfaringer med at arbejde? I Danmark står 50.000 unge mennesker på kanten af samfundet uden uddannelse eller job.

ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed har sammen med kommunale samarbejdspartnere udviklet og implementeret, og er i gang med at evaluere, en ny ungeindsats, NExTWORK. Indsatsen har som målsætning af få udsatte unge, der hænger fast i passiv forsørgelse, startet og fastholdt i uddannelse og job.

NExTWORK er en netværksbaseret indsats, hvor grupper af unge og grupper af virksomheder danner netværk med hinanden. De unge indgår i netværksgrupper, hvor fokus er på sparring og på at opbygge redskaber til at kunne være en del af en arbejdsplads. Gennem praktiske arbejds erfaringer på virksomhederne får de unge mulighed for at udvikle personlige og sociale færdigheder og finde retning mod uddannelse og job.

NExTWORK er forankret i tre principper, der har fokus på at udvikle de unges arbejdsidentitet, opbygge relationer og netværk i en mange-til-mange tilgang og skabe et magtskifte ved at lægge beslutningskraften hos de unge. Principperne guider implementeringen af indsatsen: De unges arbejdsidentitet skal fremmes gennem arbejds erfaring ved at gøre det muligt for dem at opbygge mange forskellige relationer i relevante netværk og ved hele tiden at fremme muligheden for, at de kan udfolde deres beslutningskraft for derigennem at finde retning.

Som et element i implementeringen af NExTWORK gennemføres en langsigtet effektevaluering, der skal dokumentere, i hvor høj grad indsatsen har succes med at få unge ledige startet og fastholdt i uddannelse eller job.

NExTWORK er kommunalt forankret og implementeres i øjeblikket i Roskilde, København, Sønderborg, Vejle og Horsens Kommuner i 2-3-årige pilotprojekter. I hver kommune ansættes et team på seks medarbejdere, der med afsæt i indsatsens principper faciliterer unge- og virksomhedsnetværkene og støtter de unge på deres vej mod uddannelse og job. I de fem kommunale NExTWORK-indsatser deltager mere end 900 unge, og mindst 250 virksomheder tager aktiv del i netværket. Læs mere om indsatsen på: www.next-works.dk

13.2.1. Fra udsathed til job og uddannelse

Peter er 21 år og har flere afbrudte uddannelsesforløb bag sig. Han var anbragt som barn og har haft en svær opvækst med kaotiske familieforhold.

En følelse af nederlag vendt til optimisme med job og uddannelsesplads

Da Peter startede i NExTWORK, havde han været på offentlig forsørgelse i to år og deltaget i forskellige kommunale aktiveringstilbud. Han var i perioder depressiv og kæmpede med et stort hashmisbrug.

Peter brugte NExTWORK til at få netværk og perspektiv på job- og uddannelsesmuligheder. Til at starte med ville han kun arbejde med biler, men efter mødet med sin nuværende chef fra en stor produktionsvirksomhed, oplevede han, at hans tekniske evner og interesse kunne bruges til andre ting og i andre typer af job.

Undervejs blev Peter hjemløs, og han var bange for at begynde at ryge for meget hash. Med hjælp fra en konsulent på NExTWORK-teamet og hans chef på virksomheden lykkedes det ham at holde fast og møde på arbejde hver dag på trods af stor ustabilitet på hjemmefronten.

"Jeg er sindssygt glad for at være derude og for, at de har taget så godt imod mig. Jeg tror ikke, at jeg ville have klaret mig igennem den periode, som jeg har pt, hvis ikke jeg havde været derude."

Vigtigheden af det gode sociale match

Virksomheden, der tilbød Peter en praktikplads, fremhæver det be-

tydningsfulde i at møde de unge og finde det gode match i processen. Et match, der både handler om en faglig interesse, men i lige så høj grad om at skabe noget social kemi mellem den unge og de primære kontaktpersoner på virksomheden.

Peters kontaktperson på virksomheden fremhæver den læring, han har fået ved at være mentor for en ung, der har brug for støtte og en fast hånd i ryggen.

”Vi er så vant til, at man skal flytte sig hele tiden, men jeg har fået forståelse for, at de mikroskopiske skridt, som de unge tager, også betyder noget.”

Peter fik job i virksomheden og startede efterfølgende uddannelse til plastmager.

13.3. Erhvervsuddannelser – en indsats for øget gennemførsel

Hvordan gør vi det muligt for flere unge at gennemføre en erhvervsuddannelse? ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed er i gang

med at udvikle og afprøve en indsats, der skal hjælpe flere unge godt igennem en erhvervsuddannelse.

Kun cirka halvdelen af de elever, der påbegynder en erhvervsuddannelse, ender med at blive udlært indenfor deres fag. Mange unge starter på en erhvervsskole, men stopper igen allerede i løbet af deres første 20 ugers grundforløb (GF2). ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed har belyst mulige årsager til dette problem gennem interviews med elever og ansatte på erhvervsskoler, analyser af erhvervsskolars administrative data og viden fra eksisterende national og international forskning om frafald på ungdomsuddannelser.

En central indsigt er, at tvivl og usikkerhed fylder meget for unge, der starter på en ungdomsuddannelse, såsom en erhvervsskole. Er det den rigtige uddannelse, jeg er startet på? Kan jeg klare de faglige krav? Er jeg murer i hjertet? Det er spørgsmål, som eleverne synes, at det er svært at dele med andre. Der er derfor en risiko for, at eleverne oplever at stå alene med deres tvivl og usikkerhed, at de ikke tør gå i gang med nye opgaver og derfor ikke føler, at de hører til det sociale eller faglige fællesskab på skolen.

Hvordan sikrer man, at alle elever fra dag ét oplever, at de hører til på en erhvervsskole og bliver inviteret ind i det faglige fællesskab? Hvordan sikrer vi, at eleverne får reelle erfaringer med det fag, de er startet på? Kan disse erfaringer gøre de unge klogere på, hvilke muligheder faget rummer for dem? Og kan det føre til øget fastholdelse? Det er disse spørgsmål, vi aktuelt undersøger i vores indsatsudvikling i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed. Formålet vil være at øge gennemførelsen af grundforløbet og overgangen til hovedforløbet på en række forskellige faglinjer på erhvervsskolerne.

13.3.1. En tvivlende murerlev

Isak er 19 år og er lige startet på en erhvervsskole på murer grundforløb 2. Han har haft en barndom og ungdom præget af problemer i hjemmet og småkriminalitet.

Svært at vide, hvad man kan være god til

Isak siger om sig selv, at han er elendig til mange ting. Da han skulle vælge ungdomsuddannelse efter folkeskolen, var det vigtigste for ham derfor at finde noget, han kunne være god til. Han kunne ikke

pege på noget selv, og han følte ikke, at hverken hans lærere eller studievejleder tog initiativ til at hjælpe ham.

Tvivl om man fagligt kan slå til

Isak har næsten lige siden studiestart brugt meget energi på at tænke over, om han har det, der skal til for at gennemføre.

”Når jeg har teoriundervisning og ikke er nået lige så langt som de andre, så tvivler jeg og står hele tiden og tænker, om det her var noget for mig”.

Han har holdt tvivlen for sig selv og åbner først efter et par måneder op for en ven fra klassen.

”Jeg havde det lidt dårligt med at sige det til ham, fordi det var jo ikke noget, jeg gad at komme ud med... jeg sagde selvfølgelig til ham, ”lad være med at sige det videre til folk” – fordi så er der nogen, der kommer med nogle forskellige holdninger om det og bemærkninger og alt muligt, og det orkede jeg ikke at høre på”.

Positive tilkendegivelser giver håb og lyst til at fortsætte

Isak gik på et tidspunkt en tur rundt på skolen. Her mødte han nogle ældre VVS-svende, som han faldt i snak med. Han fortalte dem, at han var usikker på, om han havde, hvad der skulle til for at blive murer. De sagde, *”Slap af mand – uddannelsen varer to år endnu – du har masser af tid til at øvre dig”*. Isak blev lidt mere motiveret af at have talt med dem.

13.4. Virksomhedspraktik, der fremmer læring i folkeskolen

Hvordan kan gode oplevelser i en virksomhedspraktik gavne elever, der kæmper med motivationen i folkeskolen? ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed er i gang med at udvikle et praktiktilbud, der skal hjælpe flere unge til at få en brugbar 9. klasses-eksamen.

Alt for mange danske skoleelever forlader skolen uden en brugbar 9. klasses-afgangseksamen og står dermed uden adgangsbillet til en ungdomsuddannelse. Det er en gruppe af unge, som er i risiko for at

ende uden job og uddannelse senere i livet. ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed vil skabe et udvidet praktiktilbud for de elever i 8. klasse, som har et fagligt efterslæb, har højt fravær og behov for at lære i en anden kontekst end skolen.

Vi samarbejder med virksomheder, typisk i detail- og servicebranchen, hvor der er en høj andel af unge medarbejdere. I disse virksomheder bliver eleven en del af et nyt fællesskab og får mulighed for at få et nyt blik på egne potentialer.

Eleverne får erfaringer med at lære i en anden sammenhæng end skolen, og i udviklingen af praktikformen undersøges det, hvordan disse erfaringer kan blive til gavn for den unges skolegang: Med hvilke greb, som kan implementeres i hverdagen i skolen, kan lærerne bevidne elevernes succesoplevelser som praktikant? Hvordan kan lærerne hjælpe eleverne med at gøre erfaringerne relevante og brugbare i skolen? Hvad skal der til for, at oplevelser i virksomheden understøtter den vigtige relation mellem elever og lærere?

Med andre ord: Hvordan kan vi med et udvidet praktikforløb skabe forudsætningerne for, at flere skoleelever får en 9. klasses-afgangseksamen, som giver dem adgang til en ungdomsuddannelse?

13.4.1. Arbejdsdisciplin til usikker ung

Yasin er 14 år og bor sammen med sin far, mor og en storebror. Hans forældre stammer fra Irak, og han går i 8. klasse.

Har givet op i skolen

Yasin er blandt de første elever, der afprøver og bidrager til udvikling af indsatsen med et udvidet praktikforløb. Han får tilbud om en virksomhedspraktik, fordi han er usikker på sig selv i skolen. Han bliver beskrevet som en vred og opgivende pubertetsdreng, hvis respekt lærerne synes, de har svært ved at vinde.

Fælles oplevelser med læreren

Yasin begynder i praktik i en sportsforretning, hvor han hurtigt bliver en del af fællesskabet og bidrager til arbejdsopgaverne. Undervejs besøger hans lærer ham, og de skriver sammen på sms. Læreren fortæller, at hun er overrasket over, hvor godt kommunikationen går:

”Fra første sekund var der en åbenhed fra Yasin, da jeg fik vist ham, at jeg ville ham det godt i forbindelse med praktikforløbet. Han åbnede sig igen og var meget sød og viste seriøsitet, og det var tydeligt, at han var klar over, at det var en god ting, vi havde gang i.”

Nye vaner i skolen

I praktikken bliver Yasin sat til at løse både sjove og kedelige opgaver. Hans chef taler med ham om, at alle opgaver er vigtige. Den tilgang bruger han nu i forhold til sit skolearbejde, og han føler sig mere selvsikker i skolen end tidligere:

”Jeg er blevet mere disciplineret. Det gør, at jeg laver lektier og hører, hvad lærerne siger [...] Det er de små ting; jeg plejede at være meget uenig med lærerne, det er jeg aldrig mere – eller kun nogle gange [...] Det betyder, at jeg ikke er nervøs mere, og det betyder, at jeg har det bedre i skolen.”

13.5. TipsByText – sprogudvikling hos førskolebørn gennem nudging af deres forældre

Kan sms'er inspirere forældre til at styrke deres børns sprogudvikling i hverdagen?

Et tidligt udviklet sprog har stor betydning for børns muligheder senere i livet herunder deres liv med arbejde og uddannelse som 18-29-årige. Desværre ses der i Danmark stor forskel i børns sproglige udvikling afhængigt af deres familiebaggrund, hvor børn med svagere socioøkonomisk baggrund sprogligt kan være op til et år bagud, inden de starter i skole.⁴⁰

Med indsatsen TipsByText tilpasser ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed en amerikansk forebyggende forældreindsats til danske forhold. Gennem tre ugentlige sms'er modtager forældre til børn i 3 til 5-års alderen konkrete tips til lege og aktiviteter, hvor de kan understøtte deres børns sprogkunderskaber, som en del af hverdagens rutiner. Et eksempel er tippet: ”Tal sammen, mens dit barn er i bad. Spørg: Hvad bruger vi shampoo til? Se på shampooflasken sammen og find bogstaver på flasken”. Målet er at øge den sociale

40. Bleses m.fl. (2016).

mobilitet blandt børn, som er i risiko for at komme bagud allerede inden skolestart, ved at give dem bedre sproglige forudsætninger for at kunne tilegne sig læring i skolen.

TipsByText har i USA vist positive effekter på børns sproglige færdigheder – især hos børn med etnisk minoritetsbaggrund. ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed tilpasser indsatsen til en dansk kontekst i samarbejde med amerikanske og danske forskere og udvalgte kommuner. Der er lagt vægt på, at indsatsen kan fungere til alle forældre uanset baggrund – og på at gøre det muligt for forældre selv at vælge, hvilket sprog de ønsker at modtage sms'erne på.

Vi evaluerer indsatsens effekt på børnenes sproglige færdigheder i et kontrolleret lodtrækningsforsøg fra 2020 til 2022.

13.5.1. En mor med sprogvanskeligheder

Maysa er 31 år og født i Libanon, hvor hun uddannede sig til økonom. Hun er gift og har to børn på et og fire år. Hun er i praktik og går på sprogskole i Danmark.

Hvordan taler man med sit barn uden et fælles sprog?

Maysa er en smilende mor, som er meget stolt af sine børn. Maysa har dog svært ved at tale med sin fireårige søn, da hun endnu ikke behersker flydende dansk, idet hun først ankom til Danmark som voksen. Den fireårige søn taler primært dansk, som han lærer i børnehaven, og som hans far, som er vokset op i Danmark, også taler. Der er altså en sproglig barriere mellem hende og sønnen.

Hun forklarer, at TipsByText giver hende idéer til, hvordan hun kan tale med ham:

“The sms is very helping, fx when I pick up my son I wanted to talk with him, but he doesn’t understand Arabic or English. So, I got a lot of ideas from the sms’er. Like I would ask: Hvad har du lavet i børnehaven? Hvad var sjovt? My son was so surprised when I asked in Danish!” (griner)

Maysa og hendes mand har travlt til daglig med arbejde, skole og deres yngste. Kvaliteten af samværet med deres søn er derfor ikke

altid så god, som de kunne ønske. Maysa oplever, at sms'erne her hjælper, da de får idéer til sjove lege, som de selv bygger videre på:

"It's helpful because sometimes we feel tired... but when you get a sms it's a little motivation. Fx when I use the idea to read, it makes it more fun. Then it's not just reading (...) I show the letters: "Se det er a, det er c." And now we are doing it everywhere! Also with numbers! He likes it and reads the numbers in the cars, in the stores, home - all!"
(griner)

DEL V

Sammenfatning og perspektivering

14. Udsatte unge: Hovedresultater

14.1. Sammenfatning af bogens første del

Bogens første del giver en introduktion til emnet samt de definitoriske og talmæssige baggrundsoplysninger.

Kapitel 1 definerer udsatte unge som 18-29-årige, der to år i træk hverken er i job eller i uddannelse. Ved at anvende et kriterium på to år fravælges de unge, der kun midlertidigt er udenfor job eller uddannelse. Et generelt indtryk er, at der trods konjunkturudsving er tale om et væsentligt problem, der vedvarende rammer en betydelig andel af de unge.

For de ældre i gruppen af udsatte unge er der ganske vist antalsmæssigt tale om nogle ret store udsving, der hænger sammen med de økonomiske konjunkturer. I de hektiske år frem mod finanskrisen kom andelen af udsatte 25-29-årige helt ned på 5 procent.

Så vendte konjunkturerne igen, og andelen steg til 8 procent i 2013. De sidste par år i perioden oplevede vi igen gode konjunkturer. Alligevel stabiliserede andelen sig omkring 7 procent. I 2017 var 27.300 25-29-årige udsatte efter bogens definition. Vender vi os mod de 18-24-årige, lå andelen i 2017 på 4 procent. Det svarede til ca. 22.400 udsatte 18-24-årige. Samlet set var der omkring 50.000 udsatte unge i 2017.

Kunne vi som familie, borgere og samfund bringe disse unge i enten arbejde eller uddannelse, ville de offentlige finanser vinde mellem 12 og 15 mia. kr. pr. år målt i 2014-priser. Og endnu vigtigere: Mange unge ville få en langt mere indholdsrig dagligdag. Der er altså gode grunde til at forske i årsager til udsathed, og i hvordan unge kan bringes væk fra at være udsatte.

14.2. Sammenfatning af bogens anden del

Bogens del II vender sig mod mere individuelle begivenheder i barndom og tidlig ungdom, der kan disponere for senere udsathed.

Denne del er en opfølgning på beslægtede forskningstemaer i første bind om de udsatte unge.

Kapitel 2 konstaterer, at de udsatte unge i de fleste tilfælde er karakteriserede ved at have haft en relativt ressourcsvg opvækst og ved at have flere problemer i deres liv ud over udsathed. Kapitlet fokuserer derefter på en øget forståelse af, hvordan negative hændelser i barndommen og den tidlige ungdom kan påvirke udviklingen af senere problemer som udsathed, kriminalitet, stofmisbrug og psykisk sygdom.

Analysen viser, at unge som oplever negative hændelser fra 14-års alderen og frem, har en markant større risiko for at ende i udsathed eller blive kriminelle, stofmisbrugere eller psykisk syge som 18-19-årige. Det samme gælder for børn, som oplever negative hændelser i den helt tidlige barndom.

Kapitel 3 undersøger, hvilken effekt det har, når barnets forældre bliver skilt. Med en analyseteknik, der tillader afdækning af kausale relationer, undersøger kapitlet på baggrund af ny forskning i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed effekten af en skilsmisse på de involverede børn og unges uddannelsespræstationer og risikoen for at begå forskellige former for ungdomskriminalitet.

På alle de forhold, der analyseres, viser der sig negative effekter for drenge, mens effekterne er mindre generelle for piger, men alligevel dog mærkbare på nogle af målene. Drenges risiko for ikke at have gennemført en ungdomsuddannelse øges således fra ca. 24 til 28 procent, mens der for piger er tale om en stigning fra ca. 20 til 21 procent. For begge køn øges risikoen for som 24- og 25-årige hverken at være under uddannelse eller i beskæftigelse to år i træk med ca. 1 procentpoint, hvis de er under 20 år, når forældrene går fra hinanden, sammenlignet med deres ældre søskende, som er over 20 år ved skilsmissen.

Analysen viste også, at skilsmissebørn i kraft af skilsmissen får lavere karakterer ved den afsluttende eksamen i folkeskolen, og at deres risiko for slet ikke at få en afsluttende folkeskoleeksamen øges.

I forhold til en eventuelt øget risiko for at begå kriminalitet fandtes denne effekt ikke for pigerne, der generelt er mindre aktive på dette felt end drengene. For drengene fandt forskerne derimod en klart forøget risiko for kriminel aktivitet.

Der er flere årsager til, at skilsmisse kan påvirke børnene i familien negativt. For det første er der den følelsesmæssige belastning

både før, under og efter den proces, hvor forældrene flytter fra hinanden. For det andet kan børnene opleve tab af ressourcer i familien, både med hensyn til økonomiske forhold og forældrenes tid og overskud til at tage sig af børnene. Dertil kommer en eventuel flytning af bolig.

Kapitel 4 tematiserer betydningen af mentale sundhedsproblemer hos moren for barnets senere risiko for at blive udsat. For alle opvoksende aldersgrupper, der konfronteres med psykiske problemer hos moren, er der en målbar forøget risiko for senere at blive udsat ung. Effekten viser sig at være stærkest for de ældste teenagere. Det kan bl.a. forklares ved, at hjernen i denne alder er under en meget hurtig udvikling og som sådan stærkt påvirkelig for negative hændelser i omgivelserne. Resultatet i dette kapitel står helt parallelt til fundene i kapitel 2 og understreger betydningen af forebyggende initiativer overfor de ældste teenagere, hvis de rammes af markante negative hændelser i nærmiljøet.

Ud fra den betragtning, at fattigdom kan påvirke barnets senere livsmuligheder, herunder et liv som udsat som 18-29-årig, indkredser *kapitel 5*, hvor mange fattige børn der er i Danmark. Det er imidlertid en vanskelig sag at vurdere, hvornår en person eller en familie skal tælles som fattig.

Én måde er at benytte den såkaldte medianmetode, hvor den disponible indkomst vurderes i forhold til det omgivende samfunds. En anden måde er at bruge den såkaldte budgetmetode, hvor man vurderer, om den givne familietypes indkomst er høj nok til at opretholde en almindeligt accepteret levestandard ud fra et minimumsbudget. En udgivelse fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed har benyttet denne metode til at undersøge antallet af børn i lavindkomstfamilier.

Undersøgelsen når frem til, at mellem 2,1 og 2,5 procent af alle børn under 18 år bor i en lavindkomstfamilie i 2015. Dette er baseret på fattigdom i et enkelt år og svarer til ca. 24.900 børn. Hæver man betingelsen til fattigdom i tre år i træk, er antallet af børn i lavindkomstfamilier 7.200. Undersøger man, hvor mange børn i Danmark, der har oplevet fattigdom i løbet af deres opvækst, viser det sig, at 11 procent af 17-årige i 2015 har levet i lavindkomstfamilier i løbet af de foregående 10 år.

De fattige familier er typisk karakteriserede ved arbejdsløshed, overførselsindkomster og høje renteudgifter. Risikoen for at have

lav indkomst er større for forældre med ikke-vestlig baggrund, men antallet af fattige børn er ligeligt fordelt uanset forældrebaggrund. Der er flere fattige børn i parfamilier, men risikoen for at være fattig er større for enlige.

I 2015 var den gennemsnitlige periode med lav indkomst indenfor de 10 seneste år omkring to år. For de familier, som det var lykkedes at have et år uden lav indkomst, var risikoen for at falde tilbage i fattigdom lav.

Blandt hændelser, som øger sandsynligheden for ophør af fattigdom, tæller, at et barn flytter hjemmefra, og at forælderen får et fuldtidsarbejde. For enlige er det også en betydelig hændelse, hvis forælderen får en partner, der flytter ind.

At vokse op i fattigdom kædes sammen med en række negative oplevelser som afsavn og mangel på velfærd med mulige implikationer for det senere liv som ung voksen. *Kapitel 6* omtaler to studier fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed, der entydigt peger på, at en opvækst i fattigdom både ud fra et samfundsmæssigt og et individuelt synspunkt er skadeligt.

Den første undersøgelse dokumenterer, at når forældrene modtager kontanthjælp i lang tid, reducerer det sandsynligheden for, at deres børn tager en ungdomsuddannelse. På denne måde øges udsigten til en tilværelse som udsat ung.

Den anden undersøgelse afdækker en række negative effekter af den lavere startshjælpsydelse på flygtningebørns integration i samfundet, hvis der sammenlignes med en kontrolgruppe, der havde den højere kontanthjælp som socialt sikkerhedsnet. Starthjælpen blev indført i 2002 med det sigte, at lavere ydelser skulle styrke flygtninges incitament til at få et arbejde. Denne effekt viste sig også i et vist omfang på kort sigt. Men efter 10 år var effekten væk, idet både den ene og den anden gruppe lå på et identisk niveau, der i øvrigt var langt under danskeres beskæftigelsesgrad.

Starthjælpen havde derimod en række negative integrationseffekter på børnene i disse familier. Færre gik i daginstitution i førskolealderen, flere opnåede helt lave scores i de nationale tests, uddannelsestiden var kortere, og endelig var kriminaliteten væsentligt højere. Konklusionen er, at fattigdom i børnefamilier har en målbar negativ effekt – på børnene og på samfundet. Man kan trække konklusionen i den retning, at fattigdom i børnefamilier i et vist omfang øger risikoen for at være udsat som 18-29-årige.

Kapitel 7 dokumenterer, at en tidlig og udtalt risikoadfærd målt på en række parametre som alkohol, hash, rygning og tidlig seksuel debut disponerer for senere problemer med udsathed. Næsten hver tredje fra en population med middelgode socioøkonomiske vilkår vil med en høj tidlig risikoadfærd havne i udsathed som 24-årige. Det kan sammenlignes med, at kun 6 til 7 procent af de øvrige unge med samme baggrund, men med lav tidlig risikoadfærd, befinder sig udenfor arbejdsmarkedet eller uddannelsessystemet som 24-årige.

For unge fra økonomisk velstillede hjem findes denne sammenhæng dog stort set ikke. Som 24-årige er disse unge, der ellers havde udvist en tidlig risikoadfærd, stort set på niveau med andre unge fra miljøet, dvs. med en meget lille andel, der kan karakteriseres som udsatte unge.

Selvom de unge har et højere alkoholforbrug end unge fra de fleste andre vestlige lande, viser kapitlet dog også, at mere end halvdelen af de unge har et moderat forbrug af alkohol gennem hele ungdommen.

14.3. Sammenfatning af bogens tredje del

Bogens del III vender sig mod, hvordan strukturelle forhold i samfundet kan påvirke antallet og sammensætningen af udsatte unge.

Kapitel 8 viser, at erhvervelsen af en uddannelse stadig har en udtalt social dimension, selvom samfundet tilbyder gratis og oftest understøttede uddannelser. Er man barn af en ufaglært, er sandsynligheden for, at man selv forbliver ufaglært stor, og da antallet af ufaglærte job er i stærk tilbagegang, øges risikoen for udsathed i forhold til andre grupper med uddannelse.

Kapitel 9 fortsætter med at analysere betydningen af uddannelse og viser, at længere uddannelse som regel er forbundet med en højere beskæftigelsesgrad, en højere timeløn og en højere indkomst efter skat. Uddannelse er altså en vej ud af en marginaliseret tilværelse.

De højeste timelønninger og indkomster går til personer med en lang videregående uddannelse indenfor sundhedsområdet. Omvendt opnår humanister – og i særdeleshed humanister med en lang videregående uddannelse – en forholdsvis lav løn og indkomst i forhold til andre med en langvarig uddannelse.

For udsatte unge vil den mest realistiske uddannelse ofte være en faglært med en mere stabil udsigt til beskæftigelse gennem livet end en tilværelse som ufaglært. Forskellene i timeløn mellem en ufaglært og en faglært er måske mindre udtalte, men de øges væsentligt, hvis vi i stedet analyserer på den disponible indkomst, dvs. den samlede indkomst efter skat og inklusive indkomstoverførsler fra det offentlige. I det hele taget vil en kompetencegivende uddannelse styrke tilknytningen til arbejdsmarkedet og mindske risikoen for en tilværelse som udsat ung.

Kapitel 10 undersøger, hvad antallet af undervisningstimer betyder for elevernes karakterer i 9. klasse, herunder især hvad timetallet betyder for børn af kortuddannede forældre. Netop denne vinkel er relevant i forhold til bogens emne, da udsatte unge ofte kommer fra hjem af denne karakter.

Analysen viser, at flere undervisningstimer i folkeskolen har en positiv effekt på elevernes læring. Børn med ufaglærte forældre høster den største gevinst ved et øget timetal. Hvis ingen af forældrene har en uddannelse udover grundskolen, er effekten 70 procent større, end hvis mindst en af forældrene har en videregående uddannelse. Effekten for de to grupper af elever er henholdsvis 0,29 og 0,17 karakterpoint. Hvis mindst en af forældrene har en erhvervsuddannelse, men ingen har en videregående uddannelse, er effekten 0,23 karakterpoint. Dvs. midt imellem effekten for børn af de to andre uddannelsesgrupper.

Effekterne er beregnet i forhold til én ekstra times undervisning pr. uge gennem hele skoleforløbet fra 1. til 9. klasse.

Kapitel 11 præsenterer en analyse af, hvad mindstelønninger betyder for de helt unges beskæftigelse – eller mere præcist: Mangel på beskæftigelse. Analysen dokumenterer, at højden af mindstelønninger har en meget direkte effekt på unges beskæftigelse. Når de unge fylder 18 år, stiger deres løn med i gennemsnit 40 procent. Men samtidig falder de unges beskæftigelsesgrad fra 53 til 38 procent. Det svarer til et fald i beskæftigelsen på 33 procent. Sammenhængen er den, at de unges produktivitet ikke følger med springet i lønnen. De unge kan ikke præstere en arbejdsmængde, der modsvare den højere løn.

Faldet i beskæftigelse rammer bredt uanset de unges uddannelsesmæssige, sociale og etniske baggrund.

Kapitel 12 undersøger, hvor de udsatte 25-29-årige typisk kom-

mer i beskæftigelse, når bevægelsen fra udsathed til ikke-udsathed lykkes. Hvis der ses bort fra variationer som følge af konjunkturudviklingen, udgør de udsatte unge en forholdsvis konstant andel af de unge i en årgang på ca. 7 procent. Det er dog bemærkelsesværdigt, at hvis der udelukkende ses på etnisk danske unge, har der været en tendens til, at en voksende andel er udsat. I år 2000 var det 5,6 procent af de etnisk danske unge, der var udsatte. I 2017 var andelen vokset til 7,1 procent.

De udsatte unge har ikke kun en lav beskæftigelse som unge, men deres beskæftigelse forbliver også langt lavere end andre gruppers senere i livet. Det er tidligere blevet påvist for år 2000-kohorten af udsatte unge – men i denne bogs kapitel 12 vises det, at det gælder i lige så høj grad for år 2005-kohorten.

En væsentlig forandring siden år 2000 i forhold til arbejdsmarkedet er, at indvandrere udgør en meget større andel af befolkningen og dermed af arbejdsstyrken. Det gælder i særdeleshed blandt unge, hvor indvandrere og efterkommere i år 2000 udgjorde under 10 procent, mens de i år 2017 udgør næsten en fjerdedel af de unge. Sammen med de udsatte unge er ikke-vestlige indvandrere, og i en vis udstrækning formodentlig også østeuropæiske indvandrere, grupper, der konkurrerer på et arbejdsmarked, hvor der bliver færre ufraglærte job.

Analysen i dette kapitel bekræfter, at beskæftigelsen for de udsatte unge, ikke-vestlige indvandrere og østeuropæiske indvandrere er koncentreret indenfor færre jobtyper end, hvad der gælder for resten af befolkningen. Det fremgår også, at det i en vis udstrækning er de samme typer af job, som de eventuelt ansættes i. En konkret jobtype, hvor der ansættes mange udsatte unge og mange ikke-vestlige indvandrere er "omsorgsarbejde indenfor sundhedsområdet". Analysen understøtter derved en hypotese om, at indvandringen – og i særdeleshed indvandring af ikke-vestlige indvandrere – kan bidrage til, at det er blevet vanskeligere at finde job til udsatte unge.

14.4. Bogens del IV: Omtale af arbejdet i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed

I bogens del IV omtales et udvalg af det arbejde, der gennem de seneste fire år er blevet udfoldet i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed i forhold til udsatte unge. Samtidig gives en række

anonymiserede portrætter af unge, der er i målgruppen for de beskrevne indsatser.

Målet med interventionsenhedens arbejde er – udover at skabe et bedre afsæt for de involverede unges videre færd på arbejdsmarkedet eller i uddannelsessystemet – at udbygge vidensniveauet omkring effektive løsninger af centrale udfordringer i velfærdssamfundet. Effekten af de indsatser, der er beskrevet i bogen, vil i de kommende år blive efterprøvet i evalueringer af højeste forskningsstandard, typisk i randomiserede kontrolforsøg. Evalueringerne vil blive offentliggjort efterhånden, som de foreligger.

14.5. Hovedresultater fra første bind af de to bind om udsatte unge

Første bind indleder med en gennemgang af det, man kan betegne som udsatte unges danmarkshistorie. Det fremgår, at på trods af store ambitioner i tiden efter Anden Verdenskrig om at sikre social lighed og en reduktion af antallet af udsatte unge, er resultaterne forholdsvis begrænsede.

Kritiske debattører pegede allerede i velfærdssamfundets klassiske periode i 1960'erne på, at betydningen af social baggrund på mange måder var uforandret. Blev man født af en ufaglært eller en enlig mor, var udsigten til social fremgang og et fuldt aktivt liv i samfundet fortsat langt ringere, end hvis man var født som barn af en akademiker eller en direktør.

Nye analyser fra ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed bekræfter, at den sociale arv stadig er intakt gennem livet. En sammenlignende analyse med forholdene i USA viser også, at den sociale arv slår tilnærmelsesvis lige hårdt igennem i Danmark og USA. Det gælder både, når man inddrager indkomst- og uddannelsesmobiliteten. I begge lande og på et næsten identisk niveau er forældrenes indkomst og uddannelse stærkt udslagsgivende for børnenes indkomst og uddannelse, når de bliver voksne.

Nogle grupper af unge er særligt eksponerede for udsathed og manglende mobilitet. Bind I beskæftiger sig med tidligere anbragte børn og unges senere livssituation og udsigterne for børn af ikke-vestlige indvandrere. Tidligere anbragte børn klarer sig på trods af alle indsatser fra det offentliges side dårligere end sammenligningsgruppen: De opnår en lavere uddannelse, de har dårligere helbred,

de har en dobbelt så høj risiko for at dø, inden de fylder 18 år, og de har en stærkt forhøjet risiko for at blive forældre som teenagere. Unge ikke-vestlige indvandrere er tilsvarende en udsat gruppe.

Analyserne i bind I viser også, at udsathed ikke alene er udsathed i betydningen uden arbejde og uddannelse. Hos nogle grupper koncentrerer problemerne sig. Det dokumenteres, at forekomsten af tillægsproblemer som kriminalitet, stofmisbrug, psykisk sygdom og tidlig graviditet er udbredt blandt de udsatte unge, som derved ikke kun er udfordret af arbejdsløshed eller manglende uddannelse. Første bind viser ligeledes, at børn af tidligere indsatte i særlig grad selv risikerer et liv som udsatte unge. Disse børn har en højere risiko for selv at komme i fængsel, og de klarer sig markant dårligere i folkeskolen.

Bind I analyserer den geografiske variation af unges udsathed. Problemerne synes at koncentrere sig om en nordvest-sydøst gående akse fra Jammerbugt og Brønderslev i nord over Syddjurs, Ods herred, Kalundborg og med afslutning i Lolland, Guldborgsund og Bornholms Kommuner.

I analysen er der slået ned på forskellige tidspunkter – 2000, 2007 og 2014 – og selvom man kan se stor variation over tid i hvilke kom-

muner, der har store andele af udsatte unge, står det alligevel klart, at nogle kommuner permanent ligger øverst eller nederst i fordelingen af udsatte unge. Lolland Kommune ligger fx altid øverst med høje andele af udsatte unge, mens kommunerne nord for København ud til Øresund har permanent lave andele.

Bind I viser samtidig, at bestræbelserne på at få flere unge i uddannelse er blevet søgt fremmet via ændringer i de offentlige indkomstoverførsler til unge. Allerede i 1933 kom der fokus på unge som en gruppe, der i særlig grad skulle motiveres til at komme ud af arbejdsløshed. Siden det nuværende kontanthjælpssystemets oprettelse i 1987 har skiftende regeringer indført ændringer i kontanthjælpen til unge med det sigte at styrke de økonomiske incitamenter til uddannelse eller arbejde.

14.6. Den praktiske brug af resultaterne

Seriens to bind opstiller ikke en facitliste for tilgangen til arbejdet med udsatte unge. Men gennem kombinationen af generelle analyser og analyser, der fokuserer på særlige problemfelter eller karakteristika ved de udsatte unge, er det håbet, at også det praktiske arbejde med gruppen kan blive inspireret.

Gennem afdækningen af særlige risikomarkører får pædagoger, kommunale sagsbehandlere og de unges familie en viden, der måske kan danne basis for refleksion og eventuel yderligere indsats i det forebyggende og rehabiliterende arbejde. For at kunne hjælpe de udsatte unge over i uddannelse eller ud på arbejdsmarkedet er det vigtigt at forstå årsagen til, omfanget og karakteren af deres problemer. Det er dog samtidig vigtigt at pointere, at selv en kombination af flere betydende risikomarkører ikke nødvendigvis er ensbetydende med en determination for udsathed.

Arbejdet i ROCKWOOL Fondens Interventionsenhed søger på de indsatsområder, der er nævnt i del IV, at skabe evidensbaseret viden om indsatser, der virker. Det sker med det sigte, at først og fremmest kommunerne kan tage lignende virkemidler i brug, så indsatsen bliver bredere og ideelt set funderet i en national kontekst. Kun via denne skalering af virksomme indsatser er der en realistisk mulighed for at løse et problem, der ellers er og har været så vedvarende og gennemgribende.

Appendiks

Publiceringer om udsathed og udsatte unge i ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed 2016-2019

2016

- Andersen, L.H., A.S.T. Anker og S.H. Andersen. *A Research Note on Declining Youth Crime*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. *The Effect of Aftercare on Human Capital Acquisition and Antisocial Behavior among Foster Care Alumni*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. og B. Jensen *Anbringelser. Historik, omfang, årsager og virkemidler*. København: Gyldendal.
- Demant, J. og L.M. Schierff. *What did they do? A Qualitative Review of the Content of Alcohol and Drug Prevention Programmes Targeting Adolescents*.
- Hvidtfeldt, C. og H.-L.F. Eriksen med bidrag af H.B. Lilleør. *Indskolingselevs trivsel og faglige kompetencer. Resultater fra Høje-Taastrup Kommune*. Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Landersø, R. og J. Heckman. *The Scandinavian Fantasy: The Sources of Intergenerational Mobility in Denmark and the U.S.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Mertz, M. og S.H. Andersen. *The hidden Cost of Foster Care: New Evidence on the Intergenerational Transmission of Foster Care Experiences*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Schultz-Nielsen, M.L. og J.R. Skaksen. *Den økonomiske gevinst ved at inkludere de udsatte unge*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Sjö, N.M. *Hvilke validerede spørgeskemaer er egnede til at måle effekt af en intervention på det socio-emotionelle område?* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2017

- Andersen, S.H. *Disconnected Youth: Past, Present & Future*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. *Udsatte unge: det kommunale landkort*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. *Social Environment Insults, Critical Periods in Brain Formation*

and Adverse Outcomes in Early Adulthood. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Andersen, S.H., B. Jensen, B.W. Nielsen og J.R. Skaksen. *Hvad vi ved om udsatte unge. Historik, omfang og årsager*. København: Gyldendal.

Bonke, J. og A.E.W. Christensen. *Børn i familier med lave indkomster. Hvor mange, hvor længe, hvem og hvorfor?* Odense og København: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Thomsen, J.-P. *Unrealized Potential: The Disparate Educational Pathways of Highly Qualified Working-Class Children*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

2018

Fallesen, P. og F. Benardi. *Parental Welfare Dependency and Childrens Educational Attainment in Denmark*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Heinesen, E., P. Bingley, K.F. Kassel og N. Kristensen. *The Timing of Instruction Time: Accumulated Hours, Timing and Pupil Achievement*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Järvinen, M. (red.). *Unge, alkohol og stoffer – et 10-årigt forløbsstudie*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

2019

Andersen, L.H., C. Dustmann og R. Landersø. *Lowering Welfare Benefits: Intended and Unintended Consequences for Migrants and their Families*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Andersen, S.H. *Maternal mental health and child outcomes: Evidence from a natural experiment*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Andersen, S.H., B. Jensen, B.W. Nielsen og J.R. Skaksen. *Hvad vi ved om udsatte unge 2. Individuelle og strukturelle forhold bag udsathed*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Heinesen, E. 2019. *Parental separation and child outcomes: Education, unemployment and juvenile delinquency*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Indeks

- adgangskrav 19
aktiveringskrav 20
aldersdiskriminering 92
alkohol 18, 48, 63, 67-68, 125
amygdala 30
arbejdsløshed 16, 18, 30-31, 53,
59, 62, 123, 129-130
arbejdsløshedsdagpenge 81
arbejdsmarkedserfaring 19, 93

beskæftigelsesgrad 59, 80, 82, 90,
124-126
børnefattigdom 52-53

celledød 30
cigaretter 48

daginstitutioner 59
DISCO-koder 102
discountbutikker 48
disponibel indkomst 81-82

enlige forsørgere 22
erhvervsuddannelse 86, 89, 112-
113, 126

familiebaggrund 29, 116
fattigdom 47-50, 52-54, 62, 123-
124
fattigdomsgrænse 47
finanskrisen 16, 26, 96, 98-99,
121

flygtninge 55, 57-59, 61-62
forældrebaggrund 53, 86, 124
fuldtidsjob 51

gæld 50

hash 18, 63, 67, 111, 125
Holland 23

incitamenter 19-20, 24, 62, 124,
130
indkomstoverførsler 20, 83, 126,
130
indkomstskatter 23
indvandring 20, 72, 94, 106, 127
integrationsprogram 57
integrationsydelse 49, 57, 59

kontanthjælp 18, 22-24, 50, 54-
55, 58-60, 62, 81, 124
kontanthjælpsfamilier 22
kortisol 30
kriminalitet 29, 31-33, 40-42, 61-
62, 122, 129

lige muligheder 11, 84
lønstruktur 24

mekanisering 19
mindsteløn 20, 90, 93
minimumsbudget 48, 52, 123

nettodækningsgrad 22
 neurotoxin 30

 opvækstvilkår 44
 overførselsindkomster 20, 22-23,
 53, 57-58, 123

 prefrontale cortex 30
 produktivitet 19, 80, 90, 93, 126
 pruning 30
 psykisk sygdom 29, 31, 33, 43-
 46, 122, 129

 renteudgifter 50, 53, 123
 risikoadfærd 18, 27, 63-65, 67-
 68, 125
 risikofaktorer 54

 sanktioner 20
 skatter 19, 47, 80
 skattetryk 23
 skilsmisse 31, 35-41, 122
 social arv 65, 84
 Sociologisk Institut 63
 starthjælp 49, 55, 59-60
 stimuli 30-31
 stofmisbrug 29, 31-33, 122, 129
 Storbritannien 23
 stress 30-31
 SU 73
 Sundhedsstyrelsen 66
 Sverige 23-24

 Tyskland 23

 uddannelsesløft 71, 73, 77
 USA 73, 117, 128

 VIVE 63, 84, 89
 Østeuropa 20, 101
 østudvidelsen 101

Anvendt litteratur

- Andersen, L.H., K.H. Bentsen, C. Hvidtfeldt, B. Jensen, J. R. Skaksen og P.E. Skov. 2017. *Danskernes liv med skatter, sort arbejde og gør det selv-arbejde*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. 2017. *Social Environment Insults, Critical Periods in Brain Formation and Adverse Outcomes in Early Adulthood*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. 2019. *Maternal mental health and child outcomes: Evidence from a natural experiment*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H. og B. Jensen. 2016. *Anbringelser. Historik, omfang, årsager og virkemidler*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, S.H., B. Jensen, B.W. Nielsen og J.R. Skaksen. 2017. *Hvad vi ved om udsatte unge. Historik, omfang og årsager*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, L. H., C. Dustmann og R. Landersø. 2019. *Lowering Welfare Benefits: Intended and Unintended Consequences for Migrants and their Families*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Andrade, S.B. og M. Järvinen. 2018. Mere risikabelt for nogle end for andre. Negative livsbegivenheder hos risikovillige unge. Kapitel 1 i M. Järvinen (red.) (2018).
- Bleses, D., P. Jensen, H. Nielsen, K. Sehested og N.M. Sjö. 2016. *Børns tidlige udvikling og læring: Målgrupperapport*. København: Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling.
- Bingley, P., E. Heinesen, K.F. Krassel og N. Kristensen. 2018. *The timing of instruction time: Accumulated hours, timing and pupil achievement*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og A.E.W. Christensen. 2016. *Minimumsbudgettet for forbrugsudgifter – hvad er det mindste, man kan leve for?* Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Bonke, J. og A.E.W. Christensen. 2017. *Børn i familier med lave indkomster. Hvor mange, hvor længe, hvem og hvorfor?* Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Edin, P.-A. og B. Holmslund. 1995. The Swedish Wage Structure: The Rise and Fall of Solidarity Wage Policy? I R.B. Freeman og L.F. Katz (red). 1995.
- Fallesen, P. og F. Bernardi. 2018. *Parental Welfare Dependency and Children's Educational Attainment*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

- Freeman, R.B. og L.F. Katz (red). 1995. *Differences and Changes in Wage Structures*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hansen, H. og M.L. Schultz-Nielsen. 2015. *Kontanthjælpen gennem 25 år. Modtægter, regler, incitament og levevilkår fra 1987 til 2012*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Heinesen, E. 2019. *Parental separation and child outcomes: Education, unemployment and juvenile delinquency*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Jensen, B. 2006. *Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1840'erne til 1940'erne. Bind I: Debatten indtil 1907*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed i kommission hos Danmarks Statistik.
- Jensen, B., D. Tamm og T. Tranæs. 2015. *Forbrydelse, straf og afsoning i Danmark*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Juul, J.S. og E.A. Damm. 2016. *Den sociale arv er blevet stærkere i Danmark*. København: AE Rådet.
- Järvinen, M. (red.). 2018. *Unge, alkohol og stoffer – et 10-årigt forløbsstudie*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Järvinen, M. og A.G. Andreasen. 2018. Hvad betyder regler? Et forløbsstudie af forældres indflydelse på unges alkoholforbrug i Järvinen (red.) 2018.
- Kreiner, C.T., D. Reck og P.E. Skov. 2018. *Do lower minimum wages for young workers raise their employment? Evidence from a Danish discontinuity*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Landersø, R. og J. Heckman. 2016. *The Scandinavian Fantasy: The Sources of Intergenerational Mobility in Denmark and the U.S.* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Landersø, R. og J.R. Skaksen. 2017. Hvad er konsekvenserne af social arv i Danmark? *Berlingske Tidendes kronik* den 28. april 2017.
- Lesner, R.V. 2018. The long term effects of childhood poverty. *Journal of Population Economics*, Vol. 31, Issue 3.
- Lindert, P.H. 2004. *Growing Public. Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Markeprang, T.E. 2016. *Uddannelsesfremskrivningen 2016*. København: DREAM.
- Schultz-Nielsen, M.L. og J.R. Skaksen. 2016. *Den økonomiske gevinst ved at inkludere de udsatte unge*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Schultz-Nielsen, M.L. og J.R. Skaksen. 2017. *Indvandrernes uddannelse*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Skaksen, J.R. (red.) med bidrag af T.M. Andersen, K.H. Bentsen, L. Kromann, J.R. Munch, G. Schauer, A. Sørensen og J. Walldorf. 2018. *Afkast af uddannelse. Det samfundsmæssige og individuelle rationale*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Skaksen, J.R. med bidrag af T.M. Andersen, A.B. Jonassen, A. Hjorth-Trolle, J.E. Madsen, A. Sørensen og M. Saaby. 2019. *Hvordan udvikler beskæftigelsen sig i Danmark? En analyse af forskellige befolkningsgruppers deltagelse på arbejds-*

markedet. Odense: Syddansk Universitetsforlag og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Skaksen, J.R. og B. Jensen. 2016. *Hvad ved vi om indvandring og integration? Indvandringen til Danmark og forløbet af integrationen fra 1960'erne til i dag*. København: Gyldendal og ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.

Østergaard, J., M. Järvinen og A. Graa. 2018. Hvad betyder regler? Et forløbsstudie af forældres indflydelse på unges alkoholforbrug i M. Järvinen (red.). 2018. *Unge, alkohol og stoffer – et 10-årigt forløbsstudie*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

